

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

МОВНІ І КОНЦЕПТУАЛЬНІ КАРТИНИ СВІТУ

Науковий журнал

Випуск 2(76)

УДК 81
DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-6397.2024.2>

У науковому журналі вміщено наукові розвідки професорів, доцентів, викладачів, здобувачів, присвячені аналізу світоглядних горизонтів сучасного мовознавства.

Відповідальний редактор	Ніка Оксана, д-р філол. наук, проф. (Україна)
Заступник відповідального редактора	Покровська Ірина, д-р філол. наук, проф. (Україна)
Відповідальний секретар	Сайко Михайло, д-р філос. наук (Україна)
Редакційна колегія	Бальсис Рімантас, д-р гуманіт. наук, проф. (Литва); Голубовська Ірина, д-р філол. наук, проф. (Україна); Дружинець Марія, д-р філол. наук, проф. (Україна); Іваницька Марія, д-р філол. наук, проф. (Україна); Кійко Світлана, д-р філол. наук, проф. (Україна); Кононенко Ірина, д-р філол. наук, проф. (Польща); Крючков Георгій, д-р філол. наук, проф. (Україна); Материнська Олена, д-р філол. наук, проф. (Україна); Мозер Міхаель, д-р філол. наук, проф. (Австрія); Поцютє Дайнора, д-р гуманіт. наук, проф. (Литва); Скрильник Сергій, канд. філол. наук, доц. (Україна); Снитко Олена, д-р філол. наук, проф. (Україна); Темчинас Сергеюс, д-р гуманіт. наук, проф. (Литва); Черненко Ганна, д-р філол. наук (Україна); Шахадат Шамма, д-р гуманіт. наук, проф. (Німеччина)
Адреса редколегії	Навчально-науковий інститут філології 6-р Тараса Шевченка, 14, Київ, 01601 ☎ (38044) 239 33 02, 239 34 69 e-mail: philology@knu.ua, o.nika@knu.ua, web: https://mova.knu.ua
Затверджено	вченою радою Навчально-наукового інституту філології 23.02.24 (протокол № 7)
Зареєстровано	Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення Рішення № 120 від 18.01.24 Ідентифікатор друкованого медіа: R30-02555
Атестовано	Міністерством освіти і науки України (категорія Б) Наказ № 157 від 09.02.21
Індексування	Crossref, Index Copernicus, ERIN PLUS, ResearchBib, DOAJ, UlrichsWEB
Засновник та видавець	Київський національний університет імені Тараса Шевченка Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет" Свідцтво про внесення до Державного реєстру ДК № 1103 від 31.10.02
Адреса видавця	ВПЦ "Київський університет" 6-р Тараса Шевченка, 14, Київ, 01601 ☎ (38044) 239 32 22, 239 31 58, 239 31 28 e-mail: vpc@knu.ua

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали.

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV

LINGUISTIC AND CONCEPTUAL WORLDVIEWS

Scientific journal

Issue 2(76)

UDC 81
DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-6397.2024.2>

This scientific journal contains scientific articles written by professors, lecturers, applicants. These articles concern analysis of worldview perspectives of current linguistics.

Editor-in-chief	Nika Oksana, DSc (Philol.), Prof. (Ukraine)
Deputy Chief Editor	Pokrovska Iryna, DSc (Philol.), Prof. (Ukraine)
Executive Secretary	Saiko Mykhailo, PhD (Ukraine)
Editorial Board	Balsys Rimantas, DSc (Philol.), Prof. (Lithuania); Holubovska Iryna, DSc (Philol.), Prof. (Ukraine); Druzhynets Mariia, DSc (Philol.), Prof. (Ukraine); Ivanytska Maria, DSc (Philol.), Prof. (Ukraine); Kiiko Svitlana, DSc (Philol.), Prof. (Ukraine); Kononenko Iryna, DSc (Philol.), Prof. (Poland); Kriuchkov Heorhii, DSc (Philol.), Prof. (Ukraine); Materynska Olena, DSc (Philol.), Prof. (Ukraine); Moser Michael, DSc (Philol.), Prof. (Austria); Pociute Dainora, DSc (Philol.), Prof. (Lithuania); Skrylnyk Serhii, PhD., Assoc. Prof. (Ukraine); Snytka Olena, DSc (Philol.), Prof. (Ukraine); Temcinas Sergeius, DSc (Philol.), Prof. (Lithuania); Chernenko Hanna, DSc (Philol.) (Ukraine); Schahadat Schamma, DSc (Philol.), Prof. (Germany)
Editorial board address	Educational and Scientific Institute of Philology 14, Taras Shevchenka blvd., Kyiv, 01601 ☎ (38044) 239 33 02, 239 34 69 e-mail: philology@knu.ua, o.nika@knu.ua, web: https://mova.knu.ua
Approved by	the Academic Council of Educational and Scientific Institute of Philology 23.02.24 (protocol № 7)
Registered by	the National Council of Television and Radio Broadcasting of Ukraine Decision № 120 of 18.01.24 Identifier of printed media: R30-02555
Certified by	the Ministry of Education and Science of Ukraine (category B) Order № 157 dated 09.02.21
Indexing	Crossref, Index Copernicus, ERIH PLUS, ResearchBib, DOAJ, UlrichsWEB
Founder and publisher	Taras Shevchenko National University of Kyiv Publishing and Polygraphic Center "Kyiv University" Certificate of entry into the State Register ДК № 1103 dated 31.10.02
Address	PPC "Kyiv University" 14, Taras Shevchenka blvd., Kyiv, 01601 ☎ (38044) 239 32 22, 239 31 58, 239 31 28 e-mail: vpc@knu.ua

Authors of published materials are fully responsible for gathering and preciseness of published facts, quotations, economical and statistical data, proper nouns and other data. The editorial board reserves the right to shorten and edit their materials.

З М І С Т

МИХАЙЛЕНКО Олена

Науковий і технічний переклад на новітній мапі
перекладу та перекладознавства 9

НІКА Оксана, САЗОНОВА Ярослава

Наукові дискурси професора Флорія Бацевича..... 23

ЗАГОРОДНЯ Людмила

Когнітивний стиль тлумача як чинник вибору
перекладацької стратегії у цільовому тексті
(на прикладі англо-українських перекладів п'єси
Б. Шоу "Пігмаліон") 41

СМУЩИНСЬКА Ірина

Фігуральність тексту; поетика і прагматика
стилістичних фігур 55

НАХЛІК Олеся, КОЛЕСНИК Єгор

Феномен неологізації у поезії і прозі українських
футуристів: творення корпусу текстів та автоматизація
видобування лексичних новотворів..... 76

ЗВОНКО Ганна

Специфіка розкриття семантики перетворення
в об'єктно-трансформативному
і суб'єктно-трансформативному субфреймах 94

ЦАРИК Галина

Медійний дискурс як семіозис: потенціал семіотики
для визначення медійного дискурсу..... 113

ГЕТМАН Вікторія

Лінгвопрагматичний потенціал ілюстративно-візуальних засобів у новинному дискурсі BBC та CNN 136

ГОЛОТА Тарас

Мовний вимір маніпуляції інформацією в українських Telegram-каналах 161

ДЯЧУК Тетяна, ЛИТВИНСЬКА Світлана

Неологізми у віртуальному дискурсі, їхня структурно-семантична характеристика..... 182

КАПТЮРОВ Андрій

Концептуальний аналіз терміна *civil society* (громадянське суспільство) в англомовному академічному дискурсі 198

АНТОНОВА Марина

Когнітивні функції перелічення в економічному дискурсі 211

C O N T E N T

MYKHAILENKO Olena

Scientific and Technical Translation on the Revisited Maps
of Translation and Translation Studies..... 9

NIKA Oksana, SAZONOVA Yaroslava

Scientific Discourses of Professor Florij Batsevykh 23

ZAHORODNIA Liudmyla

Translator's Cognitive Style as a Factor that Determines
Translation Strategies in the Target Text (Based on Ukrainian
Translations of "*Pygmalion*" by Bernard Shaw) 41

SMUSHCYNKA Iryna

Figurity of the Text: Poetic and Pragmatics
of Stylistic Figures 55

NAKHLIK Olesia, KOLESNYK Yehor

The Phenomenon of Neologization in the Poetry and Prose
of Ukrainian Futurists: Creation of a Corpus of Texts
and Automation of Lexical Novelty Mining 76

ZVONKO Hanna

The specifics of disclosing the semantics
of transformation within object-transformative
and subject-transformative subframes..... 94

TSARYK Halyna

Media Discourse as Semiosis: The Potential
of Semiotics for Defining Media Discourse..... 113

HETMAN Viktoria

The Functional Peculiarities of Image Usage in BBC
and CNN News Texts..... 136

HOLOTA Taras

Language Dimension of Information Manipulation
in Ukrainian Telegram Channels..... 161

DIACHUK Tetiana, LYTVYNSKA Svitlana

Neologisms in Virtual Discourse, their Structural
and Semantic Characteristics..... 182

KAPTIUROV Andrii

Conceptual Analysis of '*Civil Society*'
in English Academic Discourse 198

ANTONOVA Maryna

Cognitive Functions of Enumeration
in Economic Discourse..... 211

UDC 81'255.4

DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-6397.2024.2.01>

Olena MYKHAILENKO, PhD (Philology)

ORCID ID: 0000-0003-2085-4698

e-mail: olenamykhailenko14@gmail.com

Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Kyiv, Ukraine

SCIENTIFIC AND TECHNICAL TRANSLATION ON THE REVISITED MAPS OF TRANSLATION AND TRANSLATION STUDIES

Historically, scientific knowledge has proven to be a mobile form of culture. Translation is what has rendered this knowledge mobile.

Scott L. Montgomery, 'Scientific translation'

This paper looks into the core of scientific and technical translation, with regard to the nature of science and technology texts. The article revises the research opinions on the development of similar and different features of these translation types and highlights the importance of their differentiation, notwithstanding that it is generally convenient to group science and technology together. The research attempts to prove that though scientific translation and technical translation are closely connected domains, they are not identical and the terms 'scientific' and 'technical' are not interchangeable. Of particular research interest is the studying of scientific translation and technical translation as separate fields within the translation science. The article analyses the existing bibliography maps of translation and Translation Studies, to find out that scientific translation and technical translation have quite recently found their place as distinct fields on the map of translation. However, on the map of Translation Studies, these translation types are not yet present. The assumption for this investigation was that theories of scientific and technical translation, among others, are highly likely to be established within specialized translation and they need a comprehensive methodological research. There is much prospect for these theories to be developed, provided that major recent theoretical works in the field are systematised.

Keywords: science, technology, scientific translation, technical translation, TSB map of translation, TSB map of Translation Studies, theory of scientific translation, theory of technical translation.

© Mykhailenko Olena, 2024

Translation is a motive power of modern society. It promotes knowledge between different cultures. It is also crucial for science and technology progress. In our digital era, scientific and technical translation plays an important role ever. Outstanding scientific and technological advances of recent years owe much to translation as a medium for communicating scientific and technical knowledge. These advances have cardinally transformed human lives making them virtually unrecognizable from fifty, or even twenty, years ago (Byrne, 2012, p. 1). And it is very important for many people to realize that these inventions and advances to a great extent became possible due to translation in 'its capacity as a vehicle for disseminating scientific and technical knowledge' (Byrne, 2012, p. 1).

As S. Montgomery once wrote, translation of science is as old as science itself, being, due to its important role both in collecting and spreading knowledge, no less integral to scientific progress than teaching and research (Montgomery, 2010, p. 299). Translation is virtually as old as writing itself – almost as long as humans have been writing they have been translating.

When speaking about translation historically, the first thing that commonly comes to mind is translating sacred texts – the Bible or the Koran. Yet, the translation of scientific and technical texts has a history, and it is the same long as that of religious translation, or even longer. It is proved documentarily that nearly every important scientific and technological discovery in history goes along with translation – there is hardly any example of an invention that was not transmitted to another language and culture by means of translation (Byrne, 2012, p. 3). In the XV century, translation really thrived, with Johannes Gutenberg having developed the first moveable type printing system, which revolutionized printing and had a great impact on translation and the passing around of scientific and technical knowledge due to the subsequent burst in the number of books published in Europe (Byrne, 2012, p. 3).

However, only during the last 100 years or so translation really influenced science and technology, when scientists were making numerous new discoveries and writing about their results in their native languages. As other scholars wanted to grasp new knowledge, the demand for translations of scientific texts was extraordinary.

These translations inspired new research and even more discoveries. But for translations, science would be underdeveloped, with each language area being intellectually isolated and each language community having to discover the entire body of scientific and technical knowledge for itself (Byrne, 2012, p. 4).

Through the ages, different factors have influenced the way scientific and technical translation is viewed today. As J. Byrne (Byrne, 2012, p. 5) rightly notes, in modern globalized economy, scientific and technical translation is considered in many ways to be the cornerstone of international trade and the scientific endeavour which fuels it, thus accounting for about 90% of global translation output – nearly every product sold or service provided involves the participation of scientific and technical translators (Byrne, 2012, p. 5). In fact, scientific and technical translation plays such a significant role in the life of modern society that it became the subject of various laws and regulations, and many international scientific journals, even those publishing articles in various languages, require translations of abstracts.

Practical translation of scientific and technical texts considerably enriches the theory of translation providing it with extensive material for further development. And this interaction is mutually advantageous – Translation Studies equips the translator with efficient ways and methods of rendering the meaning of scientific and technical texts which have always been in high demand.

Longing to explain the various sides of translation and possibly to give grounds for translation as a distinct field of study, the translation theory has developed numerous theories, models and approaches. It is currently important to define which of them can be applied to the development of methodology for scientific and technical translation as fields that have been traditionally neglected by translation theorists. Although a lot of valuable work has been done in the study of LSP and text typologies, which help understand why and how texts are produced in specific communicative contexts, there is still a lot to be done to comfortably apply a theoretical model to scientific and technical translation (Byrne, 2012, p. 8). These and other important issues are discussed in J. Byrne's seminal work 'Scientific and Technical Translation Explained. A Nuts and Bolts Guide for Beginners' (Byrne, 2012, p. 1), where the author provides a

broad and holistic introduction to scientific and technical translation so as to give a better understanding of this complex interdisciplinary area.

The importance of research into scientific and technical translation, distinguished from other translation types, was formulated by F. Aixela (Aixela, 2004), who argues against the view that scientific and technical texts can be easily translated when compared to literary texts. The extremely high requirements set for scientific and technical translation mark it out clearly from other genres making it into an independent research field in its own right. The scholar then considers that the present-day considerable growth in academic study of language for specific purposes has brought about a new awareness of the complexity and structure of this type of texts and their translation. This once again proves the fact that scientific and technical translation deserve much more attention, as 'it will be the main professional outlet for most of those enrolled in translation degrees and diplomas in universities. Thus, it would make sense to explore the state of the art, to discover how things have fared and how they still do in the minds of the researchers' (Aixela, 2004).

As viewed by another outstanding researcher in scientific and technical translation M. Olohan (2015, p. 6), science and technology are often paired together in general language usage, especially in terms of translation, though they indicate different, but related knowledge areas. Here the author compares the dictionary definitions of science and technology interpreted as 'the intellectual and practical activity encompassing the systematic study of the structure and behaviour of the physical and natural world through observation and experiment' and 'the application of scientific knowledge for practical purposes', respectively (Olohan, 2015, p. 6). M. Olohan further comments that reflecting the close link between the two areas, these interpretations apparently suggest that technology appears from science and gives priority to the ends rather than the means ('application ... for practical purposes'). On the contrary, science seems to focus on the means by which knowledge is obtained, that is, through the scientific method of 'observation and experiment' (Olohan, 2015, p. 6).

In her following notes, M. Olohan adopts the convenience of grouping science and technology together, though admitting that the nature of the areas and the dynamic relationships between them can

be interpreted differently (Olohan, 2015, p. 7). The author suggests that science and technology share some features, challenges or approaches. Rather than dividing what is scientific and what is technical, M. Olohan focuses on 'the ways in which texts and language are used to perform specific communicative functions in technical and scientific contexts', referring here to the analytical concept of genre which the author considers helpful (Olohan, 2015, p. 7).

M. Olohan's ideas are supported by the prominent researcher in specialized translation F. Scarpa (Scarpa, 2020, p. 5), whose idea is that, while complementing each other, science and technology denominate different, if related, knowledge areas – 'science produces ideas whereas technology results in the production of usable objects' (Scarpa, 2020, p. 5). The author then adds that science is aimed at investigating the objective truths about the world through a systematic process called the scientific method, which is the foundation of modern scientific investigation, while technology is the practical application of science to create products that can solve problems and do tasks (Scarpa, 2020, p. 5). An important remark on contrasting the scientific and technical linguistics was expressed by P. Newmark who stated that the language of science is 'concept-oriented unlike the language of technology that is object-oriented' (Newmark, 1988, p. 155).

Here arises another point of discussion: proceeding from an understanding of scientific and technical translation as the translation of texts from the domains of science and technology, to what extent it is relevant to group them together (Olohan, 2008, p. 246). Thus, F. Scarpa specifies that, notwithstanding the differences and the necessity of distinguishing between scientific translation and technical translation, there are communicative features *common* for scientific and technical texts, that result in more convergences than divergences if the text-type conventions are considered (Scarpa, 2020, p. 5). The author adds that between scientific and technical texts there are very similar translation challenges and approaches, which refers them to the one category – specialised translation (Scarpa, 2020, p. 5). J. Byrne claims that these areas are grouped together partly for convenience of teaching these subjects in translator training institutions. Another explanation is that the boundaries of

scientific and technical texts are becoming more and more indistinct – texts are likely to combine elements of both scientific and technical texts. J. Byrne emphasises that though these two areas are separate in many aspects, the ways in which they appear in the real world suggest the idea that they need to be examined together (Byrne, 2012, p. 3).

In this respect, I. Pinchuck singles out three main categories of information, which supply the materials for scientific and technical translation: 1) the results of pure science, 2) the results of applied scientific research aimed at solving a certain problem and 3) the work of technologists, which is expected to end in a product or process, which can be sold. The author very aptly indicates that scientific and technical translation significantly overlap – 'that the work of today's scientists, i.e. theoretical scientific information, is likely to become tomorrow's technology giving us various tangible products, devices, services and so on' (Byrne, 2012, p. 3). J. Byrne confirms that though scientific and technical texts may differ and may contain the information of different forms, they are eventually founded on mostly the same information. On the other hand, scientific and technical translation considerably differ in the way in which this information is presented and used – 'while a technical text is designed to *convey* information as clearly and effectively as possible, a scientific text will *discuss, analyse and synthesise* information with a view to *explaining* ideas, *proposing* new theories or *evaluating* methods' (Byrne, 2012, p. 2). The author then concludes that the different goals may cause the language used in each type of text vary significantly, thus differentiating the strategies required to translate them (Byrne, 2012, p. 2). And each type of the text needs profound research by translation theorists.

In his further distinction of scientific and technical translation, J. Byrne (Byrne, 2012) states that though they are closely related fields, these translation areas are not identical and the phrase *scientific and technical* is not 'a tautological reference to the same type of translation' (Byrne, 2012, p. 2). Scientific and technical texts cannot be grouped as they exhibit differences in 'subject matter, type of language [and] purpose' (Byrne, 2006, p. 8).

All these theoretical works differentiating modern scientific and technical translation largely originate from the discussion of the translation science as a distinct discipline within which partial translation theories, such as text-type related theories, should be given proper research interest. This discussion was started by James S. Holmes in his famous work 'The Name and Nature of Translation Studies' (Holmes, 1972/2004). Holmes developed the so-called 'map' of the Translation Studies – a comprehensive framework describing the areas of the translation science. This framework was later on presented schematically by the outstanding translation theorist Gideon Toury (Toury, 1995) and is referred to as a Holmes'/Toury map (see Fig. 1).

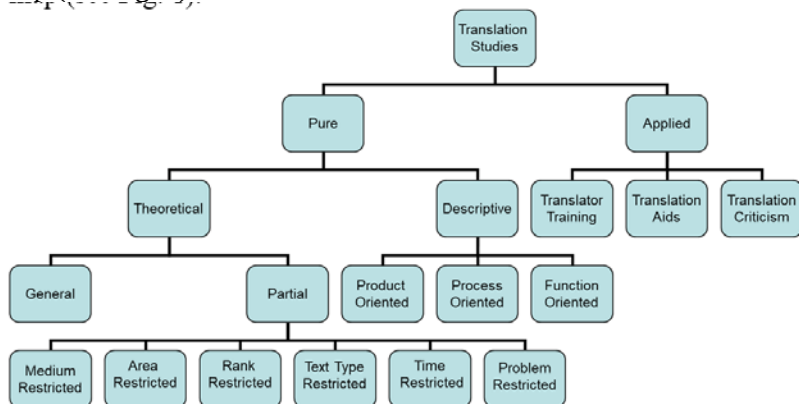

Fig. 1. Holmes's basic 'map' of Translation Studies

As analysed by J. Munday (Munday, 2016, p. 16), in Holmes's interpretation of this framework, the *pure* research areas include: (1) the description of the translation phenomena, and (2) the establishment of general principles to explain and predict such phenomena (translation theory). The *theoretical* branch is divided into general and partial theories. By *general*, Holmes means those writings that intend to describe or explain every type of translation and to draw generalizing conclusions that will be important for translation as a whole. The category of *partial* theories of translation is further divided into six sub-types: area-restricted, medium-restricted,

problem-restricted, rank-restricted, text-type restricted and time-restricted theories of translation.

In view of our discussion, it is interesting to note that Holmes wrote about text-type (or discourse-type) restricted theories of translation that deal with the problem of translating specific types or genres of lingual message (Holmes, 1972/2004, p. 180). The author stated that some effort had been made to develop a specific theory for the translation of scientific texts. However, Holmes believed that such a theory would not be successful because the discipline still 'lacked anything like a formal theory of message, text, or discourse types' (Holmes, 1972/2004, p. 180). Holmes's opinion was that 'writing on scientific and technical translation was overly focused on the word and word-group level, but he saw potential for new approaches based on the then emerging work in linguistics on defining text types, communication types and language varieties' (Olohan, 2008, p. 249).

Generally, as concluded by J. Munday (Munday, 2016, p. 20), Holmes's paper played a pivotal role in the delineation of the potential of Translation Studies. The map is still often employed as a point of departure, though present-day research has transformed the 1972 perspective. The surge in Translation Studies since Holmes has seen different areas of the map come to the fore (Munday, 2016, p. 22).

Thus, in our research, we can specify that Holmes's brief prediction of the importance of research into scientific and technical translation fuelled their development into separate types. They have been represented as independent thematic fields of translation on a new conceptual map of translation and Translation Studies designed by a prominent translation scholar of today Luc van Doorslaer in his paper 'Risking Conceptual Maps: Mapping as a Keywords-Related Tool Underlying the Online Translation Studies Bibliography' (Doorslaer, 2007). The researcher developed a new tool for the Translation Studies Bibliography (TSB), using keywords as an instrument for making a map of Translation Studies. L. van Doorslaer considers the Holmes/Toury map to be a 'monument in Translation Studies', stating that it is widely referred to in the scientific literature but it needs to be complemented – it is essential to draw completely new maps of the discipline. The author then presents his own conceptual map developed as an underlying tool for the online Translation Studies Bibliography (Doorslaer, 2007, p. 217).

In L. van Doorslaer's opinion, online research bibliographies – a more recent phenomenon – are regularly updated bibliographies that not only reflect the development of cultural and social phenomena within translation – they also express the development of the discipline of Translation Studies (Doorslaer, 2007, p. 219). The TSB project started drawing both thematic lists of keywords attributed to articles and a conceptual map based on the occurrence, frequency and interrelationships of keywords (Doorslaer, 2007, p. 222). The authors' initial idea was to develop the map of Translation Studies, however they gradually perceived that many of the keywords referred more directly to the act of translation than to the Translation Studies. And on the basis of the thematic keyword lists, it was decided to introduce this division on the basic map (see Fig. 2). L. van Doorslaer explains that 'while most full lines indicate a hierarchical relationship (or subdivision), it is already obvious that the most interesting and possibly also enigmatic line in this basic map is the dotted line between the two main areas. It indicates a 'special' relationship of a sort of complementariness, possibly inter necessity, but no hierarchy, no inclusion etc.' (Doorslaer, 2007, p. 222). In this way, L. van Doorslaer's new maps distinguish between translation and translation studies, highlighting their different centres of research interest.

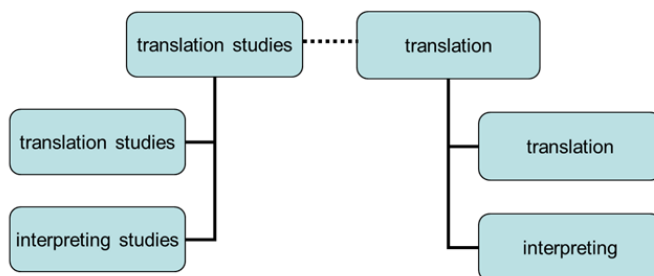

Fig. 2. Luc van Doorslaer's Basic Map 'Translation Studies – Translation'

Translation that focuses on the act of translating further distinguishes between the lingual mode, a typology based on the media used, the modes of translation and the thematic fields of translation (see Fig. 3) (Doorslaer, 2007, p. 223).

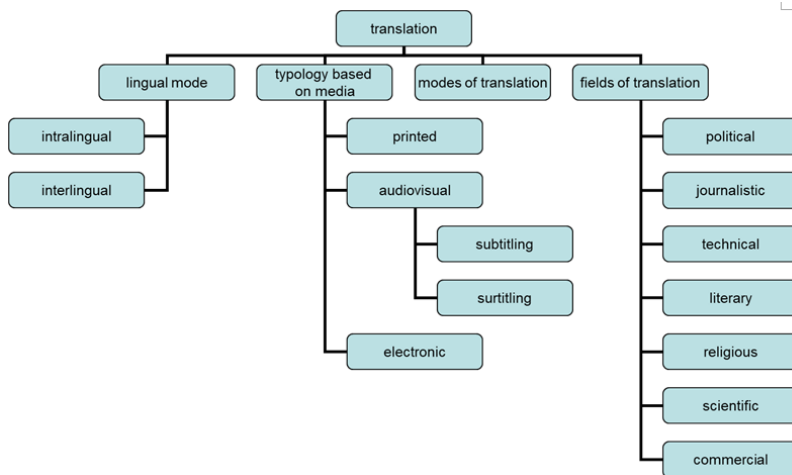

Fig. 3. Luc van Doorslaer's Map of Translation

Previously, scientific translation and technical translation did not function as separate translation fields – they were rather considered together in terms of specialized translation, which was not given proper research attention if compared to the translation of literary texts. As Figure 3 shows, scientific translation and technical translation are presented on the map as distinct fields, which proves the idea that they have formed into separate research areas, each having its own subject matter. Thus, the map justifies that the literary focus of much of earlier works on translation has shifted towards the non-literary part, paving the way to establishing other than literary independent subfields of political, journalistic, technical, religious, scientific and commercial translation. Overall, the map considerably facilitates categorising translation by field or genre.

The working hypothesis in our research is that since there have appeared on the map of translation (not yet on the map of Translation Studies) scientific translation and technical translation, among others, as thematic fields of translation, there are highly likely to be developed respective partial theories of scientific translation, technical translation, etc. And they can appear as genre theories on the L. van Doorslaer's map of Translation Studies (Doorslaer, 2007, p. 230) (see Fig. 4).

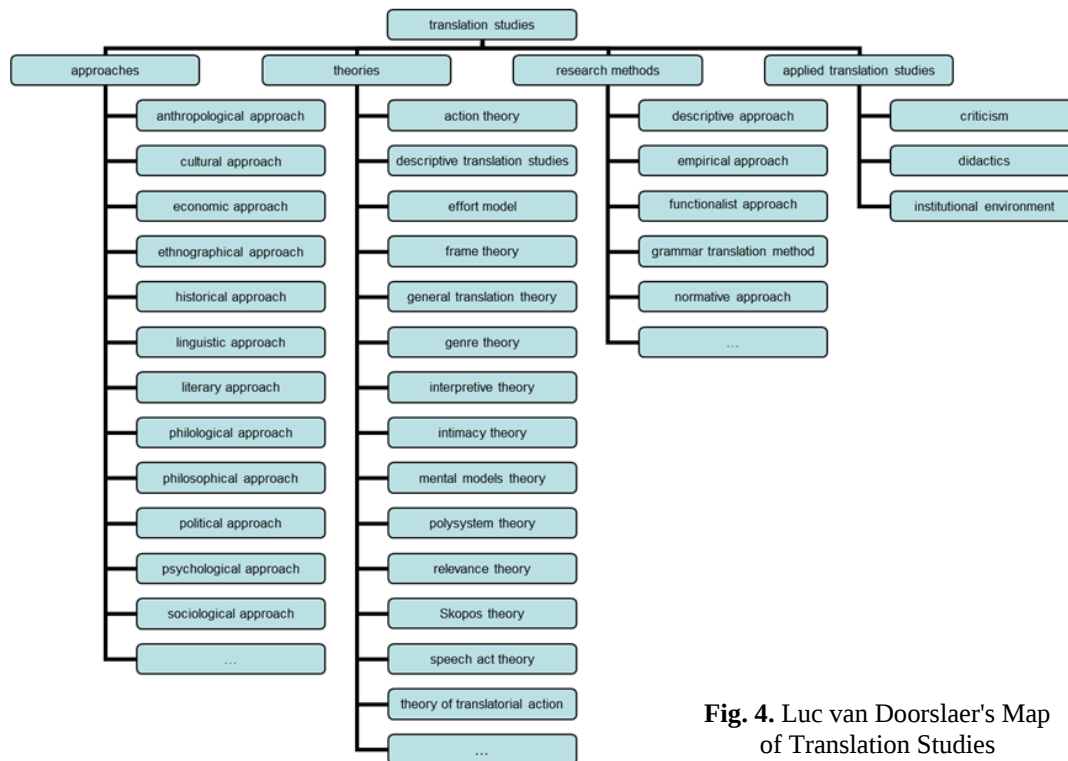

Fig. 4. Luc van Doorslaer's Map of Translation Studies

The recent extensive research in the translation of science and technology texts allows to assume that the theories of scientific and technical translation have all prospects to be developed by contemporary translation scholars, with all the theoretical works being systematised. Such theories need to be created – they will strengthen the theoretical base for translating science and technology as well-demanded translation types that lack a comprehensive methodological research.

As Viacheslav Karaban (Karaban, 2012), the well-known researcher in specialized translation, rightly notes, it is important for special translation theories to form not spontaneously, but in a planned manner. If there only exist special criteria and formation principles, then a theory has all the chances to be established as a separate field of specialized translation within the science of translation.

In his seminal paper, V. Karaban states that the creation of special translation theories is important not only for their systemic formation and further development of Translation Studies but for a proper organization in higher educational institutions of teaching the most needed special types of translation. A special translation theory is devised to establish, describe and interpret the principles, regularities and difficulties in rendering specialized texts. It is to be able to explain the peculiarities of translating specific styles and genres as well as to illustrate the process of specialized translation and to anticipate its outcome (Karaban, 2012, p. 26).

In his article, V. Karaban draws the attention of translation scholars to the necessity of activating *theoretical* research in specialized translation focusing on verifying possible creation of special translation theories. For this, translation theorists working in different subject areas need to intensify their research aimed at formulating a clear and sufficiently complete theoretical base for various types of specialized translation (Karaban, 2012, p. 26).

It is yet to be decided how many theories of specialized translation can and need to be developed. Is it possible to form special translation theories for each of the subject domains? What are the criteria for such formation? Which of the special translation theories deserve priority? (Karaban, 2012, p. 27). These and other questions should be of particular research interest for specialized

translation theorists, as this field of investigation is not so thoroughly developed as the theory of literary translation.

Our future research will focus on substantiating the hypothesis of establishing a theory of science translation (and technical translation in perspective) as a type of specialized translation highly demanded in the market today. We believe that science translation has high research potential with regard to the methods and principles of its translational analysis that are yet to be formulated.

REFERENCES

- Aixelá, F. J. (2004). The Study of Technical and Scientific Translation: An Examination of its Historical Development. *The Journal of Specialised Translation*, 1(1). https://jostrans.org/issue01/art_axela.php.
- Byrne, J. (2006). *Technical Translation: Usability Strategies for Translating Technical Documentation*. Springer.
- Byrne, J. (2012). *Scientific and Technical Translation Explained. A Nuts and Bolts Guide for Beginners*. Routledge.
- Doorslaer, L. V. (2007). Risking conceptual maps: Mapping as a keywords-related tool underlying the online Translation Studies Bibliography. *Target-international Journal of Translation Studies*, 19, 217–233.
- Holmes, J. S. (1972/2004). The Name and Nature of Translation Studies. In L. Venuti (Ed.), *The Translation Studies Reader* (pp. 172–185). Routledge.
- Karaban, V. I. (2012). Special translation theories: how many of them do we need? *Naukovi zapysky. Series "Philological sciences (linguistics)"*, 104(1), 26–31 [in Ukrainian]. [Карабан, В. І. (2012). Спеціальні теорії перекладу: скільки їх (потрібно)? *Наукові записки. Серія "Філологічні науки (мовознавство)"*, 104(1), 26–31].
- Montgomery, S. L. (2010). Scientific translation. In Y. Gambier & L. van Doorslaer (Eds.), *Handbook of Translation Studies: vol. 1*. (pp. 299–305). John Benjamins Publishing Company.
- Munday, J. (2016). *Introducing Translation Studies: Theories and Applications* (4th ed.). Routledge.
- Newmark, P. (1988). *A Textbook of Translation*. Prentice Hall.
- Olohan, M. (2008). Scientific and technical translation. In M. Baker & G. Saldanha (Eds.), *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* (pp. 148–152). Routledge.
- Olohan, M. (2015). *Scientific and Technical Translation*. Routledge.

Scarpa, F. (2020). *Research and Professional Practice in Specialised Translation*. Palgrave-Macmillan.

Toury, G. (1995). *Descriptive Translation Studies – And Beyond* (2nd ed.). John Benjamins Publishing Company.

Отримано редакцією журналу / Received: 19.11.23

Прорецензовано / Revised: 30.11.23

Схвалено до друку / Accepted: 05.12.23

Олена МИХАЙЛЕНКО, канд. філол. наук, доц.

ORCID ID: 0000-0003-2085-4698

e-mail: olenamykhailenko14@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

Київ, Україна

НАУКОВИЙ І ТЕХНІЧНИЙ ПЕРЕКЛАД НА НОВІТНІЙ МАПІ ПЕРЕКЛАДУ ТА ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА

Розглянуто сутність наукового і технічного перекладу, з огляду на природу наукових та технічних текстів. Підсумовано наукові погляди на спільні та відмінні риси цих типів перекладу, підкреслено необхідність їхнього розмежування, не зважаючи на загально-прийнятне вживання терміна "науково-технічний переклад". Зроблено спробу довести, що, хоча науковий та технічний переклад тісно взаємопов'язані, вони не ідентичні та не можуть вживатися один замість одного. Особливої уваги заслуговує дослідження наукового і технічного перекладу як окремих галузей науки про переклад. У статті проаналізовано наявні бібліографічні мапи перекладу і перекладознавства, які підтверджують, що науковий та технічний переклад посіли окреме місце на мапі перекладу, проте поки що не на мапі перекладознавства. Дослідження прогнозує високу ймовірність того, що будуть розроблені окремі теорії перекладу наукових, технічних, а також інших спеціальних текстів, що потребують ґрунтовного методологічного вивчення. Існують усі підстави для створення таких теорій перекладу за умови упорядкування та систематизації сучасних теоретичних розвідок у цій галузі перекладу.

Ключові слова: наука, техніка, науковий переклад, технічний переклад, бібліографічна мапа перекладу, бібліографічна мапа перекладознавства, теорія наукового перекладу, теорія технічного перекладу.

УДК 81-112'42Бацевич Ф.

DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-6397.2024.2.02>

Оксана НІКА, д-р філол. наук, проф.

ORCID ID: 0000-0001-6387-3835

e-mail: o.nika@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

Київ, Україна

Ярослава САЗОНОВА, д-р філол. наук, доц.

ORCID ID: 0000-0001-9249-448X

e-mail: sazonova.yaroslava.hnpu@gmail.com

Харківський національний педагогічний університет

імені Г.С. Сковороди,

Харків, Україна

НАУКОВІ ДИСКУРСИ ПРОФЕСОРА ФЛОРІЯ БАЦЕВИЧА

До ювілею Флорія Сергійовича

Визначено основні дослідницькі ідеї професора Флорія Бацевича, що набули актуальності в сучасній комунікативістиці, лінгвопрагматиці, лінгвонаратології. Автори статті акцентують увагу на цілісності наукової концепції лінгвіста, що виявляється у взаємозв'язках різнопланових досліджень про текст, дискурс, мовленнєвий жанр, у розбудові нових наукових напрямів у лінгвістиці, пошуку перспектив дослідження. Проаналізовано перспективні новації в науковому доробку Флорія Бацевича, що репрезентують вивчення мови/мовлення в комунікативно-когнітивній парадигмі, розкривають власні теоретичні погляди лінгвіста та їхню практичну імплементацію на різноманітному мовному матеріалі.

Ключові слова: науковий доробок Флорія Бацевича, актуальність дослідницьких ідей, лінгвістична прагматика, лінгвонаратологія, комунікативістика.

Сучасна українська лінгвістика і філологія загалом, як і Україна протягом кількох десятиріч років своєї незалежності, знаходяться в стані виборювання власної суб'єктності в очах світу і зрештою у власних очах. Ми повертаємо собі видатних науковців українців, які з різних причин змушені були змішатися

© Ніка Оксана, Сазонова Ярослава, 2024

з імперськими "народами" або свідомо були викреслені з пам'яті, аби не шкодили ідеології, нав'язаній українцям і не лише.

Не менш важливою є і розбудова сучасної філологічної думки, яка б відповідала інтересам суспільства і органічно співіснувала зі світовими філологічними тенденціями. Як вказує досвід, у першу чергу, у світі існує запит на прикладні студії, де результат та практична доцільність очевидні тут і зараз. Але, не применшуючи внесок науковців, які працюють саме на цьому дослідницькому полі, наголошуємо, що без ґрунтовних загальнотеоретичних розвідок неможливе існування жодної з наук, лінгвістики зокрема. Одним із видатних вітчизняних теоретиків-мовознавців сучасності є Флорій Сергійович Бацевич (Андрейчук, 2019), чий внесок в українську лінгвістику і є об'єктом цього дослідження. Мета статті – схарактеризувати основні мовознавчі ідеї в науковому доробку професора Ф. Бацевича.

Матеріалом дослідження є розвідки Ф. Бацевича, які систематизовано відповідно до тематики і наукових уподобань автора.

Одним із напрямів творчого наукового пошуку Ф. Бацевича стала лінгвонаратологія і дослідження текстів у лінгвопрагматичному вимірі. Ці розвідки можна згрупувати як дослідження одивнених текстів (2018), текстів художньої прози окремих авторів (С. Беккета (2019), І. Франка, Д. Хармса, А. Введенського та інших (2018, 2023), усного мовлення (2018) і мемуарів (2022), дослідження теорії тексту і текстово-дискурсивних категорій (2019, 2022), дискурсивних маркерів (2014))¹.

Без сумніву, основним у творчому доробку професора Флорія Бацевича є комунікативно-когнітивний напрям. Дослідницькі ідеї лінгвіста часто вперше були артикульовані в українській лінгвістиці, системно і ґрунтовно розкриті в лінгвістичних студіях автора, набули актуальності в сучасній комунікативістиці і когнітивістиці.

Монографію "Нариси з комунікативної лінгвістики" і підручник "Основи комунікативної лінгвістики" вперше в Україні Ф. Бацевич опублікував у 2003 і 2004 році. Напрямок комунікативної лінгвістики автор викладає у взаємодії з різними напря-

¹ Тут і далі покликаємося передусім на опубліковані монографії як на джерела з найбільшою концентрацією ідей автора.

мами сучасного мовознавства – когнітивної лінгвістики, прагма-лінгвістики, психолінгвістики, теорії мовленнєвої діяльності (Бацевич, 2003; Бацевич, 2004). Дослідник укладає основні поняття комунікативної лінгвістики та методи її дослідження, характеризує природу, компоненти і форми комунікації, засоби мовного коду в комунікації, визначає особливості міжкультурної комунікації (детальніше терміни міжкультурної комунікації розглянуті у праці (Бацевич, 2007b)).

У розділі підручника "Засоби мовного коду в комунікації" лінгвіст викладає важливі теми про дискурс, текст, мовленнєвий жанр і мовленнєвий акт. Ф. Бацевич визначає перспективність термінопоняття *дискурс* у сучасних лінгвістичних та інтердисциплінарних студіях і пропонує такі дефініції: дискурс – "тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, мовленнєвий потік, що має різні форми вияву (усну, писемну, паралінгвальну), відбувається у межах конкретного каналу спілкування, регулюється стратегіями і тактиками учасників; синтез когнітивних, мовних і позамовних (соціальних, психічних, психологічних тощо) чинників, які визначаються конкретним колом "форм життя", залежних від тематики спілкування, має своїм результатом формування різноманітних мовленнєвих жанрів", "сукупність мовленнєво-мисленнєвих дій комунікантів, пов'язаних з пізнанням, осмисленням і презентацією світу мовцем і осмисленням мовної картини світу адресанта слухачем (адресатом)" (Бацевич, 2004, с. 138).

У визначеннях цього терміна лінгвіст акцентує увагу на різних характеристиках, що демонструють багатовимірність дискурсу і множинність підходів до його розуміння та дослідження.

Комунікативістика визначила ширший погляд на витлумачення девіацій як порушень мовної норми. У цьому сенсі новаторською стала монографія Флорія Бацевича "Основи комунікативної деватології" (2000), в якій автор надає девіаціям не тільки нормативний сенс, але й трактує їх як ресурс творення, породження нових смислів, індивідуально-авторського набутку. За трактуванням автора монографії, "термін мовна (мовленнєва) девіація вживається для позначення найзагальнішого поняття, пов'язаного з різноманітними типами порушень власне мовних

норм, мовленнєвих конвенцій, стратегій мовлення, імплікацій та імплікатур дискурсу тощо в «нормальних» станах свідомості" (Бацевич, 2000, с. 18). До цього визначення Ф. Бацевич наводить застереження про те, що "мовленнєву девіантність чи правильність потрібно оцінювати не абсолютно, а стосовно сенсу, що передається, інтенцій та ілокутивних намірів мовця" (Бацевич, 2000, с. 18). Тут йдеться про помилки, які стають причиною ускладнення, несприйняття смислу і комунікації взагалі, а також визначаються ті прийоми, які спрямовані на розширення, збагачення мови, породження нових смислів, що характерне, наприклад, для художніх текстів.

У монографії автор розглядає мовленнєві девіації з позицій комунікативної лінгвістики, що є "джерело і одночасно інструмент аналізу механізмів процесу спілкування" (Бацевич, 2000, с. 205). Дослідник з'ясовує статус девіатології як окремого напрямку лінгвістичних досліджень, який характеризує мовленнєві (комунікативні) девіації в аспекті породження мовлення, що дало змогу "глибше пізнати специфіку мовленнєво-мисленнєвих процесів на окремих етапах породження мовлення, зокрема, співвідношення когнітивного і лінгвального" (Бацевич, 2000, с. 205).

Учений детально характеризує різні комунікативні ситуації, що є девіантними. На значній фактологічній основі він створює детальну класифікацію комунікативних невдач за критеріями їхньої реалізації в непрямих і прямих комунікативних актах. До невдач у непрямих комунікативних актах Ф. Бацевич зараховує комплімент, сарказм, алюзію, іронію та натяк. Принагідно зауважимо, що іронія як непрямий комунікативний акт окремо проаналізований у науковому доробку дослідника. У прямих комунікативних актах комунікативні невдачі згруповані за особою мовця чи особою адресата, орієнтацією на процес комунікації чи мовця на особу адресата. Для кожного з цих типів девіацій лінгвіст розробляє підтипи, що власне є причинами/наслідками "неуспішної" комунікації. Так, мотивація комунікативних девіацій, що є порушеннями орієнтацій на процес комунікації, охоплює такі підтипи у класифікації: невмотивована зміна мовленнєвих стратегій, недотримання

постулатів спілкування, порушення асертивно-пресупозитивних співвідношень, невідповідний реєстр спілкування.

Наукові студії з девіатології розширили розуміння того, що "помилка", "відхилення від норми", "анорматив", "неправильність" та інші трактують у значенні недотримання літературних мовних норм. У цьому сенсі комунікативні девіації розширюють це розуміння у сфері тексту, дискурсу, а тому мають комплексний характер, орієнтовані на смисловий, інтенційний простір тексту, мовленнєву реалізацію різнорівневих мовних засобів, що підпорядковуються комунікативним стратегіям тексту і задуму мовця. Це визначає оптику дослідження мовленнєвого утворення, що не зводиться до типології мовних помилок за різними структурними рівнями. Головне в такому підході – як взаємодіють ці мовні/мовленнєві одиниці у творенні тексту в комунікативному трактуванні різних категорій – "інтенційності", "іллокуції", "пресупозиції", "реєстру спілкування", "модусу", "когнітивних чинників адресата" тощо.

Ширше трактування авторських девіацій як своєрідних творчих експериментів письменників знайшло продовження у дослідженнях художніх, "одивнених" текстів у наукових студіях Ф. Бацевича. Така "анатомія" комунікативних невдач має важливе значення для лінгвопрагматики, психолінгвістики, дискурсології, когнітивістики, лінгвоконфліктології та інших наукових напрямів сучасного мовознавства, спроектованих на вивчення породження мовлення, мовленнєвої діяльності.

Комплексний аналіз комунікативних ситуацій, що враховують комунікативні перемоги і невдачі персонажа художнього тексту, демонструє Ф. Бацевич (Бацевич, 2007а) на прикладі твору Івана Франка. Лінгвіст є автором розділу і редактором монографії "Стежками Франкового тексту. Комунікативні, стилістичні та лексикографічні виміри роману "Перехресні стежки", в якій поєднані результати наукових студій з лінгво-наратології, комунікативістики, девіатології, лінгвопрагматики.

Різновекторність лінгвістичних пошуків Флорія Сергійовича постає в дослідженнях із лінгвістичної генології (Бацевич, 2005; Бацевич, 2006), філософії мови (Бацевич, 2008), функціональної лінгвістики (Бацевич, 2007с).

Одним із перших в українській лінгвістиці Ф. Бацевич викладає цілісну концепцію актуального напрямку лінгвопрагматики. У монографії "Нариси з лінгвістичної прагматики" (Бацевич, 2010) автор визначає історію формування і категорійний апарат цього напрямку, основні категорії, розділи, методики і методи, розгляд яких забезпечує повноту та цілісність представленого напрямку. До фундаментальних і таких, що набули поширення в лінгвістиці, варто зарахувати з'ясування понять меж термінів *значення* і *смысл, сенси*. Саме вони належать до різних іпостасей – мови і мовлення, а отже, "дослідницькою одиницею лінгвістичної прагматики слід визнати комунікативний прагматичний *смысл*" (Бацевич, 2010, с. 16). Саме Ф. Бацевич запропонував "положення про *смысл* як мінімальну дослідницьку одиницю, за допомогою якої можна проаналізувати комунікацію особистостей" (Сазонова, 2018, с. 14).

Лінгвіст визначає основні розділи лінгвопрагматики, що охоплюють мікро-, макро- і мегапрагматику, які вивчають, відповідно, прагматику одиниць мовного коду в спілкуванні, прагматику категорій мовного коду в спілкуванні, категорії міжособистісної інтеракції (Бацевич, 2010, с. 45). За трактуванням ученого, аспекти мікропрагматики спрямовані на вивчення прагматики референції, дейксису, анафори, перформативів та ін. Макропрагматична проблематика розглянута в категорійному вираженні точки зору, емпатії, модальності. До макропрагматичних параметрів Ф. Бацевич зараховує модальність, яку трактує як синтетичну категорію дискурсивного типу, що є однією з "найважливіших складників лінгвістичної прагматики, пов'язана з суб'єктивним чинником експліцитної організації засобів мовного коду в спілкуванні" (Бацевич, 2010, с. 195). У цьому розділі також проаналізовано прагматику мовчання в комунікації. Виклад мегапрагматики присвячений природності спілкування та умовам успішності мовленнєвих актів, мовленнєвих жанрів, дискурсів.

У монографії запропоновано алгоритм прагматичного аналізу дискурсу та зразки медійного, художнього типів дискурсів, що демонструє послідовність застосування теоретичних положень,

різноплановість і варіативність мовлення, семантико-прагматичні функції мовленнєвих одиниць.

Уперше в українській лінгвістиці Флорій Бацевич запропонував функціонально-прагматичний аналіз часток як дискурсивних слів (Бацевич, 2014). Запропонований підхід до визначення дискурсотвірного потенціалу українських часток та їхніх прагматичних функцій (пере)акцентував увагу на семантико-прагматичний аналіз цього важливого для текстотворення ресурсу, який маркує, модифікує, актуалізує інформацію про комунікантів. За цим підходом дискурсивні слова вербалізують суб'єктні сфери мовця/співрозмовника – емоційні, експресивні, аксіологічні, вольові. Як зазначає автор монографії, "ця інформація пов'язана з особами адресанта і адресата, їх ставленням до повідомлюваного, до партнерів по спілкуванню, і в силу цього носить переважно прагматичний характер. Це складна інформація ментально-психо-духовного, соціально- та індивідуально-оцінного характеру, яка вноситься у висловлення, дискурси і тексти" (Бацевич, 2014, с. 248).

У семантико-прагматичному аналізі учений визначає роль часток для вираження загального дейксису, характеристики ментальної діяльності, проєкцій часток на комунікативні аспекти (внутрішнього діалогізму та комунікативної пам'яті, діалогічної відкритості комунікативного метакоментаря, комунікативної неспроможності), а також винятковості, очікуваних і неочікуваних змін межового стану. Визначення семантико-прагматичних параметрів здійснено на основі частотних українських часток, що репрезентують різні смисли і прагматичні особливості в тексті, дискурсі.

У монографії Ф. Бацевич запропонував модель представлення й опису дискурсивних слів у словнику активного типу. Як переконливо доводить лінгвіст, "ця схема враховує особливості подання їх семантико-прагматичних смислів, сполучуваності, парадигмальних зв'язків, інтонаційного малюнку, стильових і стилістичних характеристик тощо, тобто, фактично, має природу лексикографічного портрету" (Бацевич, 2014, с. 250).

Це дослідження має теоретичне і прикладне значення з вивчення емотивності, експресивності, аксіологічності, що проєк-

туються на рівень тексту, дискурсу. Визначення семантики і прагматики часток в українській мові може використовуватися для творення текстів, визначення в текстах відповідних дискурсивних слів для лінгвопрагматичного і дискурсивного аналізу, лінгвістичної експертизи, вивчення української мови (як іноземної).

Дозволимо собі стверджувати, що дослідження абсурдних текстів – найбільш улюблена тема Ф. Бацевича, актуальність якої він пояснює тим, що вони віддзеркалюють "зіткнення однієї системи поглядів з іншою" (Бацевич, 2018, с. 7), що є ознакою і психологічних, і культурних кодів існування людини; абсурд, нонсенс, девіація тощо не беззмістовні, а навпаки – породжують нові смисли і дають можливість виявити імпліковані закони сприйняття світу. Термін "одивнення" уперше використав В. Шкловський (*остраннение* рос.), але у працях Ф. Бацевича знаходимо його власне трактування: "Під одивненим художнім текстом будемо розуміти текст, формальна організація якого порушує узувальні жанрові канони літературного твору, а змістовне наповнення не відповідає або порушує онтологічні засади існування матеріального світу, соціальні чинники функціонування суспільства, поведінку його членів, закони логіки, мовне втілення яких відбувається з різною мірою деформації та деструкції мовного коду" (Бацевич, 2018, с. 8). Виходячи з такої дефініції, Ф. Бацевич пропонує розрізняти тексти класичного абсурду та одивнені тексти, причому подібні тексти в українській літературі, на його думку, здебільшого одивнені, і їхній світ існує на межі абсурду. Тож Ф. Бацевич пропонує визначати їх як "український абсурдизм" або "український абсурдистський художній текст", до переліку якого він пропонує залучити окремі твори М. Куліша, М. Хвильового, І. Костецького, Ю. Олійника, Ю. Винничука, Ю. Іздрика, Л. Подерев'янського, С. Ушкалова та інших представників української літератури від 20-х років ХХ ст. і дотепер.

Дослідження українського, і не лише, одивненого тексту із використанням методів лінгвопрагматичного підходу, на думку Ф. Бацевича, вимагає тлумачення всього тексту як знаку та аналізу цього одивнення у вимірі цілого тексту. Ґрунтуючись на таких засадах, автор доходить такого теоретичного висновку –

одивнені тексти неіконічні, на відміну від текстів художньої літератури періоду реалізму та суміжних із ним, хоча міра цієї неіконічності різна, тому наступним постає дослідницький виклик створити "типологію художніх текстів в аспекті вияву міри їх іконічності чи неіконічності" (Бацевич, 2018, с. 28). Як зауважує сам Ф. Бацевич, це завдання перспективне, і саме логіко-семіотичний і лігвонаративний підходи дозволять його зреалізувати. Тут же автор пропонує, так би мовити, точку відліку для майбутньої типології – тексти з "нульовим іконізмом", тобто "повний конвенціоналізм, а значить і символізм зображуваного стосовно «реальної дійсності»" (Бацевич, 2018, с. 27), як, наприклад, це відбувається в текстах С. Ушкалова. Але ступінь неіконічності не є єдиною ознакою можливої класифікації, тому Ф. Бацевич пропонує різні типологічні засади для аналізу в перспективі².

З іншого боку, Ф. Бацевич зазначає, що одивненість не є сталою ознакою тексту, оскільки текстотворення і текстосприйняття – взаємопов'язані процеси, тому вони не однозначні, оскільки неоднозначне саме розуміння норми та девіації з позицій автора і читача в процесі їхньої комунікації. Але "кваліфікація тексту як одивненого чи неодивненого – прерогатива адресата" (Бацевич, 2018, с. 47), який постійно здійснює порівняння вигаданого світу тексту зі своїм життєвим, зокрема з читацьким досвідом.

Розуміння і лінгвістичний аналіз неіконічної природи одивненого тексту може спиратися на поняття недиспозиційності, яке Ф. Бацевич уперше вводить до обігу в сучасній лінгвістиці. Воно є похідним від сталого логіко-філософського поняття диспозиційності, тобто постійної якості / здатності об'єкта в реальному світі. Тож недиспозиційні предикати – мовні засоби, які приписують (предикують) відповідним референтам невластиві, часто абсурдні, такі, що суперечать природі об'єкта, якості, функції, дії, стани, процеси тощо, виформовуючи неможливі в реальності (так званому "цьому

² Тут варто окремо зауважити, що Ф. Бацевич щедро насичує ідеями будь-який свій науковий текст, наче граючи з адресатом і підкидаючи йому дослідницькі цікавинки та загадки. Напевно, ті, хто досліджує ідіостиль наукового письма окремих учених, колись досліджуватимуть цю особливість авторського письма Ф. Бацевича.

світі") ситуації" (Бацевич, 2018, с. 36–37). Накопичення таких предикатів у тексті веде до недиспозиційності цілого тексту – референтній, семантико-синтаксичній, комунікативній, соціально-нормативній недиспозиційності і недиспозиційності мислення. Як вказує Ф. Бацевич, ця класифікація не є вичерпною, оскільки це неможливо через бурхливу креативність авторів одивнених текстів, хоча певною мірою початок їй покладено в цитованій монографії та низці попередніх статей автора.

Нульовий іконізм і максимальна недиспозиційність характеризують шизофренічне письмо, яке Ф. Бацевич відносить до абсурдних, але з крайнім виявом абсурдності: в них взагалі порушена онтологія (а нова так і не вибудована), вони хаотичні і неадресатні: "Формальна правильність низки фраз (висловлень, речень) мінімальна; <...> домінують псевдослова і псевдовисловлення з глибокими девіативними відхиленнями від норм як словотворення, так і слововживання <...>" (Бацевич, 2019, с. 17). Логічно, що лінгвопрагматичний аналіз текстів такого типу неможливий без уваги до психічних станів мовців, які їх продукують, тому Ф. Бацевич майстерно пов'язує психологію мовця з його мовним продуктом. І якщо "нормальний" текст і принципи його породження – стандартний об'єкт дослідження філологів, то девіантні текстові утворення від мовців із психічними девіаціями – залишалися лакуною, принаймні в українському мовознавстві. Ф. Бацевич пропонує термін "недотексти" або "нетексти" (Бацевич, 2019, с. 19), оскільки вони не мають жодної з ознак текстової природи, хоча є знаковою поведінкою мовця. Зазвичай, вони є частинами більшого одивненого тексту і якраз і слугують одним з інструментів створення одивнення.

Окрему увагу варто приділити породженню комунікативних смислів в одивнених текстах, які, як і будь-яка девіація, унаочнюються на тлі норми, тобто смислів, породжуваних "нормальними" художніми текстами. По-перше, Ф. Бацевич у багатьох своїх працях розвиває власне бачення того, що таке смисл із лінгвокомунікативного і лінгвопрагматичного погляду, а в аспекті одивнених текстів – лінгвонаратологічного погляду: "Парадокс сутності одивненого (зокрема абсурдного) смислу полягає в тому, що він взагалі існує, оскільки його породження супе-

речить усім законам "нормальної" комунікації, принципам і максимам інтеракції загалом" (Бацевич, 2018, с. 71). І оскільки, як було зазначено вище, прерогатива завжди надається адресату, смисл одивненого тексту – об'єкт пошуків адресата: інколи він протилежний нормі, інколи нечіткий тощо, що і відповідає ступеню неіконічності тексту, адже пошук смислу, на думку Ф. Бацевича, є процесом пошуку елементів смислового іконізму.

По-друге, одивнений смисл, закладений автором, як це пропонує Ф. Бацевич, може бути розглянутий з ономасіологічних і семасіологічних позицій; цей смисл апостеріорний, непередбачуваний і такий, що виникає під час комунікації автор-читач. Окремі одивнені комунікативні смисли автор виокремив на матеріалі текстів "чистого" абсурду: онтологічний, перцептивно-ментальний і мовний. Важливими є спостереження щодо можливих перлокутивних ефектів, які викликають одивнені смисли: чи то сміх, чи то філософські роздуми, чи то естетичний вплив.

Визнаючи важливість сприйняття тексту адресатом у визначенні міри текстової одивненості (неіконічності), Ф. Бацевич значну увагу приділяє й особистості творця, автора, адже стан його свідомості під час текстотворення – основний фактор "порозуміння" між реальним світом і вигаданим. Спираючись на поняття про "модус як метакатегорію" (Ніка, 2009, с. 356), Ф. Бацевич аналізує різні модуси текстів з авторського погляду: автор і світ тексту, автор і адресат, автор і зміст та форма тексту, але ключовим чинником залишається перебування автора чи то в нормальному, чи то в зміненому стані свідомості (Бацевич, 2019). Такий поділ дає можливість по-новому оцінити можливу типологію текстів, створених у зміненому стані свідомості, зокрема, магічні тексти, тексти ченелінгів, сонників, містичні тощо, а також уточнити "асортимент" модусів і модальностей у них, наприклад, у містичних текстах з домінуванням ментального модусу "переважають доктринально-повчальна і догматично-розповідна модальності" (Бацевич, 2019, с. 213), у сонниках – інформаційна тощо.

В іншому дослідженні – лінгвонаративному аналізі мемуарів людей, які пережили Голодомор, Ф. Бацевич не бере до уваги стан свідомості авторів цих наративів, що, можемо здогадуватися, пов'язано, на перший погляд, з очевидною евіден-

ційністю текстів, хоча високий ступінь фізичного і морального виснаження також не може не вплинути на усвідомлення реальності. Як доводить дослідження (Бацевич, 2022), модуси меморатів обмежені перцепцією та когніцією, а саме – модусом особистої евіденційності і когнітивно-оцінним модусом, які були, так би мовити, звужені до трагічної проблематики переживання голоду і смертей, з цим пов'язаними, тому "найчастотнішим утіленням модусу перцепції оповідачів слід уважати відчуття нестерпного голоду" (Бацевич, 2022, с. 119), зоровий і слуховий модуси для опису пережитого минулого. Когнітивно-оцінний модус експлікується і як когнітивний процес, паралельний голоду, і як осмислення минулих подій після десятиліть мовчання.

Дослідження одивнених, абсурдних та інших текстів, відмінних від "нормальних", привело Ф. Бацевича до переосмислення переліку текстових категорій, який, за загальним визнанням, не є остаточним та ідеальним. Тож автор пропонує доповнити цей перелік категорією "річ" і протиставляє її текстовому "предмету", "об'єкту" та "об'єкту художнього зображення". Свої висновки Ф. Бацевич вибудовує на філософських засадах реалогії і низці ідей, запропонованих в інших гуманітарних студіях: "Річ – одна із найважливіших смислових категорій тексту, спосіб вербальної репрезентації якої в конкретному тексті (як творі) може стати показником його специфіки й типологічної приналежності" (Бацевич, 2019, с. 82). І дійсно, речі в нормальному тексті й у тексті абсурду мають різні ознаки і функціонування. В абсурдистських текстах вони можуть бути неословлені, мати псевдоімена, "порожні" номінації тощо: "Неузгодженість імені і речі – ознака ілюзорності речі, фактично – неможливість її наявності" (Бацевич, 2019, с. 92), тобто бути засобами одивнення тексту.

У новій науковій розвідці "Лінгвонаративні аспекти ідентифікації оповідних інстанцій у художньому тексті" (2020) Ф. Бацевич розбудовує лінгвонаративний аналіз як підхід до вивчення механізмів смислотворення і смислосприйняття художніх текстів. Учений пропонує розширити трактування динаміки оповідних інстанцій щодо участі / неучасті в дієтезисі, а відтак "дихотомію "дієгетичний / недієгетичний наратор"

варто доповнити класифікаційною рубрикою "хиткий у дієгезисі / недієгезисі"; рубрику "надійний / ненадійний наратор" доповнити позицією "цілісний / розчленований наратор" (Бацевич, 2020, с. 66). Такий тип наратора експлікують "засоби персонального дейксису; уживання категорії часу, зміна модусно-модальних чинників оповіді; наявність мовленнєвих актів, які складно ідентифікуються з особою конкретного оповідача; перебування наратора в зміненому стані свідомості, у якому можливе "розщеплення" особи оповідної інстанції" (Бацевич, 2020, с. 66). Для прикладу Ф. Бацевич аналізує повість М. Хвильового "Санаторійна зона", в якій складно ідентифікувати наратора, і "метакоментарі", деякі сюжетні прийоми "виявляють" справжнього оповідача. На думку дослідника, лінгвонаративний аналіз може доповнювати "психологічний стан наратора".

Дослідження Ф. Бацевича з теорії тексту, лінгвонаратології, теорії мовної комунікації втілилися в особливу публікацію, де автор намагається зберегти пам'ять про матір, своє дитинство й атмосферу сім'ї в науковий, але духовно-суб'єктивний спосіб. Йдеться про два видання монографії Ф. Бацевича і В. Чернухи "Комунікативна особистість у сімейному спілкуванні" (Бацевич, & Чернуха, 2014; Бацевич, & Чернуха, 2018). Дослідження проведене з особливою увагою не лише до мовленнєвої поведінки Б. О. Бацевич, а й до часових і соціально-етнічних чинників, які сформували її як мовно-комунікативну особистість та сімейного лідера, як зазначає Ф. Бацевич, "гросмейстера спілкування" (Бацевич, & Чернуха, 2018, с. 23). Маючи за взірць мовлення Болеслави Олександрівни, Ф. Бацевич класифікує мовленнєво-когнітивну поведінку мовної особистості, що ґрунтується на певних асоціаціях, які мають своє мовне вираження і характеризують саме цю мовну особистість – це практичне й асоціативно-ігрове мислення та стереотипи минулої епохи. Невід'ємною частиною будь-якої мовної особистості, і Б. О. Бацевич зокрема, є її професійна діяльність, місце, де вона жила чи живе, побутові спостереження і ритуали. Усі ці аспекти щедро проілюстровані і дають читачеві можливість на мить стати гостем родини Бацевичів, згадати про мовні звички своєї сім'ї чи ширшого кола спілкування, громади. Справжнім скарбом для

дослідників живого мовлення Летичівщини є третій і четвертий розділи монографії, де містяться списки специфічних назв людей і тварин, жартівливі вирази і назви, запозичені й асимільовані слова та вирази з івриту, ідішу, німецької, польської, російської мов, новотвори Болеслави Олександрівни та інше. На нашу думку, видання цієї монографії має вагу не лише з наукового погляду, а й тому, що через мову передає особливості української багатонаціональної історії, вчить дбати про коріння й плекати повагу до нього.

Антропоцентризм і когнітивно-комунікативна парадигма наукового доробку Флорія Бацевича вияскравлюють актуальність та сучасність його професійної діяльності і роблять його праці невід'ємною частиною європейських теоретичних лінгвістичних студій. Науковий доробок Ф. Бацевича вирізняє намагання автора зробити мовознавчий пошук таким, який би розкрив сутність людського спілкування, відповів би на питання "чому?", а не лише "як?". Ставлячи людину в центр своїх досліджень, автор сприймає її такою, як вона є – нормальною (тобто такою, що відповідає нормам суспільства) чи з певними особливостями, нюансами світосприйняття, власною життєвою історією. Саме завдяки цьому сучасна лінгвістична теорія поповнилася роздумами Ф. Бацевича про механізми смислотворення і смислосприйняття, девіантну мовну особистість і одивнені тексти, текстове осмислення людиною травматичного досвіду та особливості комунікації в родинному колі. Теоретичні розвідки Флорія Сергійовича завжди завершуються практичним утіленням, тому накопичені знання знаходять застосування в підручниках і посібниках його авторства. Перспектива вивчення наукового доробку Ф. Бацевича полягає саме в тому, що його праці містять ідеї, теоретичне підґрунтя і методологічну базу для тих мовознавців, які прагнуть зрозуміти людину і суспільство через мову.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Андрейчук, Н. (2019). Рівні та виміри дії знака. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*, 70, 309–322. <http://dx.doi.org/10.30970/vpl.2019.70.9786>

Бацевич, Ф. С. (2000). *Основи комунікативної девіатології*. Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка.

Бацевич Ф.С. (2003). *Нариси з комунікативної лінгвістики*. Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка.

Бацевич, Ф. (2004). *Основи комунікативної лінгвістики*. Видавничий центр "Академія". Серія "Альма-матер".

Бацевич, Ф. (2005). *Лінгвістична генологія: проблеми і перспективи*. ПАІС.

Бацевич, Ф. (2006). *Вступ до лінгвістичної генології: навчальний посібник*. Видавничий центр "Академія". Серія "Альма-матер".

Бацевич, Ф. (2007а). Комунікативні перемоги і поразки Євгена Рафаловича. Комплексний аналіз комунікативних ситуацій. *Стежками Франкового тексту. Комунікативні, стилістичні та лексикографічні виміри роману "Перехресні стежки"* (Ф. С. Бацевич, Ред.), (с. 11–59). Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка.

Бацевич, Ф. (2007b). *Словник термінів міжкультурної комунікації*. Довіра.

Бацевич, Ф. (2007с). Функціональна лінгвістика. *Українська мова. Енциклопедія* (с. 809–810). (3-тє вид., доп.). Видавництво "Українська енциклопедія ім. М. Бажана".

Бацевич, Ф. (2008). *Філософія мови. Історія лінгвофілософських учень*. Видавничий центр "Академія". Серія "Альма-матер".

Бацевич, Ф. (2010). *Нариси з лінгвістичної прагматики*. ПАІС.

Бацевич, Ф. (2014). *Частки української мови як дискурсивні слова*. ПАІС.

Бацевич, Ф., & Чернуха, В. (2014). *Комунікативна особистість у сімейному спілкуванні*. ПАІС.

Бацевич, Ф., & Чернуха, В. (2018). *Комунікативна особистість у сімейному спілкуванні*. ПАІС.

Бацевич, Ф. (2018). *Український одивнений художній текст: лінгвістичні виміри*. Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка.

Бацевич, Ф. (2019). *Нариси з теорії тексту*. Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка.

Бацевич, Ф. (2020). Лінгвонаративні аспекти ідентифікації оповідних інстанцій у художньому тексті. *Мовознавство*, 1, 55–66. DOI: 10.33190/0027-2833-310-2020-1-004

Бацевич, Ф. (2022). *Лінгвонаративні аспекти розповідей очевидців про Голодомор в Україні 1932–1933 років*. Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка.

Бацевич, Ф. С. (2023). *Художня проза Івана Франка у вимірах сучасної лінгвістики: вибрані статті*. Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка.

Ніка, О. (2009). *Модус у староукраїнській літературній мові другої половини XVI – першої половини XVII ст.* Київський національний університет ім. Тараса Шевченка.

Сазонова, Я. (2018). *Феномен страху в текстах жахів української й англомовної літератур: (лінгвопрагматичні аспекти)*. ХІФТ.

REFERENCES

Andreichuk, N. (2019). Levels and Dimensions of the Action Of Sign. *Visnyk of the Lviv University. Series Philology*, 70, 309–322 [in Ukrainian]. <http://dx.doi.org/10.30970/vpl.2019.70.9786>

Batsevych, F. S. (2000). *Basics of Communicative Deviatology*. Vydavnychy tsestr LNU im. Ivana Franka [in Ukrainian].

Batsevych, F. S. (2003). *Essays on Communicative Linguistics*. Vydavnychy tsestr LNU im. Ivana Franka [in Ukrainian].

Batsevych, F. (2004). *Basics of Communicative Linguistics*. Vydavnychy tsestr "Akademiia", Seriia "Alma-mater" [in Ukrainian].

Batsevych, F. (2006). *Linguistic-literary Genetics: problems and prospects*. Vydavnychy tsestr "Akademiia", Seriia "Alma-mater" [in Ukrainian].

Batsevych, F. (2007a). Communicative Victories and Defeats of Evgeny Rafalovych. Complex Analysis of Communicative Situations. *Along the Paths of Franko's Text. Communicative, Stylistic and Lexicographic Dimensions of the Novel "Perekhresni stezhky [Crossing Paths]"* (F.S. Batsevych, Ed.) (pp. 11–59). Vydavnychy tsestr LNU im. Ivana Franka [in Ukrainian].

Batsevych, F. (2007b). *Dictionary of Terms of Intercultural Communication*. Dovira [in Ukrainian].

Batsevych, F. (2007c). Functional Linguistics. *Ukrainska mova. Entsyklopediia* (pp. 809–810). (3-tie vyd., dop.). Vydavnytstvo "Ukrainska entsyklopediia im. M. Bazhana" [in Ukrainian].

Batsevych, F. (2008). *Philosophy of Language. History of linguistic and philosophical studies*. Vydavnychy tsestr "Akademiia", Seriia "Alma-mater" [in Ukrainian].

Batsevych, F. (2010). *Essays on Linguistic Pragmatics*. PAIS [in Ukrainian].

Batsevych, F. (2014). *Particles of the Ukrainian language as Discursive Words*. PAIS [in Ukrainian].

Batsevych, F., & Chernukha, V. (2014). *Communicative Personality in Family Relations*. PAIS [in Ukrainian].

Batsevych, F., & Chernukha, V. (2018). *Communicative Personality in Family Relations*. PAIS [in Ukrainian].

Batsevych, F. (2018). *Ukrainian Estranged Artistic Text: linguistic dimensions*. PAIS [in Ukrainian].

Batsevych, F. (2019). *Essays on the Theory of Text*. Vydavnychiy tsentr LNU im. Ivana Franka [in Ukrainian].

Batsevych, F. (2020). Linguistic-Narrative Aspects of Identifying Narrative Instances in a Literary Text. *Movoznavstvo*, 1, 55-66. DOI: 10.33190/0027-2833-310-2020-1-004 [in Ukrainian].

Batsevych, F. (2022). *Linguistic-Narrative Aspects of the Witnesses' Stories about Holodomor in Ukraine in 1932–1933*. Vydavnychiy tsentr LNU im. Ivana Franka [in Ukrainian].

Batsevych, F. (2023). *Ivan Franko's Artistic Prose in Modern Linguistic Dimensions: selected articles*. Vydavnychiy tsentr LNU im. Ivana Franka [in Ukrainian].

Nika, O. (2009). *Modus in the Old Ukrainian Literary Language of the second half of the 16th – the first half of the 17th centuries*. Vydavnychiy tsentr KNU im. Tarasa Shevchenka [in Ukrainian].

Sazonova, Ya. (2018). *The Phenomenon of Fear in Horror Text of Ukrainian and Anglophonic Literatures*. HIFT [in Ukrainian].

Отримано редакцією журналу / Received: 23.12.23

Прорецензовано / Revised: 07.01.24

Схвалено до друку / Accepted: 15.01.24

Oksana NIKA, DSc (Philology), Prof.

ORCID ID: 0000-0001-6387-3835

e-mail: o.nika@knu.ua

Taras Shevchenko National University of Kyiv,

Kyiv, Ukraine

Yaroslava SAZONOVA, DSc (Philology), Assoc. Prof.

ORCID ID: 0000-0001-9249-448X

e-mail: sazonova.yaroslava.hnpu@gmail.com

H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University,

Kharkiv, Ukraine

SCIENTIFIC DISCOURSES OF PROFESSOR FLORIY BATSEVYCH

The article outlines the main research ideas of Professor Florij Batsevych, which have become relevant in modern communicative studies,

linguistic pragmatics, and linguistic narratology. The analysis is made in accord with the main spheres of Professor's studies: the research of estranged artistic texts, literary prosaic texts of Ukrainian and foreign authors, oral speech and memorata, research on text theory and text-discursive categories, and discursive markers.

The authors of the article focus on the integrity of the linguist's scientific conception, which is manifested in the interrelationships of the multifaceted research on text, discourse, speech genre, in the development of new scientific directions in linguistics, and the search for scientific perspectives. Prospective innovations in Florij Batsevysh's scientific output, which represent the study of language/speech in the communicative-cognitive paradigm, are analyzed and reveal the linguist's own theoretical views and their practical implementation on various language material. Among other Professor's ideas, it is worth mentioning the development of deviatology as a linguistic-pragmatic sub-discipline, keen interest to texts created in altered states of consciousness, absurd texts, texts as the reflection of some traumatic experience, family communication, etc.; particular attention is paid to minor but important elements of discursive-pragmatic speech organization (e.g., particles, which he classifies as discourse markers) because classical structuralist approach to their investigation, in F. Batsevysh's point of view, does not reveal all the value of these components in the creation of new senses.

The authors conclude that the specificity of Professor's scientific output lies in the nature of his view on language and its research – anthropocentricity and humanism.

Keywords: *the scientific output of Florij Batsevysh, relevance of research ideas, linguistic pragmatics, linguistic narratology, communicative studies.*

Людмила ЗАГОРОДНЯ, канд. філол. наук, доц.

ORCID ID: 0009-0000-0116-5016

e-mail: ludazag13031977@gmail.com,

Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна

**КОГНІТИВНИЙ СТИЛЬ ТЛУМАЧА
ЯК ЧИННИК ВИБОРУ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ СТРАТЕГІЇ
У ЦІЛЬОВОМУ ТЕКСТІ
(НА ПРИКЛАДІ АНГЛО-УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДІВ
П'ЄСИ Б. ШОУ "ПІГМАЛІОН")**

Присвячено проблемі когнітивного стилю тлумача як визначального чинника, що впливає на вибір перекладацьких стратегій та прийомів під час створення цільового тексту. Зокрема, вивчення та порівняння індивідуальних стилів українських перекладачів п'єси Бернарда Шоу "Пігмаліон" О. Мокровольського і М. Павлова було здійснено на основі зіставно-порівняльного аналізу застосованих ними прийомів відтворення соціального діалекту кокні, передачі так званого "асоціативного шлейфу" національно-прецедентних імен та відображення словесних поетичних образів вихідного тексту засобами цільової мови. У розвідці зазначено, що творча когнітивна діяльність перекладача простежується у випадках застосування ним прийомів так званої експлікативної асиметрії. З'ясовано, що при перекладі національно-прецедентних імен О. Мокровольський, на противагу М. Павлову, рідше вдається до цих прийомів. Відмінність у їхніх когнітивних стилях простежується й у стратегії збереження / зміні стилістичного тону оригіналу. При перекладі фразеологізмів та порівнянь обидва перекладачі використовують стратегії, що спричиняють концептуальний зсув.

Ключові слова: когнітивний стиль тлумача, перекладацькі стратегії, творча когнітивна діяльність перекладача, концептуальний зсув, "асоціативний шлейф", національно-прецедентні імена, експлікативна асиметрія.

Порушувана проблематика. Становлення та розвиток когнітивної лінгвістики, дослідження когнітивних механізмів,

© Загородня Людмила, 2024

задіяних під час перетворення інформації у процесі перекладу, сприяли появі нової галузі перекладознавства – когнітивної транслатології. З позиції когнітивного перекладу тлумач – це не лише знавець вихідної та цільової мов і культур, а й суб'єкт, когніція якого впливає на прийняття рішень, зокрема, на вибір перекладацьких стратегій та прийомів. Таким чином, особистість перекладача та його когнітивні спроможності беруть неабияку роль у здійсненні якісного перекладу (Гриців, Мельничук, 2022, с. 31). Перекладознавці впевнені, що теоретичне обґрунтування відмінності когнітивних стилів тлумачів надало б можливість пояснити певні успішні або невдалі перекладацькі рішення (Бойко, 2021а, с. 51), що мало б і практичне значення, зокрема, під час здійснення перекладу англомовних творів українською мовою, особливо, драматичних текстів, які створюються не тільки для читання, але й для постановки на сцені (Шапошник, 2010).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідність врахування не лише особливостей вихідного тексту, а й мовної особистості тлумача зумовило інтерес науковців до вивчення когнітивних аспектів перекладацької діяльності, зокрема, згадана проблема розглядається у працях Н. Гриців, О. Мельничук (2022), G. Bayer-Hohenwarter (2011). Аналізу когнітивних засад адекватного художнього перекладу присвячена розвідка Н. Голубенко (2019). У дослідженнях Я. Бойко (2021а) і С. Шурми (2013) продемонстровано зумовленість вибору перекладацьких стратегій когнітивним стилем тлумача.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Попри увагу мовознавців до окресленої проблеми, питання впливу когнітивного стилю тлумача на вибір перекладацьких відповідників у цільовому тексті залишається вельми актуальним та недостатньо вивченим питанням. Зокрема, потребують уваги вивчення та порівняння перекладацьких рішень щодо відтворення ідіостилу автора та героїв твору, відображення словесних поетичних образів вихідного тексту засобами цільової мови, передачі "асоціативного шлейфу" національно-прецедентних імен, які нерідко є яскравим відображенням національної культури.

Мета статті – виявити та охарактеризувати відмінності й схожості в когнітивних стилях українських перекладачів п'єси Джорджа Бернарда Шоу "Пігмаліон" Олександра Мокровольського і Миколи Павлова на основі аналізу застосованих ними перекладацьких стратегій та прийомів і в такий спосіб пояснити їхні успішні або невдалі перекладацькі рішення.

Дослідження проведене за допомогою зіставно-порівняльного аналізу тексту оригіналу п'єси та двох її перекладів українською мовою. Увагу приділено особливостям застосування перекладацьких стратегій при відтворенні соціального діалекту кокні, передачі так званого "асоціативного шлейфу" національно-прецедентних імен та при відображенні словесних поетичних образів вихідного тексту, що відображають особливості когнітивного стилю обох перекладачів.

Виклад основного матеріалу дослідження. З позиції когнітивного підходу науковці розглядають переклад як мовленнєво-розумовий процес, в результаті якого у свідомості перекладача формуються певні смисли, на основі яких відбувається породження тексту перекладу (Бойко, 2021b, с. 10). У когнітивній моделі перекладу тлумачу відведено нескромну роль вербального перекодувальника, а інтерпретатора смислового коду, закладеного у вихідному тексті (Бойко, 2021b, с. 10–11; Голубенко, 2019, с. 135). Переходячи з однієї концептуальної системи до іншої, тлумач зіштовхується з відмінностями між ними, які і складають основні труднощі при перекладі та вимагають від нього творчого підходу. Унаслідок, передаючи зміст вихідного тексту, цільовий текст може цілком чи частково відходити від словесного вираження та відтворення концептів тексту оригіналу. У згаданих випадках науковці говорять про так званий "концептуальний зсув" (Бойко, 2021a, с. 51; Гриців, Мельничук, 2022, с. 31; Bayer-Hohenwarter, 2011). Аналіз використання концептуального зсуву дає змогу скласти уявлення про когнітивну стратегію та індивідуальний стиль перекладача.

Слід зауважити, що до концептуального зсуву не зараховується використання у перекладі так званої "системної асиметрії" (Некряч, 2009, с. 194), тобто лексичних заміन чи граматичних трансформацій, спричинених мовними розбіжностями

між вихідною та цільовою мовами, і які вважаються фіксованими перекладацькими відповідниками (Гриців, Мельничук, 2022, с. 33; Bayer-Hohenwarter, 2011, р. 669). Так, для прикладу, переклад англійського буттєвого речення із ввідною структурою "*there + be*" українською мовою повинно розпочинатися із обставини місця. У такому випадку синтаксична перебудова речення не несе творчого й когнітивного навантаження, а, відповідно, не вважається концептуальним зсувом.

Творча когнітивна діяльність перекладача простежується у випадку застосування ним такого трансформаційного прийому як так звана "експлікативна асиметрія" (Некряч, 2009, с. 195) для повнішого розкриття авторського задуму. Нагадаємо, що експлікативна асиметрія – це заміна у цільовому тексті одного елементу тексту іншим за наявності повного еквівалента цього елементу в мові перекладу (Некряч, 2020). Прийомами експлікативної асиметрії є доповнення (додавання, уточнення), описовий переклад, узагальнення, заміна-антономасія і контекстуальна заміна (Некряч, 2009, с. 197). Згадані прийоми протиставляються дослівному перекладу або так званих "репродукції" вихідного тексту (Bayer-Hohenwarter, 2011, р. 672).

Перед тим, як розглянути перекладацькі стратегії О. Мокровольського та М. Павлова під час відтворення соціального діалекту лондонського кокні українською мовою, слід зауважити, що характерною особливістю цього діалекту є, насамперед, вимова, яка різниться від англійської літературної вимови – Received Pronunciation (RP), а також певні граматичні огріхи та вживання вульгаризмів у мовленні його носіїв. Проте саме фонетичний аспект стає основою, на якій драматург вибудовує сюжетну лінію п'єси: головний герой драматичного твору фонетист Хігінс (згідно з перекладом М. Павлова) або Гігінс (згідно з перекладом О. Мокровольського) береться за нелегку справу – виправити неправильну вимову головної героїні Елізи Дулітл (згідно з перекладом М. Павлова) або Лайзи Дулітл (згідно з перекладом О. Мокровольського). Зміст п'єси не дозволяє перекладачу знехтувати фонетичним аспектом ідіолекту та вимагає від нього відтворення неправильної фонетичної вимови героїв у цільовому тексті.

Одним із перекладацьких рішень, до якого вдаються обидва перекладачі, – це вживання графонів (навмисного перекручування орфографічної норми для передачі відхилень від фонетичної норми), для прикладу: "шо", "копитане", "сатоптав", "ни тіав", "чо", "джилътмен" тощо (у перекладі О. Мокровольського); "шо", "шоб", "яко'ось", "осьо", "на'іть", "ска'еш", "пагане" тощо (у перекладі М. Павлова).

Проте нездатність графонів повною мірою відтворити фонетичні особливості лондонського кокні у цільовому тексті, а також неможливість відобразити граматичні помилки, притаманні згаданому соціальному діалекту, граматичними засобами української мови змушують перекладачів застосувати прийом контекстуальної компенсації, а саме: компенсувати згадані аспекти вихідного тексту вживанням стилістично маркованої лексики, зокрема, просторічної. Вибір українського просторіччя обома перекладачами як засіб відтворення ідіолекту головних героїв не випадковий: на відміну від жаргону та діалекту як різновидів нелітературного мовлення використання просторічних слів не обмежена ні певною територією, ні певною групою людей. Застосування ж суржику у цільовому тексті, як зазначає М. Павлов (Павлов, 2017), унеможлиблюється тим, що суржик – це поєднання елементів двох різних мов, а кокні – це діалект (у межах однієї мови), яким розмовляють представники нижчих соціальних верств населення Лондона. Окрім просторічних слів, перекладачі також вводять у мовлення героїв підсилювально-видільні частки, вживання яких є характерним для українського просторіччя, наприклад: "і", "й", "ну й", "же", "же ж"; емотивні вставлення: "осьо-сьо", "ото", "геть", "собі" тощо.

Відмінність у когнітивному стилі перекладачів О. Мокровольського і М. Павлова простежуємо у збереженні/зміні стилістичних ознак перекладених реплік. Йдеться про те, що М. Павлов вважає за доцільне зробити мовленнєвий контраст героїв в українському тексті різючішим, аніж він є в тексті оригіналу (Павлов, 2017), використовуючи стилістично марковану лексику, графони, підсилювально-видільні частки при перекладі стилістично нейтральних реплік. На противагу М. Павлову, стратегія зміни стилістичного тону оригіналу не

притаманна когнітивному стилю О. Мокровольського: стилістично нейтральні репліки мовців кокні здебільшого збережені у перекладі (див. нижче приклади 1–2). Слід також зауважити, що при відтворенні ідіолекту героїв М. Павлов вживає більше стилістично маркованих лексичних одиниць, ніж О. Мокровольський (див. нижче приклад 3). Проілюструємо вищенаведені твердження прикладами перекладу англійських реплік українською мовою:

(1) *THE FLOWER GIRL. They walked to the bus when the rain stopped* (Shaw, 2004).

Переклад М. Павлова: *КВІТКАРКА. Як дощ перестав, так на автобус потьопали* (Шоу, 2012).

Переклад О. Мокровольського: *Квіткарка. Пішли на автобус, коли дощ перестав* (Шоу, 1999).

(2) *THE FLOWER GIRL. Thank you, sir* (Shaw, 2004).

Переклад М. Павлова: *КВІТКАРКА. Пасибі вам, Копитане* (Шоу, 2012).

Переклад О. Мокровольського: *Квіткарка. Спасибі, пане* (Шоу, 1999).

(3) *THE FLOWER GIRL. Who's trying to deceive you? I called him Freddy or Charlie same as you might yourself if you was talking to a stranger and wished to be pleasant* (Shaw, 2004).

Переклад М. Павлова: *КВІТКАРКА. Та хто б оце вас обшукував? Я сказала на ньо'о "Хреді", а могла б "Чарлі", так само, як і ви б сказали до незнайомого, для любезності* (Шоу, 2012).

Переклад О. Мокровольського: *Квіткарка. Ніхто й не думає вас обдурювати! Ну сказала на нього Фредді чи там Чарлі – так і ви могли б сказати, коли б говорили до когось чужого й хотіли приподобитися йому* (Шоу, 1999).

Особливості когнітивного стилю перекладача можна простежити й у виборі стратегії відтворення національно-прецедентних імен, тобто онімів, позначення та зміст яких добре відомі пересічним представникам певної етнокультурної спільноти, проте які є неактуальними та неживаними у когнітивному й комунікативному планах іншою спільнотою (Селіванова, 2008, с. 293). Універсально-прецедентні власні назви, які зазвичай відомі кожній сучасній людині, викликають цілком адекватний так званий "асоціативний шлейф" (тобто сукупність

соціокультурних та історичних асоціацій, які поєднуються з певним концептом чи знаком окремої етнокультури (Некряч, 2020) і не потребують при перекладі застосування концептуального зсуву. Натомість передавання асоціативного шлейфу національно-прецедентних імен у п'єсах, призначених для сценічної інтер-претації, вимагає від тлумача застосування інших перекладацьких прийомів, окрім використання після-текстових коментарів чи виносков.

Під час перекладу національно-прецедентних імен у п'єсі Б. Шоу М. Павлов і О. Мокровольський застосовують різні стратегії: М. Павлов схильний до використання трансформацій, що спричиняють концептуальний зсув і які, на нашу думку, сприяють кращому відтворенню асоціативного шлейфу прецедентних власних назв в англо-українському перекладі. Натомість О. Мокровольський рідше вдається до прийомів експлікативної асиметрії. Відмінність у когнітивних стилях тлумачів розглянемо на прикладах відтворення ними асоціативних конотацій прецедентних імен "Hanwell", "Kentish Town" та "Park Lane" у перекладі. Порівняймо:

(1) *THE SARCASTIC BYSTANDER. I can tell where you come from. You come from **Anwell**. Go back there. THE NOTE TAKER [helpfully] Hanwell* (Shaw, 2004).

Переклад О. Мокровольського: *Саркастичний. А я вам скажу, де ви виросли. Ваш рідний дім – **Анвел**. Вертайтесь до свого **притулку, де всі такі мудрі, як ви**. Записувач (послужливо). Не Анвел, а Ганвел* (Шоу, 1999).

Переклад М. Павлова: *ІРОНІЧНИЙ НЕЗНАЙОМЕЦЬ. Хоч'те, я вам **зара'** скажу, звідкіля ви самі взялись? З **психотричної лікарні**. Там вам і місце. ПАН ІЗ ЗАПИСНИКОМ* (люб'язно його виправляючи). *Псих-І-А-тричної* (Шоу, 2012).

(2) *THE NOTE TAKER. Oh yes. Quite a fat one. This is an age of upstarts. Men begin in **Kentish Town** with 80 pounds a year, and end in Park Lane with a hundred thousand. They want to drop **Kentish Town**; but they give themselves away every time they open their mouths. Now I can teach them –* (Shaw, 2004).

Переклад О. Мокровольського: *Записувач. О так, ще й на добрий прожиток! Наш вік – вік вискочнів. Скоробагатьки*

починають у **Кентиш-тауні** з вісьмома десятками фунтів на рік і незабаром опиняються на **Парк-Лейн** із стома тисячами річного прибутку. Хочуть вони позбутися свого **Кентиш-тауна** і не можуть: видають себе кожнісіньким словом! Я ж можу навчити їх... (Шоу, 1999).

Переклад М. Павлова: *ПАН ІЗ ЗАПИСНИКОМ. Авжеж!* І цілком непогано. Наш час – це час вискочнів. Є такі, що починають у **Кентиштауні** з вісімдесяти фунтів на рік, а закінчують у **віллі на Парк Лейн**, маючи на рік не менш як сто тисяч. Вони раді розпрощатися зі своїм **злидарським кварталом**, але варто їм мовити бодай слово – і вимова їх виказує. І ось є я, який може їх навчити... (Шоу, 2012).

Як помітно з наведених вище прикладів, М. Павлов використовує прийом узагальнення, замінюючи оніми "Hanwell" та "Kentish Town" на "психіатричну лікарню" і "злидарський квартал" відповідно, вказуючи у такий спосіб на особливість цих місць; а при перекладі назви престижної вулиці Лондона "Park Lane" застосовує прийом додавання, вводячи у цільовий текст лексему на позначення розкішного будинку, – "вілла на Парк Лейн".

У перекладі О. Мокровольського асоціативний шлейф прецедентного імені "Hanwell" відтворений за допомогою дописки "притулку, де всі такі мудрі, як ви", яка, на нашу гадку, може залишитися незрозумілою реципієнту. Щодо власних назв "Kentish Town" і "Park Lane", то їхня прецедентність не відтворена в українському тексті. Слід зауважити, що при перекладі репліки іншої дійової особи особливість вулиці "Park Lane" була відтворена у перекладі О. Мокровольським за допомогою введення лексеми, що означає великий, багатий будинок, – "палати на Парк-Лейні". Для порівняння:

*A SARCASTIC BYSTANDER. **Park Lane**, for instance. I'd like to go into the Housing Question with you, I would* (Shaw, 2004).

Переклад О. Мокровольського: *Саркастичний Перехожий. Хоч би й у **палатах на Парк-Лейні**! А я хотів би позмагатися з вами у житловому питанні, саме так!* (Шоу, 1999).

Переклад М. Павлова: *ІРОНІЧНИЙ НЕЗНАЙОМЕЦЬ. У **віллі на Парк Лейн**, наприклад. Хочете, ми з вами удвох це обговоримо?* (Шоу, 2012).

Різні перекладацькі стратегії використовують перекладачі під час відтворення словесних образів. Зауважимо, що до стратегій, які спричиняють концептуальний зсув мовознавці відносять вилучення метафоричного образу, утворення образу, відсутнього в тексті оригіналу, додавання або випущення елементів образу та заміну метафоричного образу (Шурма, 2013, с. 212).

Уведення порівняння "як та м'ята при дорозі: хто не йде, той скубне", відсутньої у вихідному тексті, простежуємо у перекладі О. Мокровольського (див. нижче приклад 1). У прикладах 2 і 3 М. Павлов вдається до заміни метафоричного образу, а саме: використовує фразеологізм "не мати серця" та порівняння "квокчете, як та курка" при перекладі "to be stuffed with nails" та "crooning like a bilious pigeon" відповідно. Застосування такої стратегії зумовлене усвідомленням перекладача, що звичайна репродукція словесного образу, яку, до речі, застосовує О. Мокровольський у своєму перекладі, може бути незрозуміла читачам (Шурма, 2013, с. 217). При перекладі англійської ідіоми "for nothing" (див. нижче приклад 4) простежуємо вилучення метафоричного образу у перекладі М. Павлова та його заміну у тексті О. Мокровольського. Для порівняння:

(1) *THE FLOWER GIRL. Poor girl! Hard enough for her to live without **being worried and chivied*** (Shaw, 2004).

Переклад О. Мокровольського: *Квіткарка. Бідна я дівчинонька! Як та м'ята при дорозі: хто не йде, той скубне* (Шоу, 1999).

Переклад М. Павлова: *КВІТКАРКА. Горе, та й годі! Що то за життя, як кожне тобі дошкуля та ще й зачина!* (Шоу, 2012).

(2) *THE FLOWER GIRL You ought to **be stuffed with nails**, you ought...* (Shaw, 2004).

Переклад О. Мокровольського: *Квіткарка. Чи ти цвяхами начинений, ти, колючка?! (Шоу, 1999).*

Переклад М. Павлова: *КВІТКАРКА. Серця в вас нема!* (Шоу, 2012).

(3) *THE NOTE TAKER. Remember that you are a human being with a soul and the divine gift of articulate speech: that your native language is the language of Shakespear and Milton and The Bible; and don't sit there **crooning like a bilious pigeon*** (Shaw, 2004).

Переклад О. Мокровольського: *Записувач. Затям: ти – людська істота, наділена душею і божественним даром ясного, виразного слова, а твоя рідна мова – це мова Шекспіра, Мільтона та Біблії, тож не курникай тут, неначе хвора голубиця!* (Шоу, 1999).

Переклад М. Павлова: *ПАН ІЗ ЗАПИСНИКОМ. Згадайте, що ви живе створіння, наділене душею і даром виразного мовлення; що ваша рідна мова – це мова Шекспіра і Мілтона, мова, якою видано Біблію. А ви сидите тут і **квокчете, як та курка*** (Шоу, 2012).

(4) **FREDDY. I shall simply get soaked for nothing.** (Shaw, 2004).

Переклад О. Мокровольського: *Фредді. Тільки даремно вимокну **як хлющ*** (Шоу, 1999).

Переклад М. Павлова: *ФРЕДІ. Але ж я весь змокну!* (Шоу, 2012).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Аналіз відмінностей і схожостей у когнітивних стилях українських перекладачів п'єси Б. Шоу "Пігмаліон" свідчить, що стратегія зміни стилістичного тону оригіналу не притаманна когнітивному стилю О. Мокровольського. Натомість вона характерна М. Павлову, що проявляється у використанні стилістично маркованої лексики, графонів, підсилювально-видільних часток у перекладі стилістично нейтральних реплік. Під час перекладу національно-прецедентних імен О. Мокровольський рідше застосовує прийоми експлікативної асиметрії (узагальнення, додавання), ніж М. Павлов, що, на нашу думку, не завжди сприяє відтворенню асоціативного шлейфу прецедентних онімів. У процесі перекладу фразеологізмів і порівнянь обидва перекладачі використовують різні стратегії, що спричиняю концептуальний зсув, а саме: вилучення, додавання та заміну метафоричного образу. Застосування звичайної репродукції словесного образу, на нашу думку, може бути незрозуміла читачам.

Перспективи дослідження вбачаємо в подальшому вивченні проблеми когнітивного стилю перекладача і його впливу на вибір перекладацьких стратегій у цільовому тексті. Виокремлення та аналіз успішних чи невдалих перекладацьких рішень може мати практичне значення, зокрема, під час здійснення перекладу англомовних творів українською мовою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Бойко, Я. В. (2021a). Когнітивний стиль перекладача: "модернізація" vs. "історизація" часово віддаленого першотвору (на матеріалі українських ретрансляцій трагедій У. Шекспіра). *Міжнародний філологічний часопис*, 12(3), 50–56. <https://doi.org/10.31548/philolog2021.03.050>

Бойко, Я. В. (2021b). Моделі перекладу в теорії перекладознавства. У *Innovative pathway for the development of modern philological sciences in Ukraine and EU countries* (pp. 1–18). Baltija Publishing. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-031-5-1>

Голубенко, Н. І. (2019). Когнітивні особливості перекладу художнього тексту. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*, 1(38), 134–137. http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v38/part_1/35.pdf

Гриців, Н., Мельничук, О. (2022). Когнітивні вияви перекладацької діяльності: ресурс, зсув, судження. *Сучасні дослідження з іноземної філології*, 3–4, 27–38. <https://doi.org/10.32782/2617-3921.2022.21-22.27-38>

Некряч, Т. (2020, серпень 30). Муки і радощі перекладу драми. *Театральна риболовля*. <http://www.t-fishing.co.ua/events/articles/muky-i-radoshchi-perekladu-dramy/>

Некряч, Т. (2009). Переклад для театру: пастки та принади. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*, 81(4), 194–197. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzs_2009_81%284%29_48

Павлов, М. (2017, березень 15). *Феномен Шоу для українського читачтва*. https://chtyvo.org.ua/authors/Pavlov_Mykola/Fenomen_Shou_dlia_ukrainskoho_chytatstva/

Селіванова, О. О. (2008). *Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми*. Довкілля-К.

Шапошник (Любченко), О. М. (2010). До постановки проблеми перекладу драматичних творів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Лінгвістика*, 10, 361–367. <http://ekhsuir.kspu.edu/handle/123456789/8483>

Шоу, Дж. Б. (2012). *Пігмаліон* (М. Павлов, перекл.). Країна мрій. <https://coollib.net/b/250837-bernard-shou-pigmalion>

Шоу, Дж. Б. (1999). *Пігмаліон* (О. Мокровольський, перекл.). <http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/149/>

Шурма, С. Г. (2013). Концептуальний зсув при перекладі образності в межах культурної моделі "Великий ланцюг буття" (на матеріалі сучасних американських романів). У О. М. Ільченко, А. Д. Белова (ред.), *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження та перспективи*

(209–219). Центр наукових досліджень та викладання іноземних мов НАН України. <https://langcenter.kiev.ua/Lingvistika%202013/Shurma.pdf>

Bayer-Hohenwarter, G. (2011). "Creative Shifts" as a Means of Measuring and Promoting Creativity. *Meta*, 56(3), 663–692. https://www.researchgate.net/publication/222099879_Creative_Shifts_as_a_Means_of_Measuring_and_Promoting_Translational_Creativity

Shaw, G. B. (2004). *Pygmalion*. The Pennsylvania State University http://www.kkoworld.com/kitablar/Bernard_Shaw_Secilmis_eserler_eng.pdf

REFERENCES

Boiko, Ya. V. (2021a). Translator's cognitive style: "modernization" vs. "historization" of the time-remote original text (case study of Ukrainian retranslations of W. Shakespeare's tragedies). *International journal of philology*, 12(3), 50–56 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.31548/philolog2021.03.050>

Boiko, Ya. V. (2021b). Models of translation in the translation theory. *Innovative pathway for the development of modern philological sciences in Ukraine and EU countries* (pp. 1–18). Baltija Publishing [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-031-5-1>

Holubenko, N. (2019). Cognitive features of the translation of fiction text. *International Humanitarian University Herald. Philology*, 1(38), 134–137 [in Ukrainian]. http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v38/part_1/35.pdf

Hrytsiv, N., & Melnychuk, O. (2022). Cognitive manifestations of translation activity: resource, shift, judgment. *Contemporary studies in foreign philology*, 3–4, 27–38 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32782/2617-3921.2022.21-22.27-38>

Nekriach, T. (2020, August 30). The pains and joys of translating drama. *Theatre fishing* [in Ukrainian]. <http://www.t-fishing.co.ua/events/articles/muky-i-radoshchi-perekladu-dramy/>

Nekriach, T. (2009). Translating for the theatre: traps and charms. *Research Bulletin. Ser.: Philological Sciences*, 81(4), 194–197 [in Ukrainian]. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzs_2009_81%284%29_48

Pavlov, M. (2017, March 15). *The Shaw Phenomenon for Ukrainian Readership*. Reading [in Ukrainian]. https://chtyvo.org.ua/authors/Pavlov_Mykola/Fenomen_Shou_dlia_ukrainskoho_chytatstva/

Selivanova, O. O. (2008). Modern linguistics: trends and challenges. *Dovkillia-K* [in Ukrainian].

Shaposhnyk (Liubchenko), O. M. (2010). On the problem of translating dramatic works. *Scientific Bulletin of Kherson State University. Ser.:*

Linguistics, 10, 361–367 [in Ukrainian]. <http://ekhsuir.kspu.edu/handle/123456789/8483>

Shaw, G. B. (2012). *Pygmalion* (M. Pavlov, Trans). Kraina mrii [in Ukrainian]. <https://coollib.net/b/250837-bernard-shou-pygmalion>

Shaw, G. B. (1999). *Pygmalion* (O. Mokrovolskyi, Trans) [in Ukrainian]. <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=320>

Shurma, S. H. (2013). A conceptual shift in the translation of imagery within the cultural model "The great chain of being" (based on the material of modern American novels). In O. M. Ilchenko, A. D. Belova (Eds.), *Linguistics of the 21st century: new research and perspectives* (209–219). Center for Scientific Research and Teaching of Foreign Languages of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian]. <https://langcenter.kiev.ua/Lingvistika%202013/Shurma.pdf>

Bayer-Hohenwarter, G. (2011). "Creative Shifts" as a Means of Measuring and Promoting Creativity. *Meta*, 56(3), 663–692. https://www.researchgate.net/publication/222099879_Creative_Shifts_as_a_Means_of_Measuring_and_Promoting_Translational_Creativity

Shaw, G. B. (2004). *Pygmalion*. The Pennsylvania State University http://www.kkoworld.com/kitablar/Bernard_Shaw_Secilmis_eserler_eng.pdf

Отримано редакцією журналу / Received: 10.01.24

Прорецензовано / Revised: 21.01.24

Схвалено до друку / Accepted: 30.01.24

Liudmyla ZAHORODNIA, PhD (Philology), Assoc. Prof.

ORCID ID: 0009-0000-0116-5016

e-mail: ludazag13031977@gmail.com

Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University,
Ternopil, Ukraine

**TRANSLATOR'S COGNITIVE STYLE AS A FACTOR THAT
DETERMINES TRANSLATION STRATEGIES IN THE TARGET TEXT
(BASED ON UKRAINIAN TRANSLATIONS OF "PYGMALION"
BY BERNARD SHAW)**

The article focuses on translator's cognitive style as an important factor that determines translation strategies and techniques while rendering a source text into a target language. In particular, the study analyses and compares the cognitive styles of Oleksandr Mokrovolskyi and Mykola Pavlov, Ukrainian translators of the play 'Pygmalion' by George Bernard Shaw. The relevance of the paper is stipulated by the need to provide theoretical justification for the differences in cognitive styles of the interpreters. The theoretical justification can help to explain interpreters'

successful or unsuccessful translation decisions. The results of the investigation can be used while rendering English texts into Ukrainian.

The investigation is carried out using the method of contrastive analysis of the source and target texts as a main one. The comparison between O. Mokrovolskyi's and M. Pavlov's cognitive styles are drawn on the basis of the analysis of the translation strategies and techniques used by them while rendering cockney, a social dialect used by people from the East End of London; and interpreting associations of source precedent names and verbal poetic images in the target text.

The article proves that translator's cognitive style manifests itself in translation strategy of keeping or changing the stylistic tone of the original text. M. Pavlov uses stylistically marked vocabulary to render cockney and stylistically neutral lines more often than O. Mokrovolskyi does. The paper notes that the translator's creative cognitive activity can also manifest itself in using the translation technique of so-called 'explicative asymmetry'. The mentioned technique involves using target lexical units that are not considered to be equivalents for source words in order to reveal the author's ideas better. It should be mentioned that the 'explicative asymmetry' technique usually causes conceptual shift. The investigation proves that while rendering English precedent names into Ukrainian M. Pavlov tends to use transformations that cause conceptual shift whereas O. Mokrovolskyi does not use the technique of explicative asymmetry very often. The author expresses the opinion that the technique of 'explicative asymmetry' helps to interpret associations of source precedent names in the target text. While rendering English idioms into Ukrainian both the translators use the 'explicative asymmetry' technique that causes conceptual shift to reveal the author's ideas better.

Keywords: translator's cognitive style, translation strategies and techniques, translator's creative cognitive activity, translation technique of 'explicative asymmetry', conceptual shift, precedent names.

Ірина СМУЩИНСЬКА, д-р філол. наук, проф.

ORCID ID: 0000-0003-4980-7860

e-mail: valerijs@ukr.net

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

Київ, Україна

ФІГУРАЛЬНІСТЬ ТЕКСТУ: ПОЕТИКА І ПРАГМАТИКА СТИЛІСТИЧНИХ ФІГУР

Розглядається проблема дискурсивного виміру стилістичних фігур, їхньої поетики та прагматики. Аналізуються типи фігур, функції, перш за все естетична і персуазивна, риторичний потенціал, контексти використання. Особлива увага приділяється питанню матриць творення стилістичної фігури, на які спирається процес її ідентифікації.

Акцент робиться на експресивному впливові, "риторичній силі" стилістичних фігур, робиться висновок про їхню підпорядкованість вираженню художніх домінант твору, перш за все художньому референтові, модальності автора і читацькій експресивності. Залежно від цього фігура може бути диктумною, модусною, диктумно-модусною чи суто риторичною, крім того наративного чи дескриптивного типу.

Запроваджується термін "фігуральний каркас" для передачі взаємозалежності і контамінації фігур у художньому контексті, насамперед метафорико-метонімічного типу. Аналізуються особливості використання і фактори, що на це впливають.

Естетичність фігури як така залежить від дистанції фігур, основи концептуального конфлікту, їхньої образності і гармонії, узгодженості між собою. В центрі цієї проблеми – теорія фігур, запропонована Марком Бономом.

Особлива увага приділяється процесам сприйняття фігур читачем. Основними процесами інтерпретації фігури як дискурсивної конструкції визначаються ідентифікація фігури, її активація, контекстуалізація, експресивний ефект на читача.

Робиться висновок, що фігуральність як ознака стилістичної фігури залежить від певної матриці, яка визначає фігуру і дозволяє її інтерпретувати читачу, комунікативного плану з модальністю автора, умов контексту з врахуванням контамінації фігур і особливостей риторичної та енциклопедичної компетенції читача.

Ключові слова: фігуральність мови, стилістична фігура, художній дискурс, експресивна функція, риторичний потенціал, естетичність фігури, ідентифікація фігури, риторична компетенція.

Будь-яке мовлення – художнє, медійне, розмовне, навіть, наукове, – не обходиться без **фігур мовлення**, "мова рясніє фігурами, які вписуються в норму повсякденного дискурсу, а не суперечать їй" ("...le langage abonde en figures qui s'inscrivent dans la norme du discours quotidien et non contre elle" (Bonhomme, 2005, p. 25)). Ту ж саму думку раніше висловили Джордж Лакофф і Марк Джонсон (Lakoff, 1985), говорячи про метафори у повсякденному житті, їхній універсальний статус. Саме фігури роблять мовленнєву продукцію більш ефективною, збільшуючи "силу" її впливу ("leur force irremplaçable dans l'expression de la subjectivité" (Molinié, 1997, p. 132)). Фігури привертають увагу, аргументують, впливають на людські почуття і, безумовно, "зачаровують" (Reboul, 1998, p. 75), раніше їх називали "*fleurs de rhétorique*" (Demont, 2020, p. 2). Вони можуть виконувати в тексті безліч функцій – **експресивну, емфатичну, естетичну, референтну, когнітивну, дескриптивну, аргументативну, інтродуктивну, комунікативну, ігрову** тощо. Отже, у ХХІ ст. почали говорити про "реабілітацію риторичних фігур" (Demont, 2020) і необхідність їх поглибленого аналізу з урахуванням нових аспектів, що відкриває нові **перспективи дослідження**.

1. Кожна фігура має свою "**експресивну силу**", у кожної фігури вона різна. Є фігури суто іллокутивного потенціалу, наприклад, *chleuasme* чи *astéisme*, або *гіпербола*, *синтаксичний паралелізм*, експресивний потенціал яких значно більший, ніж у *літоти* чи у граматичного тропу *еналаги* (у вигляді ремарки відзначимо, що проблема перекладу термінології, їхньої синонімії залишається відкритою: *chleuasme* – *хлеоназм*, або *автокатегорема*, *épanorthose* – *епанормтозис* або *епанормтоза*, *виправлення*, але часто ці терміни просто відсутні в словниках). А є такі, що мають швидше прикрашальний ефект, виконуючи поетичну функцію (як-от *перифраза*), або енігматичну, створюючи ефект парадоксу, наприклад, *оксюморон*, який і визначають як "скорочену форму парадокса" (Bonhomme, 2005, p. 158),

типу "*bonheur triste*" (Sagan, 1959, p. 49), "*beauté terrible*" (Cortanze, 2015, p. 271). Або новий "медійний" оксюморон у статті про зміни в уряді Е. Макрона, де він названий "*monarque présidentiel*" (Euronews, 9.01.2024).

2. До того ж, рідко яка фігура з'являється самотійно, без підтримки з боку інших фігур. Ж. Моліньє (Molinié, 1997), як відомо, запропонував теорію, згідно з якою **макрофігури** (тобто *фігури думки*, чи "*складні тропи*"), такі як *іронія*, творяться за рахунок *мікрофігур*, перш за все *фігур слова*. *Метонімія* практично завжди з'являється поруч із *метафорою* чи *персоніфікацією*, тому П. Бакрі пише про **метоніміко-метафоричну єдність** (Bacry, 2000); інший дослідник підкреслює складний зв'язок **метонімія + еліпсис** (Le Guern, 1973). *Енонсіативні фігури* часто спираються на *синтаксичні* (*епанортосис*, *корекція*, *апосіопеза*); *хіазм* супроводжується *еліпсисом*, *поліптотомом*, *синтаксичним паралелізмом*, *гіпербатомом* (Salvan, 2013, pp. 44–45). Комбінування *стилістичних і риторичних фігур* в дискурсивному універсумі збагачує його інтерпретативні можливості. Більшість вчених визнає *взаємозалежність фігур*. Ми пропонуємо говорити, по-перше, про **контамінацію фігур**, а по-друге, про **фігуральний каркас тексту**, зокрема художнього, на основі якого і твориться те, що вслід за бельгійською Групою μ з Льєжського університету (Groupe μ , 1970) прийнято називати **фігуральністю мови** (*la figuralité*). Отож, дослідження ще одного аспекту – **комбінованого потенціалу фігур** – є на часі.

Отже, **об'єктом** статті виступають стилістичні фігури різного типу, їх експресивний потенціал, функції, комбінаторика, вплив на реципієнта.

Матеріалом – сучасний французький художній дискурс XIX–XXI ст.

3. Тож хотілося б у цій статті зупинитися на пріоритетних ролях, які виконують стилістичні фігури в дискурсі, виділити їх "**сильні позиції**", з'ясувати причини появи у художньому контексті, необхідні умови використання і конотативний, риторичний і фігуральний потенціал, в цьому полягає **мета** цієї статті.

До речі, як зазначає М. Боном (Bonhomme, 2005, р. 158), їх визначення у словниках часто не відбиває функціональні можливості фігур, їх дискурсивний потенціал. Перш за все це стосується невизнання тропів як стилістичних фігур. Різні дослідники по-різному їх класифікують, ставлячи на перший план якусь одну ознаку: так, наприклад, **епанормозис**, або **автокорекція** (*épanorthose*), який ми вже згадували на початку, при якому слово повторюється з метою корекції чи поглиблення ідеї, визначається як *фігура корекції* і, відповідно, як макро-структуральна фігура думки (Molinié, 2013, pp. 137–138). Однак через свій конектор-модалізатор *plutôt* він часто розглядається як фігура конструкції (Fromilhague, 1995, pp. 37–38) або, як фігура корекції, але "змішаного" типу (Calas, 2007, р. 200): "...*malgré le danger qu'ils couraient à conserver ce signe d'une religion plutôt supprimée que détruite...*" (Balzac, 1978, р. 25).

Деякі довідники взагалі його не згадують (Amon, 1994), інші визначають дуже коротко ("те саме, що і виправлення" (Куньч, 1997)), але "ця фігура відтворює динамізм думки, який розуміється як очевидний пошук істини", що часто призводить до "псевдовалоризації" (Fromilhague, 1995, р. 38).

4. Як свідчить аналіз, **дискурсивне функціонування стилістичних фігур** у художньому контексті, їх роль спирається на **три художні домінанти**, які і викликають застосування фігур з боку автора:

- **художній референт** (його уведення чи представлення в тексті через фігуру, просторово-темпоральне розташування, виділення чи підкреслення тощо);

- **модальність автора** (показ його ставлення до того, що описується, аксіології, пом'якшення чи перебільшення, гумор чи іронія, показ його **ідеології** взагалі);

- **читачька експресивність** (дотримуємося, вслід за Ш. Баллі (Bally, 1951), розуміння категорії експресивності як такої, що належить читачу).

5. Взагалі **процес сприйняття фігури** читачем можна вважати триетапним:

- спочатку має відбутися **процес ідентифікації фігури** (термін Ш. Баллі (1951)), свідомий чи несвідомий (як зауважує

М. Боном, кожен мовець має в собі "*відчуття фігури*" ("*sentiment de figure*", (Bonhomme, 2005, р. 86)), який може змінюватися залежно від культури і її забобонів); цей процес пов'язує "дискурсивні мітки" з компетенціями реципієнта, його зацікавленістю, комунікативним статусом тощо, а шлях ідентифікації проходить від мікрофігур до макрофігур, від експліцитного до імпліцитного, від основних параметрів до периферії тощо (Bonhomme, 2005, р. 87);

– потім має місце *процес активації фігури, читацької інтерпретації*, розуміння представленого факту, наприклад, *polichinelle* (= "блязень" / "людина, яка легко змінює думку"), *coq-à-l'âne* (= "нісенітниця, казна-що"), *politique de la carotte* (= "політика пряника"), тоді таку фігуру можна вважати активованою, а не латентною (див.: Bonhomme, 2005, р. 75);

– нарешті, третій процес *адекватного реагування на фігуру – власне читацька експресивність*: фігура повинна виступити джерелом художнього задоволення у читача; як колись написав П. Фонтаньє (Fontanier, 1968, р. 464), фігура має прикрасити мовлення і, по-друге, *сподобатись* своїм прикрашенням.

Отже, фігуру треба сприйняти, ідентифікувати як таку, а потім вірно її інтерпретувати. *Стратегія інтерпретації* є досить дослідженою, можна згадати, наприклад, праці Ж. Моліньє (Molinié, 1999). Вона спирається перш за все на складні *механізми логіко-семантичного і енциклопедичного (когнітивного) типу*. Так, *boire Evian* передбачає встановлення відношення, заснованого на суміжності "місце – продукт", і перехід в план "мінеральна вода", що і передбачає інтерпретацію поширеного типу метонімії.

Однак проблемою часто виступає певний *синкретизм* накладання семантичних планів, його інтерпретації, наприклад, в тій самій метонімії: "*La France impuissante devant la canicule*" (Temps, 8.08.2003, exemple de Bonhomme, 2005, р. 123), де під "Францією" може розумітися і уряд, і санітарні служби, і населення країни тощо. Або схожа метонімія на початку роману Е. Золя: "*Malgré la saison avancée, tout Paris était là...*" (Zola, 1978, р. 40).

Особливу складність викликають *поетичні авторські симболи* чи *емфатичні перифрази*, наприклад, у С. Малларме, які

потребують спеціальної праці читача-інтерпретатора, його ерудиції, читацької компетенції. Треба "впізнати", наприклад, образ метелика у виразі: "*lendemain de chenille en tenue de bal*" = *papillon (exemple pris de: (Bonhomme, 2005, p. 77))*.

Однак може йтися і про "**нетропеїчну інтерпретацію**" тропів (Kerbrat-Orecchioni, 1998, p. 327–328), коли фігуральність мови залишається неактивованою. Як правило, йдеться про лексикалізовані утворення, які давно не є фігурами, метафори, метонімії, епоніми типу *poubelle* чи *silhouette*.

Як зауважує М. Боном (Bonhomme, 2005, p. 86), є **два шляхи сприйняття фігури**:

- **раціональний**, побудований на рефлексії, з чим пов'язана ідентифікація фігури, сприйняття її ознак у дискурсі, і

- **емфатичне сприйняття**, що базується на "**відчуттях фігури**".

Інтерпретація, в принципі, передбачає і **пошук мотивації концептуального конфлікту**, який провокує метафоричну чи метонімічну заміну, і через що відбувається **ідентифікація метафоричного висловлювання** завдяки зближенню двох універсумів – "що порівнюється" і "з чим порівнюється". Наприклад, опис трави, дерев в Е. Золя: "*tapis d'herbe*", "*un bouquet de grands arbres*", "*les nappes vertes*" (Zola, 1978, p. 43). І далі: "*la grille basse, pareille à un bout de dentelle noire tendu au ras du sol*" (Zola, 1978, p. 43).

Відбувається **рекатегоризація** і створюється **нова гібридна концептуалізація: антропоцентрична, анімалістична** тощо. Чим більше віддалені ці універсуми, тим сильніша "**напруга**" метафори. Зазвичай вона показує, яку **модальну позицію займає автор**.

Певний концептуальний конфлікт виникає в **оксюмороні**, який є однією з улюблених фігур опису Е. Золя: "*les verdures noires*" (Zola, 1978, p. 42), "*un air d'adorable fausseté*" (Zola, 1978, p. 42), "*une indifférence amicale*" (Zola, 1978, p. 43).

Концептуальний конфлікт часто базується на суперечності дискурсивного твердження і енциклопедичного концепту, що певним чином підказує його мотивацію. Наприклад, білі лілії стають "чорними" у сонеті Д'Обіньє через нещасне кохання

поета: "*Les lys me semblent noirs...*" (Agrippa d'Aubigné, Printemps, pris dans: (Bonhomme, 2005, p. 129).

Але інтерпретація має бути ще більш *глибинною*, оскільки образ лілії і далі по тексті образ троянди ("*les roses sentir mal*") відповідають *символіці кохання*.

6. Читач реагує, як правило:

– або на *естетичну функцію* фігури (подобається її образність),

– або на її *персуазивну функцію* (вона впливає).

Таке розмежування, акцентування на певній функції, як відомо, відбулося у риторичі в середині ХХ ст., із появою неориторики Х. Перельмана:

– *прикрашальна риторика фігур*, на чому базується "Загальна риторика" Групи μ (1970), і

– *персуазивна риторика аргументів*, фігура як аргумент, силогізм як фігура думки, підхід неориторики Х. Перельмана (Perelman, 1988).

Відповідно, О. Ребуль (Reboul, 1998) пропонує розмежовувати *стилістичні і риторичні фігури*, тобто та сама метафора в одному випадку виконує суто стилістичну функцію, а в іншому стає прийомом аргументації і переконання, а отже, риторичною.

7. *Естетичність фігури* прийнято визначати за *чотирма основними критеріями* (Bonhomme, 2005, p. 163–166):

– *дистанція фігур* (або "*напруга*" *фігур*): чим більш неочікуваний зв'язок між сферами, що зближаються, наприклад, у *порівняння* чи *метафори*, тим більше фігура дивує, створює загадковість, задоволення, тобто, чим фігура більш незрозуміла чи багатозначна, тим краще (Есо, 1992, p. 172), як правило, номінативна метафора стосується категорії актанта, вербальна – категорії процесу, ад'єктивальна – категорії якості;

– *образність фігур* (показ чогось через порівняння з іншим);

– *гармонія фігур* (контамінація, узгодження в контексті);

– *доречність фігур* (convenance) у певній ситуації.

Персуазивна функція – це коли фігура виступає у ролі аргументативної, риторичної, маркером певного типу аргументів, такими, наприклад, визнаються, *фігури опозиції* (Plantin, 2013, p. 53), або *синтаксичний паралелізм* як показник аналогії тощо.

8. Взагалі *ознаки стилістична / риторична* різняться і за своїм творенням, але вони мають і багато спільного. Риторика дивиться на фігуру як на щось, що передує мовленню, а не виникає під час мовлення, для неї вона є формою "заздалегідь зробленою", що і дозволяє її інтерпретацію читачем. Володіння таким "риторичним інвентарем" і забезпечить успіх наступного висловлення (про це писав ще Цицерон у своїй праці "*De l'orateur*" (1930)). Але інший погляд пропонують *прагматичні теорії*, які вважають, що метафоричний процес аналогії твориться в самому дискурсі. У межах прикрашальної теорії на фігуру дивилися швидше як на "*відхилення*" від певної загальноприйнятої норми (напр., підхід Квінтіліана ("*Institution oratoire*", 1978), який говорить перш за все про *ornatus* і розуміння тропа як "незвичайного" вираження, чи П. Фонтаньє (Fontanier, 1968)); або як на "*аномалію*" (див.: Todorov, 1967). Сучасні дискурсивні теорії відходять від такої перспективи, вслід за риториками античності починають визнавати, що фігуральність все ж таки передбачає наявність певних "*преконструкцій*", які зумовлюють наступну *актуалізацію фігур* в дискурсі, що пізніше назвуть *компетенціями* (див., наприклад, теорію К. Кербра-Ореккьоні (Kerbrat-Orecchioni, 1998)). Серед компетенцій називаються енциклопедична, комунікативна, лінгвістична, дотичними до фігур є *риторична* чи *логічна*, що працюють на встановлення аналогій, опозицій тощо.

Як правило, риторична чи логіко-семантична компетенції *накладаються на енциклопедичну*, оскільки передбачається розуміння того, що "*Єлисейський палац*" чи "*Білий Дім*" у метонімії відповідають президенту країни чи його адміністрації. Енциклопедичний (когнітивний) підхід спирається на знання як колективні, так і індивідуальні, зібрані в "*дискурсивній пам'яті*" мовця (Bonhomme, 2005, р. 114), у вигляді "*ментальних репрезентацій*". Енциклопедична компетенція домінує в таких фігурах як *символ*, *парадокс*, *оксюморон* (Bonhomme, 2005, р. 138), оскільки в них є чітко виражений *концептуальний конфлікт*. Основну роль тут грає двозначність, тому їхніми жанрами є слогани, сучасна поезія, бурлескні тексти тощо.

Як вважає У. Еко, не існує алгоритму для *інтерпретації метафори*, її успіх залежить від соціокультурного формату енциклопедичної компетенції інтерпретаторів (Еко, 1988, р. 197). Елементарний приклад *апокопи* вже дає *соціолектну інформацію* про персонажів, їх народну чи арготичну основу. Простенька фігура слова *аферезис*, типу *Ricains* замість *Américains*, вже відсилає до контексту Другої світової війни, до реєстру розмовного мовлення, до позитивної аксіологічної конотації (присутній маркер симпатії) (Bonhomme, 2005, р. 55): "*Si les Ricains pouvaient nous bombarder tout ça!*" (Borniche, р. 72).

Таким чином, робимо висновок про те, що **ідентифікація / активація / експресивність** спираються на риторичну компетенцію читача завжди, його знання фігуральних "преконструкцій", але експресивний вплив може бути різним залежно від "дискурсивної пам'яті" читача і його енциклопедичної компетенції.

9. Отже, фігура є певним компромісом:

– **регулярності** (на чому базується її впізнаваність, потенціал, роль, частотність появи у творі тощо) і

– **сингулярності** (яка робить її відмінною від інших) (Bonhomme, 2005, р. 70).

А фігуральне висловлення буде вважатися висловленням "**схематизованим**", таким, що побудоване за певними схемами. Але **матриці** таких схем можуть бути різними:

– **аналогійними** (як у *метафори* чи *порівняння*);

– **суміжними** (як у *метонімії*);

– **партитивними** (як у *синекдохи*);

– **контрадикторними** (як у *оксюморона* ("*les simples millionnaires*" (Zola, 1978, р. 44));

– **інверсивними** (як у *гіпербатона* чи *верлена*),

– **парадоксальними** (як у парадокса типу "*l'herbe était toute bleue*" (Zola, 1978, р. 42));

– **гіперболічними** чи навпаки **меліоративними**, як у *гіперболи*, *повтору*, *плеоназму* ("*je m'ennuie, je m'ennuie à mourir*", "*tu règnes en souveraine*" (Zola, 1978, р. 44));

– і навіть **комунікативними**, коли відбуватися гра із комунікативною (енонсіативною) функцією, наприклад, у випадку, коли мовцем стає певний фіктивний феномен, як-от *Сонце* чи

Місяць у фольклорних текстах, тінь батька Гамлета у прийомі *прозопопеї* чи дотичній до неї фігурі *алегорії*; до таких комунікативних фігур відносять також *алюзію*, *звертання*, *еналагу* (*особи чи числа*), *риторичне питання* (див.: Plantin, 2013, р. 53), тобто коли має місце певна гра з мовцем, його роллю.

Саме такі матриці закладають енонсіативну сітку (канву), а їх змістове наповнення може бути різним (це те, що М. Боном називає "**процесом парадигматизації**" (р. 40)). Хоча не завжди можна чітко визначити матрицю фігури, наприклад, у *анаколуфа* (Salvan, 2013, р. 44). Через що прийнятим у французькій філології є виділення серед синтаксичних фігур так званих "**атипічних конструкцій**" як-от *тмезис*, *пролепс*, *зевзма* тощо, де важко виокремити модель (матрицю), за якою твориться фігура.

І взагалі відзначимо, що навіть розуміння певної фігури може із часом змінюватися, що викликає певні непорозуміння при аналізі. Той самий *анаколуф* може розумітися у більш широкому чи вузькому значенні; певні види метонімії можуть розглядатися як синекдохи (модель *об'єкт – матеріал*) тощо.

10. **Прагматичний підхід Грайса і Серля** ще більше звуужує потенціал фігур, розглядаючи їх лише як *засіб непрямой комунікації*. У такому розумінні тропи і фігури пояснюються з погляду мовленнєвих правил, правил кооперації та імплікації (Searle, 1982), що, в принципі, не враховує експресивний потенціал фігур. Реципієнт зможе інтерпретувати фігури завдяки певним "індексам", які можна знайти у лінгвістичному чи екстралінгвістичному контексті. Фігура стає **джерелом "двозначності"** (А є Б, що означає, що А є В: *Хтось є лис* → *він є хитрий*), а її розуміння спирається на нормативність мови як на основу, що дає можливість переформулювати висловлення. Але, як зауважує М. Боном (Bonhomme, 2005, р. 18), вибудовуючи троп, мовець вже порушує "максиму якості", наближаючись до "неправди", він має на увазі зовсім інше, відмінне від того, що він говорить.

Взагалі-то **теорії аргументації** використовують сам термін "**фігура**" у трьох значеннях: а) фігура силогізму; б) риторична фігура; в) паралогізм, тобто хибний умовивід, неправдивість експресивної форми (див.: Plantin 2013, р. 50), що провокує двозначність і розуміння, і аналізу.

Інший підхід до розуміння фігур у межах прагматичного підходу пропонує відома французька дослідниця **К. Кербра-Ореккьоні**, яка дивиться на троп як на *випадок імплікації*, як "déviance onomasiologique et sémasiologique" (Kerbrat-Orecchioni, 1994, р. 58). До речі, у своїй відомій праці "L'implicite" (1998, розділ 3) вона говорить про "**прагматичні тропи**" (О. Ребуль (Reboul, 1998) надає перевагу терміну "**риторичні фігури**", про що ми вже згадували раніше). Серед таких прагматичних тропів розглядаються і непрямі мовленнєві акти; "імплікативними тропами" стають пресупозиції тощо, тобто йдеться про "**розширену теорію тропів**" ("théorie standard étendue").

Нарешті, деякі теорії аргументації, напр., семантична теорія О. Дюкро (Ducrot, 1972), взагалі не ставили питання фігур.

11. Зауважимо, що існує ще одна група теоретичних праць, *присвячених певній фігурі чи тропу*, перш за все йдеться про дослідження *метафори, метонімії, порівняння, іронії* (див., наприклад: Moeschler, 1991). У своїй книзі четвертий і п'ятий розділи Ж. Мешлер виключно присвячує "**прагматиці метафори**" (Moeschler, 1996). Певним чином таку увагу до метафори можна пояснити її мовленнєвою "всюдисущністю", неможливістю її замінити.

З іншого боку, можна констатувати певну преференцію, яку надає той чи інший письменник певній фігурі, оскільки окремі автори тяжіють до деяких фігур: Г. Флобер і "кухонні порівняння", Г. де Мопассан і метафора, Е. Золя і оксюморон, Ромен Гарі і гра слів тощо. Так, перші дві сторінки роману Ж. Грака "*Le Rivage des syrtés*" вже презентують читачу 10! порівнянь, деякі з яких розгорнуті. Пишуть про метонімічну аргументацію у Вольтера (Bonhomme, 2005, р. 123), що теж має відповідно досліджуватися. Статистика появи стилістичних фігур у художньому контексті теж може свідчити про їхню роль, естетичну функцію, поетичний потенціал.

12. Залежно від так званої *модальної перспективи*, тобто спрямованості на вираження диктуму чи модусу, фігури можна поділити на:

– *диктумні*, ті, що виконують *референтну функцію* і якимось чином описують референтну ситуацію (наприклад, *епітет* чи *анадиплозис*);

– **модусні**, ті, що передають **модальність автора** (наприклад, *іронія, риторичне питання, гіпербола*);

– **диктумно-модусні**, які важко чітко віднести до диктуму чи модусу, у таких випадках вибудовується певне протиставлення реального референта і його представлення в тексті автором (напр., через *антифразис*), або представлення певного (неприємного) референтного явища через стратегію пом'якшення і використання *евфемізму*, що йде від бажання автора "згладити" цей факт.

Відзначимо деякі особливості можливостей фігуральної інтерпретації основних художніх домінант – художнього референта / авторської модальності.

Референтний підхід дозволяє певним чином з'ясувати, що і як може підпадати під заміну, що може стати аналогією у певному випадку. Так, наприклад, як зауважує М. Боном (Bonhomme, 2005, р. 36), загальноприйнятою є синекдоха "*La voile sort du port*" і зовсім неприйнятною і абсурдною є заміна "*L'ancre sort du port*".

Модель **метонімії "автор – твір"** є поширеною, але практично виключенням виявляється модель "**твір – автор**". Як приклад останнього можна навести фразу Г.Флобера:

"*J'ai reçu un autre cadeau: un livre de FAUNE et ce livre est charmant*", де він робить алюзію на Малларме, автора "*L'après-midi d'un faune*" (citée d'après : Bonhomme, 2005, р. 36), для інтерпретації чого залучається дуже широка енциклопедична компетенція.

Невнормованість французького синтаксису у XVI ст. дозволяє використання *гіпербатону* в сонетах Дю Белле як основної експресивної фігури (Salvan, 2013, р. 44).

Крім того, і **певні епохи** надають перевагу деяким фігурам: *паратакис* пов'язаний з "рубаним стилем", є специфічною ознакою XVIII ст. (Salvan, 2013, р. 43).

Великий потенціал щодо референції мають різного роду *повтори*, наприклад, *анафора* чи *анадиплозис*, які підкреслює роль, значущість референта у контексті.

Але *перифраза* чи *літота* можуть мати двоїсту роль:

– з одного боку, відома і зрозуміла перифраза не тільки може увести референт, але і дати йому стислу яскраву характеристику

(*l'homme du 2 décembre*), це так звані "**визначені дескрипції**" Б. Рассела (Russell, 1920);

– а з іншого боку, не зовсім зрозуміла перифраза чи літота можуть застосовуватись до різних референтів через свою полівалентність і спричиняти певне "**референційне маскування**" (Bonhomme, 2005, p. 113).

Може спостерігатися "**розмита референція**", як певне враження, виражене через порівняння: "*Ce fut comme un réveil*" (Zola, 1978, p. 41).

Нерозуміння образу, **референтну "розщепленість"** може створювати *метафора in absentia* чи *алегорія*: "*Le soleil couchant s'enfonçait dans une marmelade d'oranges*" (Montherlant),

"Le Temps a laissé son manteau

de vent, de froidure et de pluie" (Charles d'Orléans),

де оспівується прихід весни.

Референтну розщепленість іронічного / гумористичного характеру, як правило, створює *зевгма* тощо.

Сприйняття референта, реального чи фіктивного, може бути різним. Що є *гіперболічним* для одного, не є таким для іншого, може спостерігатися гіперболічне бачення мовця і негіперболічний ефект у читача, наприклад. З цим пов'язана така категорія як "*брехня*": умовне чи навмисне перебільшення, чи просто особливості сприйняття дійсності тощо.

Однак найчастіше фігура виконує не лише референтну функцію, а й виступає **активатором конотативної інформації різного типу**, пов'язаної з **модальністю автора**, тобто стає **фігурою диктумно-модусного типу**. Так, якщо взяти відомий вираз Нерваля "*soleil noir de la mélancolie*", де на оксюморон "чорне сонце" проектується "меланхолія" автора, така проекція значно підсилює перлокутивний вплив виразу.

Фігура-відхилення, ускладнений синтаксис посилюють авторську характеристику, портретний опис. Наприклад, фраза-опис з метонімією на початку роману Ж. Жіоно "*Voyage en Italie*":

"C'était un gros homme barbu qui fumait des cigares et ne se cachait pas pour mépriser le regard vague que me donnaient les yeux bleus" (Giono, 1979, p. 9).

Сучасні синтаксичні теорії, зокрема "**інтераційна**" **теорія** М. Блека (Max Black, *Models and Metaphor*, 1962 і її частковий переклад в: *Теория метафоры*, 1990), так звані "**варіаційні**" теорії можуть показати залежність появи певного тропу, наприклад, *метафори*, від певних синтаксичних конструкцій (див., наприклад: (Tamine, 1979). Йдеться про те, що в межах певної групи варіацій мовець має вибір, відштовхуючись від варіації, яку вважає "стандартизованою". М. Боном (Bonhomme, 2005, р. 32) наводить стандартну фразу "*Albe et Rome le veulent*" і фразу Корнеля з *гіпербатом* (*hyperbate*) "*Albe le veut, et Rome*". Стандартна варіація з прямим порядком слів є актуальною для сучасного французького мовлення, вона встановлювалася з XIII по XVI ст., відхилення від неї вже свідчить про бажання автора виділити чи підкреслити певний аспект того, що він описує, яку думку хоче передати. Хоча моделі виділення можуть бути обмеженими: існує лише певна кількість інверсій, що можуть призвести до появи фігури гіпербату на нашому випадку.

Зауважимо, що більшість семантичних фігур, тропів, спираються на зміну синтаксичної структури. А синтаксичні фігури повтору, наприклад, *антанаклаза*, одночасно мають більш глибокий ефект, виступаючи і фігурою смислу (Laurent, 2001, р. 45).

13. Нарешті, зважаючи на **композиційно-мовленнєві форми** художнього тексту, можна відзначити, що:

- існують фігури **наративного типу**, які тяжіють до **наративного процесу** (наприклад, *прозопопея*), одночасно додаючи до основного наративного плану "рефлексивне" ставлення, "поетичне" значення (Salvan, 2013, р. 45);

- а є фігури **deskриптивного типу**, що описують певний "стан справ", наприклад, *enimemi*: "*La pluie tombait fine, froide, pénétrante, continue...*" (Loti, 1925, р. 7);

- деякі фігури можна вважати **наративно-deskриптивними**, дотичними до обох полюсів, наприклад, *алегорія* (Bonhomme, 2005, р. 68): "*Il s'arrêta quelques secondes, riant; puis il acheva cavalièrement sa phrase*". "*Je dirais que tu as mordu à toutes les pommes*" (Zola, 1978, р. 44).

Опис-описція, як правило, уводить у дискурсивну гру одночасно дві схеми: **метонімічну** – з проєкцією певної єдності (місто, вулиця, частина – ціле тощо) на її представників (**синекдохо-метонімічна група**), і **метафоричну** – **аналогійно-персоніфікована група**, через порівняння, метафору, розгорнуте порівняння чи розгорнуту метафору, персоніфікацію, які далі працюють на **прогресію тексту**. Наприклад, метафора "le désert changeant de la mer" (Loti, 1925, р. 3), вжита на початку роману, буде далі розвиватися в оповіді про моряка.

Або опис на початку роману Е. Золя:

"...le lac dormait, d'une propriété de cristal, sans une écume, comme taillé nettement sur ses bords par la bêche des jardiniers; et, de l'autre côté de ce miroir clair, les deux îles..." (Zola, 1978, р. 42), де спочатку йде персоніфікація, потім порівняння, а далі ще одне порівняння, метафора і т.д.

З іншого боку, іноді визначення описції не є простим (Bonhomme, 2005, р. 72): "rues nobles" у Бальзака є метонімією ("вулиця, де живуть аристократи") чи метафорою ("благородні вулиці")?

Однією з основних фігур описції вважається **парафраза**: "Paraphrase: figure par laquelle on développe une même information en en donnant divers aspects ; c'est une des figures majeures de la description" (<https://www.etudes-litteraires.com/figures-de-style/caracterisation.php>).

Крім того, численні фігури працюють на **характеризацію** (про їхню роль як "**маркерів текстуальної характеристики**" пише Ж. Моліньє (Molinié, 1997, р. 105)): перш за все, **метафори**, **порівняння**, **персоніфікації**, **антитези**, **силепсис**, які характеризують у протиставленні двох універсумів (<https://www.etudes-litteraires.com/figures-de-style/caracterisation.php>).

14. Нарешті, "**прочитання тропи**" (Kerbrat, 1998, р. 142–143) залежить часто від певних **дискурсивних** і **метадискурсивних ознак**:

– **метадискурсивні ознаки** (такі як риторична практика читача, розуміння типографічних знаків, наприклад, підказок-лапок, чи курсиву, чи трикрапки (в *apocionezі*), чи розтягнення голосних в поетичних творах тощо) (Tamba-Mecz, 1981);

– **дискурсивні ознаки різного типу:**

– **структурні** (моделі порівняння чи перифрази, фігур, побудованих на контрастах, модель літоти "*ne pas + terme*", чи модель перестановки прикметника в гіпалазі ("*l'odeur verte de la montagne*"));

– **локалізаційні** (у вступі чи в кінці тексту, де часто виявляється тональність твору, модальність автора, перспекція тощо, так, наприклад, перша фігура, що з'являється на початку роману письменника-романтика П. Лоті, це *оксюморон* "*inspirer les terreurs salutaires*" (Loti, 1925, р. 3), вони зазвичай пов'язані з **тональнісними** (типу "*rayonnement mélancolique*" (Loti, 1925, р. 5)) і **контекстуальними**, актантними (мотивація, ідеологія тощо) (Kerbrat, 1998, р. 142–143));

– **жанрово-типологічні** (згідно з Р. Якобсоном (Jakobson, 1963), поезія надає перевагу фігурам метафоричного типу, а проза – метонімічного (крім того, метонімія безперечний учасник рекламного жанру, зокрема заміна "місце – продукт"), *епопея* чи *реклама* – наповнені *гіперболами*, а *опис* – *синеодохами*; сигналами творів романтиків виступають *епітети* чи *синеодохи*, пов'язані з певними ключовими словами як-от *душа*, *серце*: "*l'âme vierge et inculte*" (Loti, 1925, р. 3), "*(il) ferma à notre mère l'Église son coeur breton*" (Loti, 1925, р. 6); *хіазм* – частотна фігура поезії (наприклад, у П. Ронсара) (Bonhomme, 2005, р. 116) і маркер високого, прецизійного стилю (Salvan, 2013, р. 45); *анаколуф* як фігура розриву синтаксичної конструкції властива деконструктивізму (Bonhomme, 2005, р. 118), *апостола* специфічна для розмовного чи медійного стилю тощо).

Таким чином, **фігуральність** як ознака стилістичної фігури залежить від:

– певної **матриці**, що і визначає фігуру як таку і яка дозволяє читачу її впізнати;

– **комунікативного плану**, того, що використанням фігури автор хоче сказати чи передати, його наміру і модальності;

– **умов контексту** в широкому сенсі цього слова;

– особливостей **читацької реценції**, з огляду на риторичну та енциклопедичну компетенцію читача в тому числі.

Отже, фігура стає **дискурсивною конструкцією, яку активує синтаксичне оточення і контекст**, і відбувається її певна **контекстуалізація**, а все разом спричиняє **експресивний ефект, вплив на читача**.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Блэк, М. (1990). Метафора. *Теория метафоры*. Прогресс. 153–172.
- Куньч, З. (1997). *Риторичний словник*. Рідна мова.
- Амон, Е., Bomati, Y. (1994). *Vocabulaire du commentaire de texte*. Larousse.
- Bally, Charles. (1951). *Traité de stylistique française*. Georg.
- Black, Max. (1962). *Models and Metaphor*. Cornell University Press.
- Bacry, P. (2000). *Les Figures de style*. Belin.
- Barthes, R. (1972). *Le degré zéro de l'écriture suivi de Eléments de sémiologie*. Seuil.
- Bonhomme, M. (2005). *Pragmatique des figures du discours*. Honoré Champion.
- Calas, F. (2007). *Introduction à la stylistique*. Hachette.
- Ціцерон (1930). *De l'orateur*. Т. 3. Les Belles Lettres.
- Demont, F. (2020). L'approche phénoménologique des figures de rhétorique chez Jean Paulhan. *Exercices de rhétorique*, 15, 1–15.
- Ducrot, O. (1972). *Dire et ne pas dire*. Hermann.
- Eco, U. (1988). *Sémiotique et philosophie du langage*. PUF.
- Eco, U. (1992). *Les Limites de l'interprétation*. Grasset.
- Fontanier, P. (1968). *Les Figures du discours*. Flammarion.
- Fromilhague, C. (1995). *Les figures de style*. Nathan.
- Groupe μ (1970). *Rhétorique générale*. Larousse.
- Jakobson, R. (1963). *Essais de linguistique générale*. Minuit.
- Kerbrat-Orecchioni, C. (1994). Rhétorique et pragmatique : les figures revisitées. *Langue française*, 101, 57–71.
- Kerbrat-Orecchioni, C. (1998). *L'implicite*. 2-e éd. Armand Colin.
- Laurent, N. (2001). *Initiation à la stylistique*. Hachette.
- Lakoff, G., Johnson, M. (1985). *Les Métaphores dans la vie quotidienne*. Minuit.
- Le Guern, M. (1973). *Sémantique de la métaphore et de la métonymie*. Larousse.
- Moeschler, J. (1991). Aspect linguistiques et pragmatiques de la métaphore : anomalie sémantique, implication conversationnelle et répertoire métaphorique. *Tranel*, 17, 51–73.
- Moeschler, J. (1996). *Théorie pragmatique et pragmatique conversationnelle*. Armand Colin.
- Molinié, G. (1997). *Eléments de stylistique française*. PUF.
- Molinié, G. (1999). La métaphore : limites du trope et réception. *La Métaphore entre philosophie et rhétorique*. PUF, 171–183.
- Molinié, G. (2013). *Dictionnaire de rhétorique*. Le Livre de poche.

Perelman, Ch., Olbrechts-Tyteca, L. (1988). *Traité de l'argumentation*. Ed. De l'Université de Bruxelles.

Plantin, Ch. (2013). *Les figures en situation argumentative. L'Information grammaticale*, 137, 50–56.

Quintilien (1978). *Institution oratoire*. Les Belles Lettres. T. 5.

Rassell, B. (1920). *Introduction to Mathematical Philosophy*, 2 ed., Ch. XVI. Descriptions, 167–180.

Reboul, O. (1998). *Introduction à la rhétorique*. PUF.

Robrieux, J.-J. (1998). *Les Figures de style et de rhétorique*. Dunod.

Salvan, G. (2013). Les figures de construction à la lumière de l'énonciation. *L'Information grammaticale*, 137, 43–49.

Searle, J. P. (1982). *Sens et expression*. Minuit.

Tamba-Mecz, I. (1981). *Le Sens figuré*. PUF.

Tamine, J. (1979). Métaphore et syntaxe. *Langages*, 54, 65–81.

Todorov, T. (1967). *Littérature et signification*. Larousse.

<https://www.etudes-litteraires.com/figures-de-style/caracterisation.php>

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Balzac, O. de. (1978). *Les Chouans*. Gallimard.

Borniche, R. (1977). *L'Indic*. Grasset.

Cortanze, G. de. (2015). *Les amants de Coyoacán*. Albin Michel. Euronews, 9.01.2024.

Giono, J. (1979). *Voyage en Italie*. Gallimard.

Gracq, J. (2014). *Le Rivage des syrtes*. José Corti.

Loti, P. (1925). *Mon frère Yves*. Calmann-Lévy.

Sagan, F. (1959). *Aimez-vous Brahms...* Julliard.

Zola, E. (1978). *La Curée*. Garnier-Flammarion.

REFERENCES

Amon, E., Bomati, Y. (1994). *Vocabulaire du commentaire de texte*. Larousse.

Bally, Charles. (1951). *Traité de stylistique française*. Georg.

Black, Max. (1962). *Models and Metaphor*. Cornell University Press.

Black, M. (1990). *Metaphor. Theory of metaphor*. Progress. 153–172 [in Ukrainian].

Bacry, P. (2000). *Les Figures de style*. Belin.

Barthes, R. (1972). *Le degré zéro de l'écriture suivi de Eléments de sémiologie*. Seuil.

- Bonhomme, M. (2005). *Pragmatique des figures du discours*. Honoré Champion.
- Calas, F. (2007). *Introduction à la stylistique*. Hachette.
- Cicéron. (1930). *De l'orateur*. T. 3. Les Belles Lettres.
- Demont, F. (2020). L'approche phénoménologique des figures de rhétorique chez Jean Paulhan. *Exercices de rhétorique*, 15, 1–15.
- Ducrot, O. (1972). *Dire et ne pas dire*. Hermann.
- Eco, U. (1988). *Sémiotique et philosophie du langage*. PUF.
- Eco, U. (1992). *Les Limites de l'interprétation*. Grasset.
- Fontanier, P. (1968). *Les Figures du discours*. Flammarion.
- Fromilhague, C. (1995). *Les figures de style*. Nathan.
- Groupe μ (1970). *Rhétorique générale*. Larousse.
- Jakobson, R. (1963). *Essais de linguistique générale*. Minuit.
- Kerbrat-Orecchioni, C. (1994). Rhétorique et pragmatique : les figures revisitées. *Langue française*, 101, 57–71.
- Kerbrat-Orecchioni, C. (1998). *L'implicite*. 2-e éd. Armand Colin.
- Kunch, Z. (1997). *Rhetorical dictionary*. Native language [in Ukrainian].
- Laurent, N. (2001). *Initiation à la stylistique*. Hachette.
- Lakoff, G., Johnson, M. (1985). *Les Métaphores dans la vie quotidienne*. Minuit.
- Le Guern, M. (1973). *Sémantique de la métaphore et de la métonymie*. Larousse.
- Moeschler, J. (1991). Aspect linguistiques et pragmatiques de la métaphore : anomalie sémantique, implication conversationnelle et répertoire métaphorique. *Tranel*, 17, 51–73.
- Moeschler, J. (1996). *Théorie pragmatique et pragmatique conversationnelle*. Armand Colin.
- Molinié, G. (1997). *Eléments de stylistique française*. PUF.
- Molinié, G. (1999). La métaphore : limites du trope et réception. *La Métaphore entre philosophie et rhétorique*. PUF, 171–183.
- Molinié, G. (2013). *Dictionnaire de rhétorique*. Le Livre de poche.
- Perelman, Ch., Olbrechts-Tyteca, L. (1988). *Traité de l'argumentation*. Ed. De l'Université de Bruxelles.
- Plantin, Ch. (2013). Les figures en situation argumentative. *L'Information grammaticale*. 137, 50–56.
- Quintilien. (1978). *Institution oratoire*. Les Belles Lettres. T. 5.
- Rassell, B. (1920). *Introduction to Mathematical Philosophy*, 2 ed., Ch. XVI. Descriptions, 167–180.
- Reboul, O. (1998). *Introduction à la rhétorique*. PUF.
- Robrieux, J.-J. (1998). *Les Figures de style et de rhétorique*. Dunod.

- Salvan, G. (2013). Les figures de construction à la lumière de l'énonciation. *L'Information grammaticale*, 137, 43–49.
- Searle, J. P. (1982). *Sens et expression*. Minuit.
- Tamba-Mecz, I. (1981). *Le Sens figuré*. PUF.
- Tamine, J. (1979). Métaphore et syntaxe. *Langages*, 54, 65–81.
- Todorov, T. (1967). *Littérature et signification*. Larousse.
- <https://www.etudes-litteraires.com/figures-de-style/caracterisation.php>

SOURCES

- Balzac, O. de. (1978). *Les Chouans*. Gallimard.
- Borniche, R. (1977). *L'Indic*. Grasset.
- Cortanze, G. de. (2015). *Les amants de Coyoacán*. Albin Michel.
- Euronews, 9.01.2024.
- Giono, J. (1979). *Voyage en Italie*. Gallimard.
- Gracq, J. (2014). *Le Rivage des syrtes*. José Corti.
- Loti, P. (1925). *Mon frère Yves*. Calmann-Lévy.
- Sagan, F. (1959). *Aimez-vous Brahms...* Julliard.
- Zola, E. (1978). *La Curée*. Garnier-Flammarion.

Отримано редакцією журналу / Received: 07.01.24

Прорецензовано / Revised: 18.01.24

Схвалено до друку / Accepted: 30.01.24

Iryna SMUSHCHYNSKA, DSc (Philology), Prof.

ORCID ID: 0000-0003-4980-7860

e-mail: valerijs@ukr.net

Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Kyiv, Ukraine

FIGURITY OF THE TEXT: POETIC AND PRAGMATICS OF STYLISTIC FIGURES

The article examines the problem of the discursive dimension of stylistic figures, their poetics and pragmatics. Types of figures, functions, primarily aesthetic and persuasive, rhetorical potential, contexts of use are analyzed. Special attention is paid to the question of the matrices of the creation of a stylistic figure, on which the process of its identification is based.

Emphasis is placed on the expressive influence, "rhetorical power" of stylistic figures, a conclusion is drawn about their subordination to the expression of the artistic dominants of the work, primarily the artistic referent, the author's modality and the reader's expressiveness. Depending

on this, the figure can be dictum, modus, dictum-modus or purely rhetorical, in addition to the narrative or descriptive type.

The term "figurative frame" is introduced to convey the interdependence and contamination of figures in an artistic context, primarily of the metaphorical-metonymic type. The features of use and the factors affecting it are analyzed.

The aesthetics of the figure as such depends on the distance of the figures, the basis of the conceptual conflict, their imagery and harmony, and their coherence. At the heart of this problem is the theory of figures proposed by Mark Bonhomme.

Special attention is paid to the reader's perception of figures. The main processes of interpreting a figure as a discursive construction are determined by the identification of the figure, its activation, contextualization, and expressive effect on the reader.

It is concluded that figurativeness as a sign of a stylistic figure depends on a certain matrix that defines the figure and allows it to be interpreted by the reader, the communicative plan with the modality of the author, the conditions of the context taking into account the contamination of figures and the features of the reader's rhetorical and encyclopedic competences.

Keywords: figurativeness of language, stylistic figure, artistic discourse, expressive function, rhetorical potential, figure aesthetics, figure identification, rhetorical competence.

Олеся НАХЛІК, канд. філол. наук, ст. викл.

ORCID ID: 0000-0003-0086-4469

e-mail: olesia.s.nakhlik@lpnu.ua

Національний університет "Львівська політехніка",
Львів, Україна

Єгор КОЛЕСНИК, студ.

ORCID ID: 0009-0009-7834-662X

e-mail: yehor.kolesnyk.mflpl.2022@lpnu.ua

Національний університет "Львівська політехніка",
Львів, Україна

**ФЕНОМЕН НЕОЛОГІЗАЦІЇ У ПОЕЗІЇ І ПРОЗІ
УКРАЇНСЬКИХ ФУТУРИСТІВ:
ТВОРЕННЯ КОРПУСУ ТЕКСТІВ ТА АВТОМАТИЗАЦІЯ
ВИДОБУВАННЯ ЛЕКСИЧНИХ НОВОТВОРІВ**

Присвячено аналізу активності неологізаційних процесів у творчості українських футуристів. Розглянуто історичні умови та світоглядні засади руху українського футуризму, які стали рушієм мовного експериментаторства. Обґрунтовано доцільність розширення корпусу текстів українських футуристів. Сформульовано критерії створення добору неологізмів і представлено аналіз їхньої частотності у творчості письменників-футуристів, а також – Майка Йогансена, задля їх порівняння і визначення характерних рис словотворення письменників-футуристів. Продемонстровано способи автоматизації видобування неологізмів, їх переваги і недоліки у контексті лінгвістичних досліджень.

Ключові слова: український футуризм, комп'ютерна лексикографія, корпус текстів, неологізм.

Вступ. Увесь масштаб різнопланових оригінальних мовних експериментів українських футуристів сьогодні є об'єктом активного лінгвістичного аналізу зокрема таких науковців, як В. Жибуля, Ю. Данькевич, Л. Якимчук, Н. Варич, Г. Вокальчук. До прикладу, важливим додатком до монографії "Я – беззразковості поет (словотворчість Михайля Семенка)" Г. Вокальчук став укладений "Короткий словник авторських неологізмів в українській

поезії ХХ століття" (Вокальчук, 2013). Проте, попри активні мовознавчі дослідження, сьогодні і надалі існує нагальна необхідність укладання словника неологізмів, в якому були б представлені також інші представники напрямку футуризму (Рега, 2011, с. 223). Тож актуальною та науково-виправданою є мета розвідки – декодування питання частотності оказіоналізмів українських футуристів верифікація твердження про їхню словотвірну активність у прозовій та поетичній творчості, а також порівняльний аналіз на діяхронному зрізі процесів появи лексичних новотворів у М. Семенка та інших представників цього літературно-мистецького напрямку. Першим кроком вирішення цього завдання є опрацювання та систематизація корпусу текстів представників українського футуризму. На даний момент у нашому корпусі наявні такі видання: Повне зібрання творів М. Семенка 1910–1922 рр.; "Кобзар", виданий 1925 р.; поетичні збірки І. Шкурупія: "Психетози", "Барабан" та "Жарини слів" 1922, 1923, 1925 рр. видань відповідно; "Вибрані поезії" О. Влизька, видані 1963 р.; та "Вибрані поезії" М. Терещенка 1979 р. Ці збірки поезій підготовані для опублікування у Генеральному Регіонально Анотованому Корпусі Української Мови (ГРАК), твори футуристів з якого теж було залучено до дослідження, а саме: окремі повісті і оповідання з першого і третього томів "Вибраних творів" О. Слісаренка, виданих 1930 і 1932 рр., його ж стаття і оповідання у першому номері журналу ВАПЛІТЕ за 1926 р. і шостому номері "Всесвіту" за 1930 р., вірш і оповідання Ю. Шпола, опубліковані у другому та одинадцятому номерах "Всесвіту" за 1926 і 1925 рр., а також його роман "Золоті лисенята", розміщений у мережі та доданий до ГРАКу, подібно як і роман "Голяндія" Д. Бузька, оповідання "Експериментальний депутат" та збірка оповідань "Поїзди їдуть на Берлін" О. Влизька, повісті "Про гірке кохання поета Тараса Шевченка" і "Жанна Батальйонерка", а також оповідання "Страшна мить" І. Шкурупія, які містяться у колекції ГРАКу без посилання на друковані джерела. Також у добір уміщена творча спадщина письменника не дотичного до руху футуризму, аби мати змогу порівняти вживання неологізмів представниками різних мистецьких напрямів. Обрано М. Йогансена з огляду на

недостатність вивчення українськими лінгвістами його okazіоналізмів, а також як представника літературного об'єднання ВАПЛІТЕ, з яким активно сперечався М. Семенко, проте куди входили інші футуристи, як-от І. Шкурupій, Ю. Шпол, М. Бажан, Ю. Яновський та О. Слісаренко. Таким чином корпус доповнило видання "Майк Йогансен. Поезії" за 1989 р., оповідання "Луб'яне решето", "Гнилизна", "Життя Гая Сергійовича Шайби" і роман "Пригоди Мак Лейстона Гаррі Руперта, а також інші наявні у колекції ГРАКУ тексти без вказівки друкованого джерела.

Перспективами розширення корпусу є додавання періодичних видань і поезії футуристів, із відповідно подальшою можливістю вивчення еволюції та динаміки розвитку національної мови на багатому матеріалі сміливої гри українського футуристичного руху зі словом, адже наразі найбільш вивченою є словотворчість лише очільника руху М. Семенка, тоді як інші представники напрямку й дотепер привертають значно менше уваги дослідників.

Світоглядні позиції футуристів у мовній площині.

Процес народження, розвитку та поступового зникнення з культурної мапи українського літературного футуризму відбувався у складних історичних умовах. Перед тогочасними митцями стояли непрості виклики – оновлення національного культурного процесу, скерувавши його в русло новітніх інтелектуальних методик і творчих рішень, й водночас спроба зробити це з мінімальними впливами домінуючої імперської російської культури. Заразом, деконструкція старого мистецтва через переосмислення традицій і новаторські підходи до творчого процесу, сміливе експериментаторство зі змістом та формою (Семенко, & Шкурupій, 1922, с. 39), викликали різке несприйняття у тодішніх середовищах прихильників такого розвитку культури, якого підґрунтям повинна бути тяглість. Подекуди тогочасна українська інтелігенція називала "футуризм неорганічним явищем, плагіатом італійського та російського руху, ідіотизмом що шкодить розвитку справжньої національної культури" (Ільницький, 2021). Однак без сумніву, у таких хибних підходах до трактування явища українського авангарду зміщувалися акценти з органічного взаємопроникнення і творчого

поєднання у ньому принципів "західноєвропейського футуристського літературно-мистецького руху, здобутків художньої практики його російських апологетів у межах похідних від нього кубофутуристської та егофутуристської платформ" (Русин та ін., 2008, с. 502), на примітивне наслідування чужорідних зразків.

Для М. Семенка, Г. Шкурупія, О. Слісаренка, М. Терещенка, О. Влизька та інших українських футуристів якраз Слово як єдність форми і змісту набуває оновленого значення і стає одним з важливих механізмів самовираження. Звідси – їхнє прагнення до новаторських мовних експериментів, які б з одного боку підтверджували еластичність української мови, доводили її здатність виражати трансформації світогляду людини в умовах всеохопного технологічного прогресу, а з іншого – дозволили створити феномен національного українського авангарду. З-посеред футуристів чи не найактивніше демонстрував невичерпний потенціал української мови М. Семенко і, як слушно стверджує Г. Вокальчук, "Унікальне для української поезії словесне експериментаторство М. Семенка позначалося не лише на оновленні лексичних засобів, а й виконувало роль потужного психолінгвального стимулу до мовотворчості (і насамперед "словоконструювання") для однодумців поета – Г. Шкурупія, О. Слісаренка, В. Десняка, М. Терещенка, В. Вера, А. Чужого, М. Бажана та ін., його літературних опонентів, а також поетів наступних поколінь" (Вокальчук, 2013, с. 82–83). В одній зі своїх програмних статей "Деякі наслідки деструкції" на сторінках журналу "Семафор у майбутнє" М. Семенко докладно висвітлив власне філософське бачення подальшого розвитку не лише літератури, але й культури загалом: "Матеріал поезії – слово, як таке – підпало під енергійний процес деструкції... Слово розкладене й використане з усіх боків – як поняття, символ, образ, фарбова пляма, тональний звук і нарешті як прозаїзм. Всі ці атрибути завершені порівнюючи не однаково в різних літературах, але матеріал для панфутуристичної конструкції вже є, коли взяти деструкції світовий масштаб. Отже, зведення панфутуристичної конструкції на часі" (Семенко, 1922, с. 16). Мистецтво як культ, який перебуває у стані інерційного вичерпання на тлі бурхливого науково-технічного поступу новочасної дійсності

початку ХХ ст., на думку футуристів, негайно потребувало абсолютного оновлення, зокрема через мову. Новотвори українських літераторів як результати експериментів із лексикою чи змістом (як-от звукова поезія), іноді живлені, на переконання Ю. Коваліва "фольклорною традицією та досвідом вітчизняного письменства, зокрема "Енеїди" І. Котляревського" (Ковалів, 1995, с. 1386), звернення до авангардних поетичних прийомів: "телеграфний стиль", синтаксичний максималізм, впровадження розмовно-побутової лексики та науково-технічної термінології, безумовно, суттєво оновили тогочасну традиційну поетичну систему оригінальними мовно-виражальними засобами. Однак, за словами В. Агеєвої, "мовні ігри з тоталітарними режимами ставали дуже небезпечними. Те, що митцям здавалося боротьбою за форму, вождями трактувалося інакше. Усі претензії й сподівання на гегемонію, на роль речників культурної політики виявилися оманом" (Агеєва, 2017). Тож, упродовж усього радянського періоду футуризм вважали одним із потенційно небезпечних стимулів пробудження національної самосвідомості. Не лише повністю вилучені цензурою з національного культурного процесу, але ідеологічно затавровані й фізично знищені радянською репресивною системою, футуристи стали ще однією білою плямою української культурної мапи ХХ ст. Відтак їхні осмислені новаторські експерименти з мовою через пошук прихованого потенціалу її розвитку довго залишалися поза увагою дослідників. Як стверджує О. Ільницький, "щойно середину 80 – поч. 90-х років ХХ ст. можна вважати відправною точкою регенерації зацікавлень до явища українського футуризму в дослідницькій площині" (Ільницький, 2021).

Автоматизація видобування неологізмів та створення добору.

Перш ніж перейти безпосередньо до аналізу текстів футуристів, слід окреслити критерії виділення неологізмів. У нашій роботі ми спираємось перед усім на визначення індивідуально-авторського неологізму, за Ю. Ковалівим, уміщене у двотомній літературознавчій енциклопедії: *"нове слово (вислів) для називання невідомих предметів, явищ, понять, якостей, властивостей, дій"* (Ковалів, 2008, с. 116). Однак вважаємо за доречне

виключити з цього переліку звуконаслідування, оскільки це явище, на нашу думку, слід розглядати окремо від процесів неологізації, адже спосіб творення звуконаслідування та інших лексичних одиниць суттєво відрізняється.

Отже, критерії виділення неологізмів такі:

1. Відсутність у ВЕСУМ – цей критерій застосовано автоматично, подальший пошук здійснювався за словами, не знайденими в цьому електронному словнику;

2. Відсутність у СУМ-11 та "Словарі української мови" Б. Грінченка;

3. Не більше двох слововживань іншими авторами того ж періоду, чи раніше, зареєстрованих у ГРАКУ.

Розглянемо детальніше перший критерій, який застосовується автоматично. Для його застосування ми поклалися на два способи, які використовують Великий Електронний Словник Української Мови (ВЕСУМ) для морфологічної розмітки. Якщо слово не знаходиться у ВЕСУМ, йому присвоюється мітка "unknown". Недолік цього підходу полягає в неможливості виявлення семантичних новотворів, оскільки слова, які вживаються в невласливому контексті, все одно розпізнаються словником, але не отримують відповідної мітки. Зі слів, що мають таку мітку, можна утворити перелік і видобувати неологізми з переліку вручну, оскільки просте присвоювання цієї мітки не означає, що слово є новотвором. Це пов'язано з тим, що як невизначене можуть ідентифікуватися терміни, архаїзми, слова із нестандартною орфографією тощо.

Перший метод створення такого містить використання Генерального Регіонально Анотованого Корпусу Української Мови (ГРАК). Для вилучення новотворів із корпусу потрібно скористатись CQL-запитом, який допомагає знайти слова, відмічені міткою "unknown". Запит виглядає наступним чином: [tag="unknown"&word="[А-ЯІЇЄІ]?[а-яіїєі].*"].

Нижче продемонстровано один із результатів запиту на пошук за творами Ю. Шпола:

*Яйло моя, синьоока, І долини мої, **синьоблузі**, – Сверлить мене печалі ток, Як на голові малий картуз.*

Наявність контексту значно спрощує завдання виділення неологізмів, і з двох способів найлегше працювати саме з пошуком у корпусі. Втім, такий пошук можна здійснити лише з творами, наявними у колекції ГРАКу. Для творів, ще не доданих до корпусу, ми послуговувалися програмою аналізу текстів, яку створили розробники ВЕСУМ (Starko, & Rysin, 2022).

Програма видає результат у формі XML-файлу, в якому текст із вихідного файлу розділений на речення та лексеми, проведене розмічення лексем і базове вирішення омонімії. Нерозпізнані слова можна виявити за міткою "unknown".

Структура файлу і неологізм з міткою "unknown" показані нижче, прикладом слугує вірш О. Влизька "Сенсаційне видовище в Берлінському соборі".

```
...
<sentence>
<tokenReading>
<token value="Дарма" lemma="дарма" tags="adv:&predic"/>
</tokenReading>
<tokenReading>
<token value="соціал-поліцей-президент" lemma=""
tags="unknown"/>
</tokenReading>
<tokenReading>
<token value="відчитується" lemma="відчитуватися"
tags="verb:rev:imperf:pres:s:3"/>
</tokenReading>
...
```

Попри відсутність ширшого контексту в зручній для прочитання формі, цей спосіб, як і попередній, значно полегшує завдання пошуку неологізмів, адже відзначає імовірні випадки новотвору серед об'єму слів, які входять до ВЕСУМу. Для наочності, нижче наведена таблиця, в якій вказані такі дані, груповані за авторами: загальна кількість слів у корпусі, кількість нерозпізнаних слів, кількість видобутих неологізмів.

У даних із таблиці можна зауважити, що відсоток нерозпізнаних слів коливається між одним і п'ятьма відсотками від загальної кількості слів – це значно зменшує матеріал для опрацювання і дозволяє більш ефективно видобувати неологізми.

Таблиця

Кількісне представлення матеріалів дослідження за авторами

Автор	Слів у корпусі	Нерозпізнані	Неологізми
М. Семенко	76 534	4 208	514
Г. Шкурупій	101 794	1 997	36
О. Влизько	33 723	1 527	29
О. Слісаренко	179 285	3 761	10
Д. Бузько	63 543	940	2
Ю. Шпол	64 161	605	8
М. Терещенко	6884	81	1
М. Йогансен	216 463	6 663	30
Всього:	742 387	19 782	630

Позаяк М. Семенко представлений у нашому доборі найкраще, і одним із джерел слугувало повне зібрання творів за 1910–1922 рр., тому ми розмістили його словникові матеріали окремо від інших письменників. Посилання доступне у переліку джерел.

Нижче наводимо декілька з його словникових статей. Вони мають наступну структуру: реєстрове слово, кількість вживань (для слів, вжитих у двох і більше контекстах), частиномовна належність, ілюстрація, джерело. Джерела подаються в дужках, де першим вказується автор, за ним видання, назва твору, стилістичний різновид, рік. Зазначені стилістичні різновиди включають поетичний, художній або публіцистичний стилі.

"БІЛОМІСЯЦЬ ім. *Тихо плеще сярічка душі к ній схиливши сясплять комиші біломісяць урічці заснув* (М. Семенко, Кобзар, Річка душі, поетичний, 1913)".

"ЗНИЩЕННО присл. *Світиться Хрест на покинутім соборі, Благає знищено: прийди, вдарь*. (М. Семенко, Кобзар, Маніфест. Марш, поетичний, 1919)".

"ОЯЗИЧУВАТИ дієсл. *Уява завітчує еліпси І оязичує уявні дзвони* (М. Семенко, Кобзар, Маніфест. Марш, поетичний, 1919)".

Словникові матеріали решти авторів розміщені так само у Лехопоту і доступні за посиланням у списку джерел. Наводимо яскраві приклади:

"БЛОХОТАНЦЬ ім. *під чаруючу музику порожнього шлунка з кастаньєтами вовчих зубів почався Блохотанць*. (Г. Шкурупій, Барабан, Лікарепопиніада, поетичний, 1922)".

"МЕЧЕДЗВОННИЙ прикм. *Куди іду, куди несуче безмежне серце повне сонцем? Навряд чи мечедзвонним каледонцем пісенну Оссіанову Красу!* (О. Влизько, Вибрані поезії, Саркастичне романцero, поетичний, 1930)".

"ЖИТТЬООДСТУПНИК ім. *Ця діра йшла в підземелля. А в ньому сиділи всі вони. "Вони" – це фанатичні життєоодступники.* (Ю. Шпол, ГРАК, Золоті лисенята, художній, 1928)".

Вигляд словникової статті та частини реєстру показані на рис. 1.

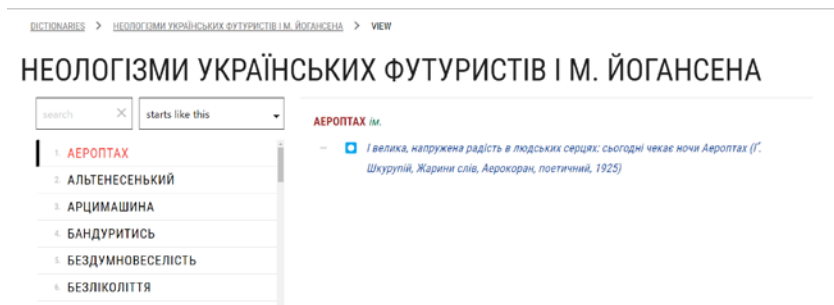

Рис. 1. Інтерфейс користувача Лехопому

На вебсторінці словника на платформі Лехопому з правої сторони показана словникова стаття, реєстр у вигляді списку й опції пошуку у ньому доступні зліва.

Аналіз частотності вживання неологізмів.

Якщо уважно проаналізувати кількість видобутих неологізмів навіть у абсолютному співвідношенні на табл. 1, можна помітити суттєву перевагу М. Семенка з-посеред інших літераторів – кількість неологізмів у доборі більш ніж десятикратно перевищує інших авторів. Зокрема, варто звернути окрему увагу на М. Терещенка, серед творів якого між 1914 і 1931 рр. ми знайшли лиш один неологізм, який наводимо нижче. Вірш "Думка про Сонце", 1921 р.:

"І мчав на обрій *огнелиций*,
весь у червоних прапорах.
Ось-ось піймаю я жар-птицю,
що так палає у полях!"

З огляду на різну представленість авторів у корпусі, розглянемо кількість неологізмів на тисячу слів у поезії і прозі для кожного письменника. Таке порівняння представлено на рис. 2.

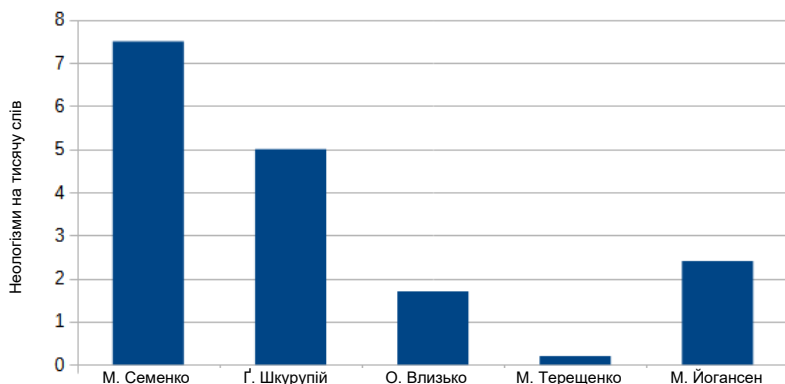

Рис. 2. Частотність неологізмів у поезії

Безумовно, на рис. 2 виразно продемонстровано значно частіше використання неологізмів М. Семенком у порівнянні з іншими футуристами. Слідом за ним йде Г. Шкурупій, але частотність неологізацій в О. Влизька і М. Терещенка помітно нижча серед футуристів, і що прикметно – навіть нижча, ніж у М. Йогансена.

Якщо розглядати прозу, кількість неологізмів очікувано менша у майже всіх авторів, за винятком творчості М. Семенка, у прозі якого трапляються 2.5 неологізми на тисячу слів – показник аналогічний чи подекуди вищий за поезію інших авторів. Огляд частотності у прозі доступний на рис. 3.

Ці й попередні дані дозволяють стверджувати, що винятково плідну словотворчість у нашому доборі демонструють лише М. Семенко і Г. Шкурупій у поезії, тоді як решта футуристів можуть навіть вживати менше неологізмів, аніж представник іншого мистецького руху. Варто вказати, що є й інші яскраві представники футуризму, які не увійшли до нашого корпусу, проте навіть із наявною інформацією можна висновувати твердження, що ознаку виняткової словотворчості не слід трактувати як визначальну для усього руху, а лише радше як притаманну деяким його представникам. Втім, навіть М. Семенко

і Г. Шкурупій не завжди використовують велику кількість неологізмів, що підтверджує рис. 4 з детальним визначенням частотності процесів неологізації на діяхронному зрізі.

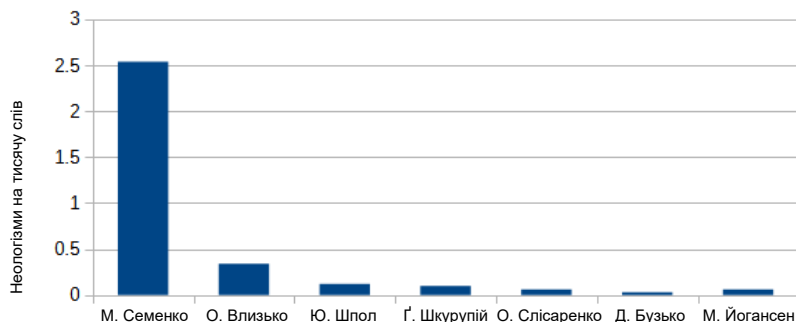

Рис. 3. Частотність неологізмів у прозі

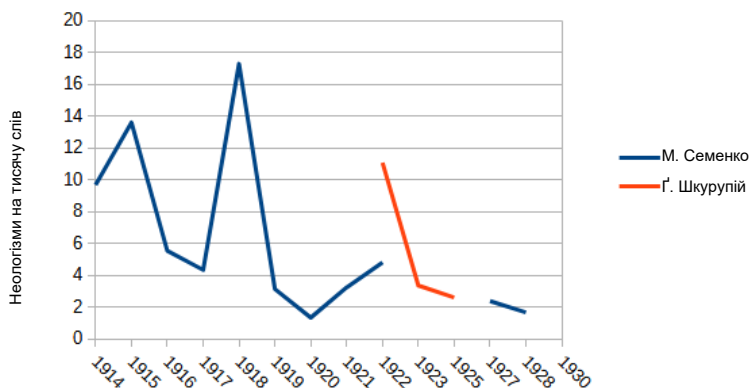

Рис. 4. Частотність неологізації у поезії за роками

На графіку видно, що після піку 1918 р. із близько сімнадцятьма неологізмами на тисячу слів, словотворчість М. Семенка стала значно консервативнішою та опустилася до середньої позначки – три неологізми на тисячу слів. Подібні процеси слабшання словотворення характерні й для Г. Шкурупія: у першій збірці поета "Психетози" зустрічаються одинадцять неологізмів на тисячу слів, тоді як у пізніших збірках "Барабан"

і "Жарини слів" цей показник коливається – приблизно три неологізми на тисячу слів. Тож, безумовно, можемо ствердити, що висока частотність неологізмів характерна лише для окремих відтинків, а не загалом для усього періоду творчої активності М. Семенка і Г. Шкурупія. Інтерпретуючи таку динаміку, слід заакцентувати на важливому спостереженні – активна словотворчість Семенка припадає на кверо-футуристичний період його творчості, у часі якого митець проголошував мету руху, активно шукав шляхи розвитку нового мистецтва, а період менш частотної неологізації наближається до пізніших етапів із характерними рисами більш сталої панфутуристичної моделі. Одним із пояснень високої частотності неологізації в Г. Шкурупія можуть бути його спроби наслідувати натхненника й очільника руху Г. Семенка, позаяк це була перша збірка письменника і лише першопочатки напрацювання власної манери. Втім це і попереднє припущення потребують більш детального дослідницького вивчення.

Також для словотворчості Семенка характерною є ще одна риса, яка вирізняє його з-поміж інших авторів: 18% вжитих ним неологізмів у нашому доборі є прислівниками. В абсолютному співвідношенні це 81 одиниця, що справді робить його словотворчість унікальним і перспективним матеріалом для лінгвістичних досліджень. Для порівняння, Шкурупій та Слісаренко вжили лише по одному неологізму-прислівнику серед наших даних, а інші письменники взагалі жодного. До прикладу:

Г. Шкурупій, Капельюхи на Тумбах, 1922:

"І на кождім розі

у мене знайомий товариш,

І що-крок, то знайома тумба."

О. Слісаренко, Полуда, 1930:

*"Командир загону обвів присутніх командирів поглядом, немов вивіряючи, чи не трапилося бува чогось з кимсь із них, і заговорив **притишно**, так, щоб не чули бійці".*

Отже, можемо підсумувати, що рух футуризму був цілком новаторським явищем в українській літературі та мав на меті руйнування старого і створення нового мистецтва. У цьому процесі Слово також стало важливим механізмом самовира-

ження, проте лише у декількох письменників і в окремі періоди їхньої творчості. У ці періоди обрані для аналізу митці демонстрували активну словотворчість, яка є вдячним і водночас наразі маловивченим дослідницьким матеріалом. Водночас, ми не можемо стверджувати, що творчість всіх представників футуризму, навіть одних із найяскравіших, як-от О. Влизько та О. Слісаренко, може слугувати винятковим матеріалом для лінгвістичних студій процесів неологізації з погляду частотності неологізмів, оскільки вони демонструють невисокі значення, порівняно з М. Семенком, Г. Шкурупієм і з М. Йогансенем, який не був членом футуристських об'єднань. Натомість М. Семенко і Г. Шкурупій у деякі періоди своєї творчості показували значно вищу частотність неологізмів, ніж решта письменників у нашому доборі, особливо М. Семенко, поезія і проза якого з великою перевагою посідає перше місце за частотністю неологізмів. Тому більша увага наукової спільноти до нього в контексті словотворчості є виправданою. Хочемо додати, що в реалізації цього дослідження вагомо допомогли здобутки української комп'ютерної лексикографії та корпусної лінгвістики, зокрема ВЕСУМ і ГРАК, які дозволили автоматизувати процес видобування неологізмів та надали розгорнутий мовний матеріал. Перспективами для подальшої наукової роботи є розширення корпусу текстів українського футуризму, включення більшої кількості авторів і жанрів до корпусу та словника, аналіз систематизованого мовного матеріалу з погляду дериватології, стилістики, а також літературознавче вивчення феномену цього мистецького руху.

Подяки

Хочемо висловити окрему подяку пані Марії Шведовій за відгуки про статтю у процесі її написання; пані Любові Якимчук, за сприяння якої ми отримали змогу працювати з розпізнаним та вичитаним "Кобзарем" М. Семенка з колекції Олега Ільницького. Поза цим ми цінуємо роботу користувачів ресурсів Internet Archive та Chtyvo, які відкрили доступ до розпізнаних видань творів українських футуристів, а саме поетичних збірок Г. Шкурупія "Барабан", "Психетози" та "Жарини слів" 1922, 1923, 1925 рр. видань відповідно, "Вибрані поезії" О. Влизька, виданих 1963 р., та "Вибрані поезії" М. Терещенка 1979 р.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Агеєва, В. (2017). *Як українські футуристи боролися з Шевченком*. BBC News Україна. <https://www.bbc.com/ukrainian/blogs-42486723>

Вокальчук, Г. (2006). *"Я-беззразковості поет"* (словотворчість Михайля Семенка). Перспектива.

Вокальчук, Г. (2013). Поет беззразковості (неологія Михайля Семенка в контексті словотворчої практики поетів 20–30-х років XX ст.). *Культура слова*, (79), 82–83. <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/111344/13-Vokalchuk.pdf>

Ільницький, О. (2003). *Український футуризм (1914–1930)*. Літопис.

Ільницький, О. (2021, 14–15 жовтня). *Контексти українського футуризму. день 1: конспект міжнародного круглого столу в межах виставки "футуромарення"*. Мистецький арсенал. <https://artarsenal.in.ua/things/kruglyj-stil-konteksty-ukrayinskogo-futuryzmu-v-mezhah-vystavky-futurumarennya/>

Ковалів, Ю. (1995). *Михайль Семенко і футуризм*. Визвольний шлях, (10), 1254–1263.

Ковалів, Ю. (2007). *Літературознавча енциклопедія (Т. 1)*. ВЦ "Академія".

Рєга, Д. (2011). Український футуризм у національному літературознавстві: від генези до сьогодення. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*, (15), 220–223. <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/26631>

Русин, М. Ю. та ін. (2008). *Історія української філософії*. Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет".

Семенко, М. (1922). Деякі наслідки деструкції. *Семафор у майбутнє*, (1), 15–17.

Семенко, М., & Шкурупій, Г. (1922). Die Kunst ist tot. *Семафор у майбутнє*, (1), 39.

Starko, V., & Rysin, A. (2022). VESUM: A Large Morphological Dictionary of Ukrainian as a Dynamic Tool. V. Lytvyn, N. Sharonova, I. Jonek-Kowalska, A. Kowalska-Styczen, V. Vysotska, Y. Kupriianov, O. Kanishcheva, O. Cherednichenko, T. Hamon, N. Grabar (Eds.) *The 6th International Conference on Computational Linguistics and Intelligent Systems (COLINS 2022)* (pp. 61–70). <https://ceur-ws.org/Vol-3171/paper8.pdf>

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Білодід, І. К. (Ред.). (1970–1980). *Словник української мови: в 11 томах (СУМ-11)*. Наукова думка.

- Влизько, О. (1963). *Вибрані поезії*. Радянський письменник.
- Грінченко, Б. (1907–1909/1996–1997). *Словарь української мови: в 4 томах*. Наукова думка.
- Йогансен, М. (1989). *Поезії*. Радянський письменник.
- Колесник, Є. (2023) *Неологізми Михайля Семенка*. Lexonomy. https://www.lexonomy.eu/?#/msemenko_kobsar
- Колесник, Є. (2023). *Неологізми українських футуристів і М. Йогансена*. Lexonomy. <https://www.lexonomy.eu/#/futurystyijohansen>
- Рисін, А., & Старко, В. (2005–2023). *Великий електронний словник української мови (ВЕСУМ)*. <https://r2u.org.ua/vesum/>
- Семенко, М. (1925). *Кобзар (1910–1922)*. Держ. вид-во України.
- Семенко, М. (2010). *Вибрані твори*. Смолоскип.
- Терещенко, М. (1979). *Поезії*. Радянський письменник.
- Шведова, М., та ін. (2017–2023). *Генеральний регіонально анотований корпус української мови (ГРАК)*. <https://uacorp.us.org>
- Шкурупій, Г. (1922). *Психетози*. Гольфштром.
- Шкурупій, Г. (1923). *Барабан*. Гольфштром.
- Шкурупій, Г. (1925). *Жарини слів (вибрані поезії)*. Книгоспілка.

REFERENCES

- Ageeva, V. (2017). *How Ukrainian futurists fought Shevchenko*. BBC News Ukraine [in Ukrainian]. <https://www.bbc.com/ukrainian/blogs-42486723>.
- Ilnytskyi, O. (2003). *Ukrainian Futurism (1914–1930)*. Litopys [in Ukrainian].
- Ilnytskyi, O. (2021, October 14–15). *Contexts of Ukrainian Futurism. day 1: synopsis of the international round table within the framework of the exhibition "Futuromania"*. Art Arsenal [in Ukrainian]. <https://artarsenal.in.ua/things/kruglyj-stil-konteksty-ukrayinskogo-futuryzmu-v-mezhah-vystavky-futuromarennya/>
- Kovaliv, Y. (1995). Mikhail Semenko and futurism. *Vyzvoliyi Shliakh*, 10, 1254–1263 [in Ukrainian].
- Kovaliv, Y. (2007). *Literary encyclopedia*. Vol. 1. Academia Publishing House [in Ukrainian].
- Rega, D. (2011). Ukrainian futurism in national literary studies: from genesis to the present. *Modern Problems of Linguistics and Literature Studies*, (15), 220–223 [in Ukrainian]. <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/26631>
- Rusyn, M. et al. (2008). *History of Ukrainian philosophy*. Kyiv University Publishing and Printing Center [in Ukrainian].

Semenko, M. (1922). Some consequences of destruction. *Semafor u maibutnie*, (1), 15–17 [in Ukrainian].

Semenko, M., & Shkurupiy, G. (1922). Die Kunst ist tot. *Semafor u maibutnie*, (1), 39 [in Ukrainian].

Starko, V., & Rysin, A. (2022). VESUM: A Large Morphological Dictionary of Ukrainian as a Dynamic Tool. V. Lytvyn, N. Sharonova, I. Jonek-Kowalska, A. Kowalska-Styczen, V. Vysotska, Y. Kupriianov, O. Kanishcheva, O. Cherednichenko, T. Hamon, N. Grabar (Eds.). *The 6th International Conference on Computational Linguistics and Intelligent Systems (COLINS 2022)* (pp. 61–70). <https://ceur-ws.org/Vol-3171/paper8.pdf>

Vokalchuk, G. (2006). "I am a poet of no exemplar" (*Mykhailo Semenko's wordwork*). *Perspektyva* [in Ukrainian].

Vokalchuk, G. (2013). The Poet of Unexampledness (Mykhailo Semenko's neology in the context of the word-creative practice of poets of the 20–30s of the twentieth century). *Kultura slova*, (79), 82–83 [in Ukrainian]. <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/111344/13-Vokalchuk.pdf>

SOURCES

Bilodid, I.K. (Ed.). (1970–1980). *Dictionary of the Ukrainian language: In 11 volumes (SUM-11)*. Naukova dumka [in Ukrainian]. <https://sum.in.ua>

Hrinchenko, B. (1907–1909/1996–1997). *Dictionary of the Ukrainian language: in 4 volumes* [in Ukrainian]. <http://hrinchenko.com>

Johansen, M. (1989). *Poems*. Radianskyi pysmennyk [in Ukrainian]. https://chtyvo.org.ua/authors/Yohansen/Poezii_zbirka/

Kolesnyk, Ye. (2023). *Neologisms of Mykhail Semenko*. Lexonomy [in Ukrainian]. https://www.lexonomy.eu/?#/msemenko_kobsar

Kolesnyk, Ye. (2023). *Neologisms of Ukrainian Futurists and M. Johansen*. Lexonomy [in Ukrainian]. <https://www.lexonomy.eu/#/futurystyijohansen>

Rysin, A., & Starko, V. (2005–2023). *Big electronic dictionary of the Ukrainian language (VESUM)* [in Ukrainian]. <https://r2u.org.ua/vesum/>

Semenko, M. (2010). *Selected works*. Smoloskyp [in Ukrainian]. https://chtyvo.org.ua/authors/Mykhail_Semenko/Vybrani_tvory/

Semenko, M. (1925). *Kobzar (1910–1922)*. State Publishing House of Ukraine [in Ukrainian]. <https://archive.org/details/SemenkoKobzar>

Shkurupiy, G. (1922). *Psychetasy*. Golfstrom [in Ukrainian]. <https://archive.org/details/ShkurupijPsykhetozy>

Shkurupiy, G. (1923). *The drum*. Golfstrom [in Ukrainian]. <https://archive.org/details/baraban>

Shkurupiy, G. (1925). *Embers of words (selected poems)*. Knyhospilka [in Ukrainian]. <https://archive.org/details/ShkurupijZharynySliv>

Shvedova, M. et al. (2017–2023). *General Regionally Annotated Corpus of the Ukrainian Language (GRAK)*. uacorp.us.org.

Tereshchenko, M. (1979). *Poems*. Radianskyi pysmennyk [in Ukrainian]. https://chtyvo.org.ua/authors/Tereschenko_Mykola/Poezii/

Vlyzko, O. (1963). *Selected poems*. Radianskyi pysmennyk [in Ukrainian]. https://chtyvo.org.ua/authors/Vlyzko_Oleksa/Vybrani_poezii/

Отримано редакцією журналу / Received: 15.11.23

Прорецензовано / Revised: 29.11.23

Схвалено до друку / Accepted: 05.12.23

Olesia NAKHLIK, PhD (Philol.), Senior Lecturer,

ORCID ID: 0000-0003-0086-4469

e-mail: olesia.s.nakhlik@lpnu.ua

Lviv Polytechnic National University,

Lviv, Ukraine

Yehor KOLESNYK, Student

ORCID ID: 0009-0009-7834-662X

e-mail: yehor.kolesnyk.mflpl.2022@lpnu.ua

Lviv Polytechnic National University,

Lviv, Ukraine

THE PHENOMENON OF NEOLOGIZATION IN THE POETRY AND PROSE OF UKRAINIAN FUTURISTS: CREATION OF A CORPUS OF TEXTS AND AUTOMATION OF LEXICAL NOVELTY MINING

This article is dedicated to the analysis of the activity of neologization processes in the works of Ukrainian futurists. The movement's ideological underpinnings, which served as a catalyst for linguistic experimentation within the movement, are briefly discussed. Additionally, the article provides a concise historical overview of Ukrainian futurism and its broader historical context. A critical concern addressed in this study is the need to augment the corpus of Ukrainian futurist texts to facilitate further research in this area.

The research offers a comprehensive spectrum of neologisms that have been formed through various methods and have been employed across diverse literary genres within the context of Ukrainian futurism. Specifically, it formulates criteria based on the absence of identified terms in prominent linguistic references, such as the "Large Electronic Dictionary of Ukrainian" and the "Dictionary of the Ukrainian language" in 11 volumes, and the "Dictionary of the Ukrainian language" published

in 1909. Moreover, the inclusion criteria involve the limited occurrence of neologisms in the "General Regionally Annotated Corpus of Ukrainian," with a focus on distinguishing futurist works from those of non-futurist authors, exemplified by the comparative analysis of futurist writers and Mike Johansen.

Furthermore, the study delves into the methods employed to automate the extraction of these neologisms, showcasing both their advantages and disadvantages in the realm of linguistic research. A crucial aspect of the study involves a quantitative analysis of the frequency of neologisms in the works of futurist writers and Mike Johansen. This comparative analysis aims to unveil characteristic features of word formation within futurist literature. Through practical demonstrations, the study enhances our understanding not only of the linguistic nuances within Ukrainian futurism but also of the broader implications of utilizing automated approaches in the study of linguistic evolution and innovation.

Keywords: Ukrainian futurism, computer lexicography, neologism, text corpus.

Ганна ЗВОНКО, канд. філол. наук

ORCID ID: 0000-0001-8720-9859

e-mail: h.zvonko@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

Київ, Україна

СПЕЦИФІКА РОЗКРИТТЯ СЕМАНТИКИ ПЕРЕТВОРЕННЯ В ОБ'ЄКТНО-ТРАНСФОРМАТИВНОМУ І СУБ'ЄКТНО-ТРАНСФОРМАТИВНОМУ СУБФРЕЙМАХ

Висвітлюється специфіка розкриття семантики перетворення в об'єктно-трансформативному і суб'єктно-трансформативному субфреймах. Визначено, що об'єктно-трансформативний субфрейм об'єктивується в українській мові як поліпропозитивна модель $S - (V) - O = (R)$, а суб'єктно-трансформативний субфрейм – як монопропозитивна модель $S1 - V - S2 = (R)$. Встановлено, що суб'єктно-трансформативний субфрейм ширше репрезентує семантику перетворення як: 1) власне перетворення; 2) зміну; 3) перенесення фокусу уваги; 4) оцінне значення. Виокремлено дієслова-зв'язки, що передають різні відтінки перетворення в суб'єктно-трансформативних реченнях.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, концепт перетворення, семантика перетворення, трансформативний фрейм, об'єктно-трансформативний субфрейм, суб'єктно-трансформативний субфрейм.

Ідея про можливість структурування знання закладена в теорії фреймів М. Мінського (Minsky, 1980), Ч. Філлмора (Fillmore, 1985; Fillmore, & Baker, 2009), К. Ф. Бейкера (Fillmore, & Baker, 2009), Дж. Лакоффа (Lakoff, 1982), Т. А. ван Дейка (Dijk, 1977; Dijk, & Kintsch, 1983) і продовжена у працях українських дослідників С. Жаботинської (Жаботинська, 2011), О. Селіванової (Селіванова, 1999; Селіванова, 2008), О. Коляденко (Коляденко, 2013), Т. Сукаленко (Сукаленко, 2014) та ін.

За фреймовими відношеннями С. Жаботинська (Жаботинська, 2011, с. 12–25) визначає п'ять типів фреймів: предметно-центричний, акціональний, партонімічний, гіпонімічний, асоціа-

тивний, що розкривають базові фреймові відношення предметності, акціональності, посесивності, таксономії та компаративності.

Основні класифікації фреймів здійснені за такими ознаками: "походження, концептуальне наповнення, принцип репрезентації знань, тип репрезентованої інформації, ієрархічна організація" (Коляденко, 2013, с. 143), проте ця класифікація потребує уточнення.

У дослідженнях (Звонко, 2018) було запропоновано виокремити трансформативний фрейм як модель об'єктивації семантики перетворення в українській мові. Характеристика цього фрейму розкривається зокрема в особливостях моделювання субфреймів, що потребує більш докладного вивчення.

Мета статті – дослідити специфіку семантики перетворення у субфреймах – суб'єктно-трансформативному та об'єктно-трансформативному – трансформативного фрейму.

Об'єктом дослідження є семантика перетворення, а предметом – особливості її представлення у двох субфреймах трансформативного фрейму.

Матеріалом дослідження є текстові фрагменти, що передають ситуації перетворення, виокремлені на основі суцільної вибірки з українських художніх творів ХХ–ХХІ ст. різних авторів. Основним ресурсом матеріалу став Корпус текстів української мови (<http://www.mova.info/corpus.aspx>), створений співробітниками Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (кафедра української мови та прикладної лінгвістики, лабораторія комп'ютерної лінгвістики).

У статті застосовано фреймовий аналіз для об'єктивації семантики перетворення у трансформативному фреймі. Моделювання субфреймів – суб'єктно-трансформативного та об'єктно-трансформативного – здійснено на основі відношень між предикатами перетворення та його актантами, що репрезентують позиції суб'єкта та об'єкта перетворення.

Дослідження семантики за фреймовим підходом ґрунтується на теоретичних положеннях про фрейми як моделі стереотипних (часто повторюваних) ситуацій (Minsky, 1980), як уніфіковану конструкцію знання або зв'язані схематизації досвіду (Fillmore, 1985; Fillmore, & Baker, 2009), як одиниці, організовані

"довкола" певного концепту (Dijk, 1977; Dijk, & Kintsch, 1983), як динамічну ситуацію (Fillmore, 1985). На цій основі визначають ознаки фрейму: віднесеність до сфери знання, структурування знання про типізовану, стереотипну ситуацію в певний історичний період, конвенційність та ін.

Семантику перетворення репрезентує трансформативний фрейм (Звонко, 2018), що визначається предикатами перетворення та їхніми відношеннями з актантами (суб'єктом та об'єктом перетворення), відтак це дає підстави визначати два субфрейми – об'єктно-трансформативний і суб'єктно-трансформативний.

У процесі моделювання трансформативного фрейму враховуються особливості розкриття семантики перетворення, що представлено в субфреймах.

Об'єктно-трансформативний субфрейм об'єктивується у мові як поліпропозитивна модель $S - (V) - O = (R)$, за якою ситуація перетворення постає як дії суб'єкта, що спричинюють зміну об'єкта.

Такий субфрейм структурують речення, які є поліпропозитивними: *У монастирі Спаса зберігалася чаша з білого каменю, в якій буцімто Ісус **перетворив** воду на вино* (П. Загребельний), – 'Ісус перетворив воду' і 'Вода перетворилася на вино'; *І відьма, дмухнувши на стіл, **перетворила** його на свиню* (Ю. Винничук) – 'Відьма перетворила (дмухнула на) стіл' і 'Стіл перетворився на свиню'; *Тоді чаклун силою своїх чар **перетворив** людей на тварин* (О. Бердник) – 'Чаклун перетворив людей' і 'Люди перетворилися на тварин'.

Суб'єктно-трансформативний субфрейм об'єктивується у мові як монопропозитивна модель $S_1 - V - S_2 = (R)$, за якою ситуація перетворення постає як зміна суб'єкта, набуття ним нової якості, значення предиката складається із сем 'перетворення' і 'нова якість'. Суб'єктно-трансформативні речення, які об'єктивують цей субфрейм, є монопропозитивними.

Матеріал дослідження наочно демонструє, що в таких реченнях предикати перетворення, залишаючись повнозначними, у функціональному плані потребують конкретизації: *Крізь розстебнуте біле пальтечко виривалося назовні яскраве плаття, яке враз **перетворило** Таю на жінку* (П. Загребельний); *І сам*

собі я говорив: збагни, *Що смерть іде по стежці потаємній, Щоб мозок твій **перетворити** в кремній, А кість – у пневматичність бузини* (Д. Павличко); Ярослав із дружиною ходив на чуждє і на мерю, відтісняв їх з ліпших земель, роздавав угіддя своїм поближчим людям; до нього стікалися вої, Мужі знатні й просто голота, в нього мали притулок усі невдоволені, він вивищувався над ними і **ставав небезпечним**, може, й для самого великого князя (П. Загребельний).

Обов'язковою частиною предиката стає компонент (іменник) на позначення об'єкта, в який перетворюється істота/предмет, що перебуває у функції суб'єкта речення. У суб'єктно-трансформативних реченнях суб'єкт зазнає істотних змін; перетворення на інший предмет є тією предикативною ознакою, яка приписується суб'єктові мовцем.

Якщо загалом у трансформативних реченнях/висловленнях предикат перетворення має каузативне значення й у мовному вираженні є простим дієслівним присудком, то в суб'єктно-трансформативному реченні мовним вираженням іншої ситуації, ситуації зміни самого суб'єкта, є форма зв'язково-субстантивного присудка, у якій дієслово *перетворитися* та синонімічні йому слова здобувають почасти чи повністю характеру дієслова-зв'язки, а сама зміна суті об'єкта позначається в основній частині такого присудка формою іменника: *Все поле **перетворилося** в суцільний киплячий **казан*** (Іван Багряний); *Обличчя **перетворилося на** спотворену вовчу **пащу**, огидну від поєднання зі спотвореними людськими рисами* (Д. Білий); *Невдовзі цілий парк **перетворився на** жовтий казковий **рай*** (Б. Бойчук); *Найвидатніші чоловіки не просто вчатьця ціле життя (вчитися – усвідомлювати те, що відбувається), а й дуже скоро **стають** чиймись **вчителями**, наполягаючи на усвідомленні прожитого* (Т. Прохасько).

Концепт ПЕРЕВОРЕННЯ у суб'єктно-трансформативному фреймі об'єктивується семантично неоднорідними реченнями, серед загальних значень яких розрізняємо:

- 1) власне перетворення – реальне (реальна зміна сутності предмета) чи міфологічне (магічна зміна сутності або зовнішнього вигляду предмета);
- 2) перетворення, представлене як зміна;

- 3) перетворення, представлене як перенесення фокусу уваги;
4) оцінка, представлена як перетворення.

1. Значення **власне перетворення** – таке значення суб'єктно-трансформативного речення, яке відбиває реальну або чарівну, магічну зміну сутності конкретного предмета/речовини. Значення *власне перетворення* виявляється в трансформативних реченнях/висловленнях у двох різновидах: реально здійснена зміна та магічна зміна. Так, в об'єктивній дійсності багато об'єктів мають властивість змінювати свою сутність, переходити в іншу якість чи стан – перетворюватися на що-небудь: вода має здатність перетворюватися на лід, пару й навпаки; спалені предмети стають попелом; вуглець під великим тиском перетворюється на алмаз, а останній під час ювелірної обробки стає діамантом тощо. Такі об'єкти дійсності представлені в мові як речовинні й конкретні іменники.

'Власне перетворенням' називаємо таке значення суб'єктно-трансформативного речення, яке відбиває реальну або чарівну, магічну зміну сутності конкретного предмета/речовини. В об'єктивації цього значення беруть участь відповідні лексико-граматичні групи іменників: *Тепер зелена фортеця **перетворювалася** на могилу* (Д. Білий); *Даймонситова "губка" після кількаразового нагрівання втрачала свою шпаристу структуру, **перетворюючись** на моноліт* (М. Дашків); *Вся річка вже **перетворилася** на лементуючий суцільний чорторий* (О. Гончар); *Вибирав улоговини, де вчора текли струмки води, а потім за ніч **замерзли (перетворилися на лід – Г. З.)**, й ішов по льоду, доки той лід не провалювався* (Іван Багряний); *Сміються ручаї. І неспокійно бродять в підвалах соки, **щоби *стать*** вином* (І. Жиленко).

Магічне, чарівне, казкове перетворення як різновид значення власне перетворення виділяється своєю специфікою, що зумовлена особливостями використання цього виду суб'єктно-трансформативних речень у відповідних текстах (фольклорні тексти, фантастичні твори, художнє зображення сновидінь, мріань і под.): *Коли янголи беруть слова в людей, вони **перетворюються** на демонів* (Л. Денисенко); *Вогник вдарився об землю і **перетворився** на чоловіка* (Ю. Винничук); *Тієї ж миті потвора **перетворилася** на Зелену панну, котра,*

заливаючись слізьми, почала провалюватися в землю, наче в трясовину (Ю. Винничук); **Перекинувся** Лицар в черевики, а Побратим взяв їх і поніс до палацу (С. Васильченко); Придумав я таке: я **зроблюся** черевиками, а ти понеси їх продавати до красуні Акулян (С. Васильченко); Я **перетворився** на вовка, я пантрував, і за мною пантрували, влаштовували на мене засідки, я втік за п'ятдесят верст до тітки у село Синій Колодязь, щоб пересидіти там якийсь час і таки помститися Пивові, але на Синій Колодязь напали татари й полонили всіх сільчан, а з ними й мене (Ю. Мушкетик).

Співвідношення семантичного обсягу понять, виражених речовинними й конкретними іменниками у функції суб'єкта й предиката речення/висловлення зі значенням власне перетворення, не має обмежень граматичного характеру. Позамовні ж обмеження, очевидно, існують. Магічне перетворення обмежується тільки фантазією автора й художніми завданнями, які він ставить перед собою.

Реальне перетворення обмежується здоровим глуздом (теж позамовне обмеження), але навіть це обмеження знімається, якщо йдеться про знищення, зникнення предмета: *Тепер же все тут ось **обернулося** в брухт* (Іван Багряний); *Якщо боги хочуть звичайної баранини, а янголи тягають для них ягнят під ніж Масеки-Авраама; якщо вогненний меч янгола був лише для того, щоб лякати й приводити в покору слабе, безневинне ягня, а при серйознішій пробі так легко зломився; якщо всі сподівання й уболівання, віра й надія, скроплені кривавими сльозами й тисячами пудів воску, були марні, щоб **обернутися** отак у пил і порох* (Іван Багряний); *Тривало так доти, доки замок не **перетворився** на безнадійну руїну* (Ю. Винничук); *Всюди порохнява і павутиння в руїні, якою **обернувся** недавній храм, – а був чистий, мов зірка* (Василь Барка); *Тільки один-єдиний раз ти покрасуєшся на плечах дівчини, а завтра вона спалить тебе, як спалює все, що було досі, і ти **обернешся** на сірий, безрадісний попіл* (М. Дашкієв).

На порох чи попіл, у тлін і брухт може перетворитися будь-який конкретний предмет або речовина, більше – прахом може ставати й абстрактне поняття, пор.: *Ця дивна смерть зоветься воскресінням, лиш хай життя **обернеться** на прах* (В. Стус).

Співвідношення семантичних обсягів понять, що виступають у функціях суб'єкта й предиката суб'єктно-трансформативного речення зі значенням перетворення, є суттєвим у тих випадках, коли предмет руйнується, але не повністю знищується, або піддається змінам з метою подальшого використання: *А сама рушниця **розлетілася в дрізки*** (С. Васильченко); *Хай у руду **обернеться** п'ятак* (В. Коломієць). Для пор.: *По його тугій, смаглявій щоці ковзнув сонячний зайчик й **розбився** бризками на мідній застібці кунтуша* (Ю. Мушкетик).

2. **Зміна** – це один із різновидів перетворення (термін *зміна* використовується тут у вузькому сенсі; логічно, зазвичай, *зміна* ширше, ніж *перетворення*), який можна називати *метафоричним перетворенням*. Об'єкт дійсності зберігає свою сутність, не стає іншим об'єктом, але втрачає певні власні якості або набуває нових, непритаманних йому властивостей. Значення зміни виявляється в суб'єктно-трансформативних реченнях за умов комбінації в предикативному ядрі як конкретно-предметних, так і абстрактних іменників: *І треба ж було Сивооку в своєму незборимому прагненні до волі потрапити до цієї згорьованої землі, яка в скорому часі мала **перетворитися** на суцільну велику неволю, може, найбільшу в тодішньому світі* (П. Загребельний); *Завивання ставало все більш гучним, поки не **перетворилося** в оскраженіле ревіння* (Д. Білий).

Семантика характеристизації виявляється в значенні зміни більш чітко, ніж у значенні власне перетворення. У цьому разі дієслово-зв'язка *перетворитися (перетворюватися)* практично втрачає своє речовинне значення й зближається зі зв'язкою *стати*, що виражає значення зміни. У наведених прикладах *земля* та *завивання* зберегли свою сутність, але змінилися, набули іншої якості, що дозволило охарактеризувати їх відповідно як *неволю* та *ревіння*. Більш яскраво виражене значення характеристизації, а також способи мовної об'єктивації суб'єкта й предиката речення/висловлення дозволяють розмежовувати суб'єктно-трансформативні речення зі значенням власне перетворення й суб'єктно-трансформативні речення зі значенням зміни, порівн.: *І після цього ставки поросли очеретом, **перетворилися** на*

болота (Люко Дашвар); Старик **перетворювався** на зовсім іншого, не схожого ні на кого чоловіка середніх літ (М. Дашкієв).

3. Окремий різновид значення перетворення в суб'єктно-трансформативних реченнях-висловленнях представляє **значення перенесення фокусу уваги** з одних ознак предмета на інші. Як і у випадку з метафоричним перетворенням (зміною), сутність об'єкта дійсності в цій ситуації залишається без змін, але фокус уваги переноситься на актуалізовані мовцем ознаки. Значення зміни й значення перенесення фокусу уваги подібні й часто перетинаються в суб'єктно-трансформативному реченні. Відмінності між ними полягають у тому, що ознаки предмета при переміщенні фокусу уваги не змінюються, залишаються такими ж, але актуалізуються тільки певні з них, такі, що виносяться мовцем у позицію інформативного центру висловлення: *І так нестерпно прожекторна освітлює пітьму, неначе тьмавий зал **перетворюється** на сніг вогню пекельного* (В. Стус); *Яким чином крик і плач журавлиний **перетворився** на ревище тигрів і скрегіт мастодонтів!* (Іван Багряний); *Після цих пригод Кожух перебрався до Подебрад та **перетворився** в старанного студента Сільськогосподарської Академії під керівництвом свого земляка професора Щербини* (Д. Білий); *Перше, що вона зробила, **ставши** імператрицею по смерті Константина, якого, здається, отруїла, – це прогнала стару царицю Єлену і п'ять зовиць, чудово освічених царівен* (П. Загребельний); *Справжнім палацом може **обернутися** для людини оцей тісний фронтвий окоп* (О. Гончар); *Нерідко бачать кураївці старого вчителя на виїзді з села, довго може вистоювати отак край дороги, терпеливо очікуючи того, хто в нього один, хто **мав би стати** йому розрадою, опорою в старості, а натомість **став** мукою, вічним терзанням, жде батько, а він, може, й зараз десь бешикетує в чайній, бо ж коли розійдеться, тоді вже не думає про власну гідність, про те, що безчестить своє й батькове ім'я* (О. Гончар).

За необхідності акцентування на самій сутності предмета для передачі значення перенесення фокусу уваги можуть бути використані суб'єктно-трансформативні висловлення тавтологічного характеру (іноді з негациєю): *Захоплюючися красою Гільди, я **ставав** собою й відчував, що речі ставали на свої місця*

(Б. Бойчук); *Глянеш туди, очам своїм віри не доймаєш – той туман уже не туман: все поле, скільки його очами зведеш, забито чередами сивих кабанів* (С. Васильченко); *Професор посміхаючись дивився на Колю, від чого тій навіть гірський мед зробився гірким медом* (Ю. Андрухович); *Майже небо стало небом, бо сонце вже заходило* (Іван Багряний).

Метафоричності набуває висловлення, якщо фокус уваги переноситься не на ознаки ситуації, названої іменником у функції суб'єкта, а на результат цієї ситуації: *Вирвавшись кількома вулканами зі склепінь, разом із вогнем, борошно шугонуло в простір і велетенськими хмарами затьмарило сонце, зависло в повітрі і так, нависаючи, довго стояло над містом, а потім почало спадати помалу рідким дрібним туманом* (Іван Багряний); *Обернуся я в краплю прозорим світанком І забудеш про мрію свою* (Михайль Семенко); *Така видозміна може обернутися небезпекою для живої матерії: ми знешкодили хвилю набагато пізніше, ніж на ранчо Доута* (О. Зима); *Все поле перетворилося в суцільний киплячий казан* (Іван Багряний); *Рая сиділа в кутку на поламаному, вкритому пилюкою телевізорі, що давно перетворився на стілець і для цього навіть був укритий старою рядниною: другий рік чекав ремонту* (Люко Дашвар). Функціонально фокус уваги був перенесений саме на ці результативні властивості суб'єкта перетворення.

Суб'єктно-трансформативні речення зі значенням перетворення як перенесення фокусу уваги синкретичні, оскільки їхня семантика може поєднувати й значення ототожнення, і значення характеристики, й оцінне значення.

4. Оцінне значення становить невід'ємний компонент семантики суб'єктно-трансформативних речень, однак деякі їхні різновиди мають значення оцінки, оформленої як перетворення, що визначає домінанту цього типу речень: *Якщо такі приємні розмови припали на день, можу собі уявити, на яке страхіття перетвориться моє вечірнє побачення* (Л. Денисенко); *Невже "цариця краси" перетворилася на оцю носату відьму?* (М. Дашкієв); *І, може, саме тому неприязнь до нього перетворилась тепер майже на ненависть* (М. Дашкієв); *Машини скорилися волі талановитих людей, перетворилися з ворогів на друзів* (М. Дашкієв);

Такі, як вони, навчилися вже знищувати розум, але ніхто не додумався **перетворювати** дурнів на таланти, хоча і в бевзя, і в талановитого голова іноді важить однаково (О. Зима).

У суб'єктно-трансформативних реченнях зі значенням оцінки, представленій як перетворення, дієслова-зв'язки *перетворитися*, *обертатися* й под. позбавлені значення зміни, перетворення, вони максимально наближаються до граматикалізованих зв'язок *бути*, *виявитися* тощо: *Одержані цілком випадково, при розробці нового методу вирошування напівпровідникових кристалів, вони були детально досліджені та й забуті, бо всі спроби приєднати дроти до мікроскопічно малих елементів **оберталися невдачею*** (М. Дашкієв) – 'були невдалими'; *Підозра **обертається** нещадною певністю* (М. Соколян) – 'стала упевненістю'; *Здавалось, що варто тільки струсити пил – і пишне панство розпливеться, **перетворившись** на страхітливих пекельних створінь* (Д. Білий) – 'виявиться страхітливим створінням'.

Оцінне значення може бути задане в семантичній структурі іменника, що виконує функцію частини предиката: *Але чому ж Гаррі, завжди такий витриманий і спокійний, **перетворився** на істеричку?* (М. Дашкієв); *З ягнятка, з "ісусика", отой Володя **перетворився** на злобне тхореня* (М. Дашкієв); *Скільки-то валечних мужів, сміливих воїнів на його очах **перетворилися** у обережних обивателів...* (Ю. Мушкетик); *Життя **перетворилося** на дурний кросворд: напишеш слово по горизонталі, вертикаль утрапиш* (Люко Дашвар).

Наявність у структурі предиката іменника з оцінним значенням є чинником, що дозволяє розрізняти різновиди суб'єктно-трансформативних речень зі значенням зміни або перенесення фокусу уваги й суб'єктно-трансформативних речень зі значенням оцінки. Оцінне значення домінує у відповідних суб'єктно-трансформативних реченнях: *Тут ніхто вже не пам'ятає про нього, – писав Карл-Йозеф, його правнук, у своїх листах, – і будь-які мої намагання більше про нього дізнатися **обертаються невдачами*** (Ю. Андрухович).

Поєднання значень зміни/перенесення фокусу уваги та значення оцінки спостерігається в тих випадках, коли оцінка має конотативний характер, пов'язаний зі стійкими уявленнями про

певні ситуації або про значення виразів, використаних у функції предиката: *і все його життя перетворилося на суцільні Понеділки* (П. Загребельний) – 'життя змінилося, стало важким; конотація пов'язується з виразом "понеділок – день важкий".

Розглянуті різновиди значень суб'єктно-трансформативних речень пов'язані між собою, взаємно перетинаються й утворюють певну систему. Для вираження різних відтінків значення перетворення в суб'єктно-трансформативних реченнях використовуються дієслова-зв'язки, значення яких не суперечить загальному значенню речення/висловлення. Найбільш продуктивними серед них є такі: *перетворюватися, перетворитися, ставати, стати, робитися, зробитися, обертатися, обернутися, перекидатися, перекинутися, переходити, перейти* й ін.

Центральне місце в системі дієслів-зв'язок, що виражають значення перетворення, належить *перетворюватися/перетворитися*. Значення цієї зв'язки визначає в типових випадках сприйняття певної ситуації, мовно об'єктивованої у формі суб'єктно-трансформативного речення як ситуації перетворення. Ця дієслівна зв'язка передає всі різновиди семантики перетворення, що свідчить про її основну роль у системі засобів вираження значення перетворення в суб'єктно-трансформативному реченні. За допомогою зв'язки *перетворюватися* можуть бути виражені всі основні різновиди значення перетворення: "власне перетворення", "зміна", "перенесення фокусу уваги" й "оцінка": *Позбутися машини – значить остаточно перетворитися в бездомних кочовиків* (П. Загребельний); *Тебе послухати, то села повинні на резервації перетворитися* (Люко Дашвар); *У тебе щось із горлом, чи ти вирішив перетворитися на стовпа саме зараз?* (Л. Денисенко); *Людина повинна жити як людина, а не перетворюватися на жертву!* (П. Загребельний); *Так, я з самого дитинства хотів бути чарівником, але хіба це привід перетворюватися на наволоч?* (Л. Денисенко); *Віталік мирно сопів, не збираючись перетворюватися на вампіра* (Л. Копань); *Мажорний комсюк непомітно перетворювався у захоплену власними скоромовками й домислами старосвітську даму-пліткарку* (Ю. Андрухович).

Найбільш граматикалізованою з наведених вище прикладів є дієслово-зв'язка *ставати*, що використовується в суб'єктно-трансформативних реченнях для вираження різноманітних значень. Цьому сприяє як її власне значення (*ставати* чим-небудь 'набувати нових якостей', 'змінюватися', 'перетворюватися'), так і те, що саме ця зв'язка вносить у речення/висловлення відтінок динамічності: *Ви ж знаєте, як легко тепер **стають** і докторами, і професорами* (П. Загребельний); *Голос **ставав** верескливий і різкий, мов у жирного барана* (П. Загребельний); *Найперша Анна з'явилася у Ялівці вже тоді, коли місто **ставало** модним курортом* (Т. Прохасько); *Воскресіння нашого Духу, а з ним і остаточне визволення **стають** реальністю* (Ю. Андрухович).

Цікаве тавтологічне суб'єктно-трансформативне речення зі зв'язкою *стати*, в якому значення перетворення об'єкта на самого себе виникає, як видно з контексту, у зв'язку із втратою об'єктами своєї сутності: *Нащо передрік ці болі самозречення в хвилину, коли я вже самим собою **став**?* (В. Стус). Повернення об'єктові власної сутності репрезентоване у висловленні як *зміна*.

Дієслово-зв'язка *ставати* використовується в суб'єктно-трансформативних реченнях переважно для об'єктивації значень зміни, перенесення фокусу уваги, оцінки, рідко – для вираження значення власне перетворення як такого.

Велика кількість прикладів свідчить про активне використання в суб'єктно-трансформативних реченнях зв'язки *обертатися*, яка використовується переважно у формі доконаного виду – *обертутися*, *обернути*. Використання форм доконаного виду підкреслює важливість результату в ситуації перетворення: *Ягнятко тихе, тонкий глоду лід, губів шерхавий мед, ртутинки винограду, – **обернуться** на тіла товщ густу і вигнання в хвилину після раю* (Г. Біла); *Коли я **обернувся** на оте розгублене "о", Сергійко вже стояв на ногах, а не на колінах, і дивився на воду так, наче вперше її побачив* (А. Дімаров); *Я знаю багатьох, які після поразки з вовків **обернулися** на побитих псів, що, підібгавши хвоста, чимдуж тікають у кущі* (Ю. Дольд-Михайлик).

Певною специфікою відзначена сполучуваність зв'язки *обертутися*. Трансгресив (об'єкт, на який перетворюється що-небудь) при цій зв'язці може мати форму знахідного відмінка із

прийменниками *на, у/в*, як і при зв'язці *перетворюватися*, або форму орудного відмінка, як при зв'язці *ставати*, пор.: *Так вичерпав себе твій з ним роман – він **обернувся** акробатом чорним і поволік, мов шлейф, отой туман* (Ю. Андрухович); *Бо є ще час знайти такі слова, Од котрих дріж стене камінну кладку, І з грюком мур розійдеться, і дим, Чи – золотавий слуп, – саяне в навстіжний вилом, І я ступлю в його конічний зріз – І камінь, що летить, **Обернеться** на птаха* (О. Забужко); *Та **обернувся** в чорноземну масу...* (Д. Павличко).

Дієслово-зв'язка *обертатися* використовується найчастіше для вираження значень власне перетворення і перенесення фокусу уваги: ... і ***обернулися** руки ласкаві на темне гілля* (В. Климентовська); *Крик совісті **обернеться** в струпи, Що покажуться людям буде сором* (Д. Павличко).

Дієслівна зв'язка *робити(ся)* менш уживана в суб'єктно-трансформативних реченнях, оскільки має відтінок застарілості та переважно розмовно-побутове використання. Можливо, збереження зв'язкою семантики 'роблення' перешкоджає широкому її використанню в тих різновидах суб'єктно-трансформативних речень, в яких процесуальність відсутня, а з іншого боку – сприяє функціонуванню зв'язки *робитися* в суб'єктно-трансформативних реченнях зі значенням динамічності: *Може, вона перекидалася тої ночі з людини у відьму, а потому назад у жінку, а її хто застав при тому, а то, боронь Боже, комусь видіти, як з відьми людина **робиться*** (М. Матіос); *Через теє **робилася** Уляна Несторка з годами мовчазна, як земля* (В. Дрозд); *Вилітали в непам'ять за вітром слова, у колодязях мови **робилось** діряво, та світила, мов люстра, стара голова, і шумів амариліс – кімнатний диявол* (Ю. Андрухович).

Дієслово-зв'язка *робитися* функціонує в суб'єктно-трансформативних реченнях переважно у формі доконаного виду, що відповідає семантиці перетворення, яке розуміється як перехід в іншу якість, зміну сутності або зовнішнього вигляду предмета. Ця зв'язка використовується зазвичай для вираження значення зміни: *Цілу ніч тепер стрімголов чвалуватиму, доки Голова тобі **зробиться** каменем, подушка – дерном, Стуго-ніючи стукотом* (О. Забужко); *Був настрій – тихий і сердечний,*

а книги – мудрі і ясні. І самота аж золотою **зробилась** од осінніх днів (І. Жиленко); Він зайняв місце біля хлопців і **зробився** їхнім джурою (Іван Багряний); Дак у дівчини нашої, яку я на руках тримала, після того не лишилося жодної волосини на голові, як тарілка голова **зробилася** (В. Дрозд).

Близька за своєю семантикою до загального значення аналізованих вище висловлень дієслівна зв'язка *перейти*. Відтінок процесуальності підкреслює динамічність предикативної ознаки в суб'єктно-трансформативних конструкціях: ...*запитала Фанні* якось на початку червня, в одну з тих ночей, що **переходять** у світанок, так і не почавшись (Ю. Андрухович); А мелодія то *здіймалась* над уранішніми хвилями, то *стихала*, потім **переходила** в трагічне тужіння й знову *вривалась* (І. Білик); Крім того, *вдячність* ця такого сорта, що моментально **переходить** в ненависть, як її образить (В. Винниченко); І тільки він один *бачить*, як пан президент увесь із голови до ніг починає *труситись* од стриманого, скаженого сміху, як сміх цей що далі, то *дужче розгорається*, як *виринається* вогниками і, нарешті, **переходить** у бурхливе, веселе полум'я реготу (В. Винниченко).

Дієслова-зв'язки *ставати*, *робитися*, *переходити* в суб'єктно-трансформативних реченнях завжди припускають неоднозначність тлумачення змісту висловлення. Будучи мовним засобом об'єктивації ідеї зміни, ці зв'язки можуть використовуватися для об'єктивації концепту перетворення як одного з видів зміни, але вони є периферійними серед зв'язок, що виражають значення перетворення.

Необхідно відзначити специфічне значення, яке виражається в суб'єктно-трансформативних реченнях за допомогою дієслівної зв'язки *перестати бути* (кимось, чимось). Поєднання фазової зв'язки *перестати* зі значенням припинення дії з абсолютною зв'язкою *бути*, що не виявляє власного лексичного значення в такій конструкції, дозволяє підкреслити динамічність предикативної ознаки, приписуваної суб'єктові: Просто я **перестала** бути незграбною (Ю. Андрухович); Темрява, що досі весь час *видавалась* суцільною, тут **перестала** бути такою, ставши *плямистою* й *хвилястою*, – *місьями темнішою*, *місьями світлішою*, то *нерухомою*, то *рухливою* (Іван Багряний); Смерть нікого вже не *дивує*, вона **перестала** бути загадкою, таїнством (О. Гончар).

У суб'єктно-трансформативних реченнях дієслово-зв'язка *перестати бути* не позначає припинення буття, існування об'єкта дійсності. Будучи частиною присудка, в якому субстантив концентрує загальну семантику предиката, зв'язка вказує на припинення володіння якою-небудь властивістю, якістю: *Бог, **переставши** робити добро й бути всеблагим, перестає бути богом* (В. Винниченко), – мова йде про втрату певної властивості, у цьому випадку 'добročинності' й 'всеблагості' як ознак 'божественності'.

Використання в аналізованій конструкції негативної частки *не* приводить до несподіваного результату: *Барвіста галерея, всі в суміш без расового розмежування – людський геній не знає раси, – ті, що належали всьому світові і що світ належав їм, ті, що мають великі імена, й ті, яких не дуже пестила слава, але від того їхня душа **не перестала** бути божественною* (Іван Багряний); *Тим, що ви її вб'єте, ви **не перестанете** бути батьком цієї дитини, – стомлено, тьмяним голосом каже Шапочка* (В. Винниченко).

Заперечення знімає заперечення, і загальний зміст висловлення перетворюється в базовий для всіх суб'єктно-трансформативних речень – виникає значення ототожнення – 'душа залишається божественною', 'батько залишається батьком'. У конструкції з подвійним запереченням значення ототожнення ускладнюється, речення стає поліпропозитивним: 'щось відбулося, але це не перешкодило; стан речей збережено'. Це дає підстави припустити, що значення перетворення й значення ототожнення перебувають між собою в антонімічних відношеннях. Дійсно, у типовому випадку значення ототожнення відбиває ситуацію тотожності предмета самому собі в різних виявах, а значення перетворення – зміну сутності предмета, перехід в іншу якість, набуття нової властивості або її втрату.

Перетворення як зміна, як рух об'єкта від однієї іпостасі до іншої займає певний проміжок часу (який короткий він не був би у чарівних, казкових перетвореннях), отже, характерні для процесуальності вказівки на місце, час та інші умови перебігу виявляються й у суб'єктно-трансформативних реченнях, що підкреслює їхню динамічність, непритаманну основним різно-

видам речень зі значенням перетворення: *Я знаю, чого я боюся: я боюся, що це тимчасово, що зайде сонце, погаснуть пташині голоси, настане ніч, а отже, наляже безсоння, і така чиста, струнка і врівноважена моя свідомість знову **перетвориться** на безрадісний, брудний, швидкоплинний хаос; я боюся втрачати побудоване з таким трудом, щодня будувати одне і те ж саме на руїнах учорашнього того самого* (К. Москалець).

У взаємодії "статичної" форми суб'єктно-трансформативних речень і "динамічного" значення перетворення народжуються нові когнітивні смисли, відкриваються нові можливості для передачі більш об'ємної інформації, для створення художнього образу тощо.

Отже, особливості семантики перетворення розкриваються в об'єктно-трансформативному і суб'єктно-трансформативному субфреймах, які структуруються відповідними синтаксичними конструкціями. Суб'єктно-трансформативний субфрейм ширше репрезентує семантику перетворення як: 1) власне перетворення; 2) зміну; 3) перенесення фокусу уваги; 4) оцінне значення (невід'ємний компонент семантики суб'єктно-трансформативних речень, який превалює в деяких їхніх різновидах). Ці типи значень пов'язані між собою, взаємно перетинаються. Різні відтінки перетворення в суб'єктно-трансформативних реченнях виражаються за допомогою дієслів-зв'язок (*перетворюватися, перетворитися, ставати, стати, робитися, зробитися, обертатися, обернутися, перекидатися, перекинутися, переходити, перейти* й ін.).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Жаботинська, С. А. (2011). Лексичні поля й нелінійна динаміка когнітивних структур. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*, 52, 3–11. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_fil_2011_52_3

Звонко, Г. О. (2018). Теоретичні засади дослідження концепту ПЕРЕТВОРЕННЯ в українській мові. *Лінгвістичні дослідження: Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*, 48, 162–168.

Коляденко, О. О. (2013). Термін "фрейм" у лінгвістиці. *Термінологічний вісник*, 2 (1), 139–144. [http://nbuv.gov.ua/UJRN/terv_2013_2\(1\)_17](http://nbuv.gov.ua/UJRN/terv_2013_2(1)_17)

Селіванова, О. О. (1999). *Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд)*. Фітосоціоцентр.

Селіванова, О. О. (2008). *Сучасна лінгвістика: напрями і проблеми*. "Довкілля-К".

Сукаленко, Т. (2014). Лінгвістичний потенціал теорії фреймів. *Науковий вісник Ужгородського університету: Серія: Філологія. Соціальні комунікації*, 2 (32), 18–22. DOI: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/2121>

Dijk, T. A. van (1977). Context and cognition: Knowledge frames and speech act comprehension. *Journal of Pragmatics*, 1 (3), 211–231.

Dijk, T. A. van, & Kintsch, W. (1983). *Strategies of Discourse Comprehension*. Academic Press.

Fillmore, C. J., & Baker, C. F. (2009). Frames Approach to Semantic Analysis. *The Oxford Handbook of Linguistic Analysis* (pp. 313–340). Oxford University Press.

Fillmore, C. J. (1985). Frames and the Semantics of Understanding. *Quaderni di semantica*. VI (2), 222–254.

Lakoff, G. (1982). Categories: An essay in cognitive linguistics. *Linguistics in the Morning Calm: Selected Papers from SICOL-1981*. (pp. 139–193). Hanshin Publishing Co.

Minsky, M. (1980). *A framework for representing knowledge*. Frame Conceptions and Text Understanding.

REFERENCES

Dijk, T. A. van (1977). Context and cognition: Knowledge frames and speech act comprehension. *Journal of Pragmatics*, 1 (3), 211–231.

Dijk, T. A., van & Kintsch, W. (1983). *Strategies of Discourse Comprehension*. Academic Press.

Fillmore, C. J., & Baker, C. F. (2009). Frames Approach to Semantic Analysis. *The Oxford Handbook of Linguistic Analysis* (pp. 313–340). Oxford University Press.

Fillmore, C. J. (1985). Frames and the Semantics of Understanding. *Quaderni di semantica*. VI(2), 222–254.

Koliadenko, O. O. (2013). The term "frame" in linguistics. *Terminolohichnyi visnyk*, 2 (1), 139–144 [in Ukrainian]. [http://nbuv.gov.ua/UJRN/terv_2013_2\(1\)_17](http://nbuv.gov.ua/UJRN/terv_2013_2(1)_17)

Lakoff, G. (1982). Categories: An essay in cognitive linguistics. *Linguistics in the Morning Calm: Selected Papers from SICOL-1981*. (pp. 139–193). Hanshin Publishing Co.

Minsky, M. (1980). *A framework for representing knowledge*. Frame Conceptions and Text Understanding.

Selivanova, O. O. (1999). *Current trends of modern linguistics (an analytical overview)*. Fitosotsiotsentr [in Ukrainian].

Selivanova, O. O. (2008). *Modern Linguistics: Trends and Issues*. "Dovkillia-K" [in Ukrainian].

Sukalenko, T. (2014). Linguistic potential of the theory of frames. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu : Serii: Filolohiia. Sotsialni komunikatsii*, 2 (32), 18–22 [in Ukrainian]. <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/2121>

Zhabotynska, S. A. (2011). Lexical fields and nonlinear dynamics of cognitive structures. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii filolohichna*, 52, 3–11 [in Ukrainian]. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_fil_2011_52_3

Zvonko, H. O. (2018). Theoretical Basics of the Investigation of the Concept TRANSFORMATION in the Ukrainian Language. *Linhvistychni doslidzhennia: Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody*, 48, 162–168.

Отримано редакцію журналу / Received: 20.11.23

Прорецензовано / Revised: 02.12.23

Схвалено до друку / Accepted: 05.12.23

Hanna ZVONKO, PhD (Philol.)

ORCID ID: 0000-0001-8720-9859

e-mail: h.zvonko@knu.ua

Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Kyiv, Ukraine

THE SPECIFICS OF DISCLOSING THE SEMANTICS OF TRANSFORMATION WITHIN OBJECT-TRANSFORMATIVE AND SUBJECT-TRANSFORMATIVE SUBFRAMES

The article highlights the specifics of revealing the semantics of transformation in object-transformative and subject-transformative subframes.

The object-transformative subframe is objectified in the Ukrainian language as a polypropositional model $S - (V) - O = (R)$, where the transformation situation arises as the actions of the subject causing a change in the object. The subject performs certain manipulations that cause the transformation of one object into another. The corresponding verbal sentence is also polypropositional.

The subject-transformative subframe is objectified in the Ukrainian language as a monopropositional model $S1 - V - S2 = (R)$, where the transformation situation arises as a state of affairs in which the subject

undergoes changes, transitions into a new quality, ceases to be itself. This new quality, expressed by a noun, is an obligatory part of the information about the subject in the expression, i.e., the meaning of the predicate here consists of the semantics of "transformation" and "new quality". The subject-transformative sentences, which objectify the subject-transformative subframe, are one of the linguistic forms of expressing the semantics of transformation in the Ukrainian language. The corresponding verbal sentence is also monopositional.

The concept of TRANSFORMATION in the subject-transformative frame is objectified by semantically heterogeneous sentences, among the general meanings of which we distinguish: 1) actual transformation; 2) change; 3) shifting of attention focus; 4) evaluative meaning. These types of meanings are interconnected and mutually intersect. Different nuances of transformation in subject-transformative sentences are conveyed by linking verbs (peretvoriuvatysia, peretvorytysia, stavaty, staty, robytysia, zrobytysia, obertatysia, obernutytsia, perekydatysia, perekynutysia, perekhodyty, pereity).

Keywords: *cognitive linguistics, concept TRANSFORMATION, semantics of transformation, transformative frame, object-transformative subframe, subject-transformative subframe.*

Галина ЦАРИК, ст. викл.

ORCID ID: 0000-0003-0994-2910

e-mail: halynatsarykk@gmail.com

Львівський національний медичний університет
імені Данила Галицького,
Львів, Україна

МЕДІЙНИЙ ДИСКУРС ЯК СЕМІОЗИС: ПОТЕНЦІАЛ СЕМІОТИКИ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ МЕДІЙНОГО ДИСКУРСУ

Для людини її зв'язок зі світом постає як усвідомлюване, пізнавальне і змінюване нею відношення, а вся дійсність – як сукупність відношень.

Володимир Шинкарук

Запропоновано визначення медійного дискурсу шляхом виокремлення його ключових ознак як категорії комунікації, породженої засобами масової інформації. Для досягнення мети розглянуто медійний дискурс як складний знак та проаналізовано його знакодіння (семіозис); з опорою на соціосеміотичний підхід до аналізу дискурсу виокремлено характерні ознаки цього дискурсу та визначено його як підтип інституційного дискурсу; подано тлумачення основних одиниць метамови. Визначено, що медійний дискурс породжується різними агентами (і медійними продуцентами – інституціями та особистостями – і реципієнтами; становить сукупність різних мовленнєвих жанрів, утілених у текстах, що є складними знаками, знакодіння яких характеризується кодовим, інформаційним та культурним вимірами; спрямований на інтеракцію. Встановлено, що медійний дискурс – складний знак, знакодіння якого відбувається в інформаційному просторі і який характеризується кодовим, інформаційним та культурними вимірами.

Ключові слова: семіозис, інституційний дискурс, медіалінгвістика, медійний дискурс, медійний текст, інтеракція, семіотичні підходи.

Вступ. Сьогодні інформація та новини розглядаються як "критичні активи". Так стверджує Ю. Н. Гарарі – автор славно-

© Царик Галина, 2024

звісного твору "Homo sapiens" (2015) – у своїй новій книзі "21 урок для 21 століття" (Харарі, 2023, с. 416). Він радить, по-перше, платити за надійну інформацію, по-друге, втікати "з машини для промивання мізків" та звертатися до відповідної наукової літератури, рецензованих журналів та розвідок професорів визнаних інституцій, щоб не стати жертвою пропаганди чи дезінформації. Важливо шукати ефективних союзників серед авторитетних науковців. Адже, щоб не займати позицію "моя хата скраю", позицію нейтралітету, яка підтримує status quo¹, потрібно змінювати стан, в якому ми перебуваємо (Харарі, 2023, с. 416). Щоб не стати овочем у споживанні інформації саме тепер – в часи війни в Україні, варто не лише виробити критичний погляд на інформацію в галузі віртуальної журналістики: кібер-, інтернет-журналістики, але й осмислювати її. Позаяк "погранична журналістика" та "вічні ножниці" (джинси, замовні матеріали в паперових та електронних виданнях; білий шум, тепла ванна, бульбашка фільтрів, або ж інформаційна бульбашка – стан інтелектуальної ізоляції), на жаль, вдаються до омані стосовно дійсної ваги інфоданих, порушуючи існуючі межі в ЗМІ, для "лобіювання інтересів певних політичних чи соціальних груп" (Пономаренко, 2016, с. 48). Ба більше, брехня та помилкова інформація "disinformation and misinformation" поширюється шляхом технології маніпуляції та технології синтетичних медіа (зображення, аудіозапис та відео, оброблені за допомогою штучного інтелекту – маніпуляції голосу, вигляду) – "deepfake"². (Mammadov, & Lewandowska-Tomaszczyk, 2022, р. 4; Encyclopædia Britannica, 1768–2010). Відбувається також імітація подій без попередження отримувача (читача, слухача та глядача) шляхом "інфотейнменту" (Вайшенберг, 2004, с. 70) та навіть "інфоедтейнменту". Тішить, що гумор (анекдоти, меми) та попкультура покоління мілініалів дає собі

¹ Як пояснює *Оксфордський словник англійської мови*, поняття статус-кво з'явилося вперше в 5 ст. у працях св. Августина і, ймовірно, було змінено з in statu quo (в державі, в якій). У цьому ж словнику говориться, що термін статус-кво, можливо, утворився шляхом скорочення фрази status quo ante bellum, яка означає "стан справ до війни", зберегти статус-кво – означає залишити все так, як є.

² Англ. deepfake = deep learning + fake – глибинне навчання підробки.

раду з пропагандою, підробкою та брехнею в токсичному інфопросторі. "Це ніби боротьба інтерпретацій" (Почепцов, 2022, с. 354–355). У новий світ новітні технології несуть і негатив, і позитив, втім з часом позитиву ставатиме більше (Почепцов, 2020, с. 220). Відтак основним джерелом отримання інформації є сьогодні медійний, а не науковий дискурс. Саме поняття дискурсу як категорії комунікації розглядається як багатовимірне явище.

Огляд визначень, підходів, напрямів дослідження

З погляду суспільного підходу дискурс виявився об'єктом, залученим у різні галузі знань. Низка наукових доробків лінгвістів, філософів, психологів, соціологів англо-американської (З. Герріс (1952), М. Стабс (1976, 1980, 1983), Р. Фаулер (1979), М. Голлідей (1996)), німецької (У. Маас (1984), Ю. Лінк, Ю. Габермас, Н. Луман (1971)) і французької (М. Фуко (1966, 1972, 1982)) шкіл засвідчує, що дискурс – це міждисциплінарне поняття. Вперше у рамках структуралізму дискурс як мовознавчий термін запропонував відомий американський мовознавець З. Герріс у статті "Аналіз дискурсу" (Harris, 1952, pp. 1–30). Йдеться про метод аналізу зв'язного мовлення, що складається з речення чи послідовності речень у діалогічній чи монологічній формі в даний момент у співвіднесенні до мови та культури. Дескриптивна лінгвістика Герріса у вивченні дискурсивних явищ започаткувала новий напрям мовознавства – дискурсологію, "що об'єднує представників багатьох наук, [...] аналізуючи дискурс у різних контекстах, дослідники з'ясовуюють його структуру, функції, типологічні ознаки тощо" (Дяченко, 2019, с. 2). Не викликає сумніву потенціал розгляду дискурсу за галузями знань у контексті спроби термінологічного уточнення. Оскільки системне мислення розширює динаміку ментальних моделей, то ментальна модель у "стратегії дискурсу розуміння"³ впливає на комплексне розуміння міждисциплінарного поняття як лінгво-соціально-філософо-когнітивного конструкту. М. Голлідей, австралійський мовознавець британського походження (Halliday,

³ Т. А. ван Дейк, використовував термін *модель ситуації* (у книзі "Стратегії дискурсу розуміння", 1983), зробивши наголос на актуальності ментальних моделей для виробництва та розуміння дискурсу.

1973, 1976, 1993, 2007), підхопив ідеї Герріса та обрунтував своє розуміння дискурсу з погляду соціальної семіотики. "Текст може бути будь-чим [...] миттєвим криком. Його [...] заковано в реченнях. Зв'язність виникає там, де ІНТЕРПРЕТАЦІЯ одного елемента в дискурсі залежить від іншого"⁴ (Halliday, & Hasan, 1976). М. Голлідей розвинув інноваційний підхід до мови як до семіотичної системи не в розумінні системи знаків, але як системного ресурсу для створення значень (Halliday, 2007, pp. 260–261). Загалом М. Голлідей виділяє такі аспекти дискурсу: 1) продукування тексту; 2) конструювання з нього контексту ситуації; 3) побудова потенційної ситуації, що лежить за цим і подібними текстами; 4) зарахування до нього і конструювання з нього контексту культури, що поза межами цієї і подібних ситуацій (Halliday, 1993, pp. 23–43).

М. Стаббс наголошує, що дискурс – діалогічне, інтерактивне висловлення, граматично, синтаксично, семантично чи прагматично вдало сконструйоване "*well formed*", за обсягом більше ніж речення, яке використовується у соціальному контексті (Stubbs, 1983, pp. 1–2). Ю. Габермас, німецький філософ і соціолог, у статті "Попередні зауваги до теорії комунікативної компетенції" розглядає дискурс як комунікативну дію. За цим представником франкфуртської школи, дискурс використовується для визначення "виду мовленнєвої комунікації, що пропонує раціональний критичний розгляд цінностей, норм та правил" (Habermas, Luhmann, 1971, p. 101–141).

М. Фуко, французький історик, соціолог і філософ, засновник першої у Франції катедри психоаналізу, у книзі "Археологія знання" зосереджує увагу на концепції дискурсу, де дискурс – це не лише мова (*langue*) і не лише мовлення (*parole*), це суспільне та історично обумовлене поняття у системі людського знання. До дискурсу належать письмові тексти та соціальні практики, дискурс не може бути спрощеним лише до набору знаків (*signe*) (Foucault, 1972, p. 49). Через 9 років М. Фуко у "Порядку дискурсу" (1981) розглядає дискурс як взаємодію зі знаками під час читання, письма чи комунікації (Foucault,

⁴ Переклад автора.

1982, pp. 48–79). Він вважає, що дискурсивні практики функціонують так само як епістема – структура мислення кожної історичної епохи з її основними мовними кодами. П. Жюньє у статті "Мішель Фуко та концепт епістеми" акцентує, що "у великій книзі природи з'являються підписи, які вказують на її порядок для тих, хто вміє читати"⁵ (Juignet, 2015, pp. 331–332). Ще в 1966 році М. Фуко у праці "Слова і речі" говорив про створення нової семіотики "*à forger une sémiotique nouvelle*", що "покликанням класичної мови завжди було створити представлення: чи то природний дискурс, чи перелік істин, чи опис речей, чи сукупність точних знань, чи енциклопедичний словник"⁶. Але мова це щось *більше* (виділення Фуко) ніж знак, який позначає річ. Саме це "більше" необхідно виявити й описати". Саме воно і становить ту особливу інтерсуб'єктивну реальність, де відбувається проникнення об'єктивного в суб'єктивне (Андрейчук, 2011, с. 136).

Актуальність роботи визначається тим, що в сучасному мовознавстві існують розходження у визначенні самого терміна, змістова розмитість зумовлена багатогранною парадигмою підходів до його вивчення та методів аналізу в сучасних лінгвістичних студіях (Мартинюк, 2011, с. 12–14).

Мовознавці тлумачать дискурс як неоднозначне поняття. Його ототожнюють з фразою, реченням, мовленням, діалогом, бесідою, текстом, мовленнєвою діяльністю, процесом чи комунікативною подією. Виокремлюють два принципових поняття, які є важливими для обґрунтування визначення дискурсу: мовленнєва діяльність і текст.

Е. Бенвеніст (1975) розглядає текст як знак; мовлення, що присвоюється мовцем; М. Голлідей (1991) – як текст у різних його аспектах; швейцарський вчений П. Серіо (2001), який представляв французьку школу аналізу дискурсу, – як мовлення і бесіду як тип мовлення; як висловлення, більше за фразу та

⁵ Dans le grand livre de la nature apparaissent des signatures qui en indiquent l'ordonnement pour qui sait les lire.

⁶ La vocation du langage classique a toujours été de faire tableau: que ce soit le discours naturel, recueil de la vérité, description des choses, corpus de connaissances exactes, ou dictionnaire encyclopédique.

висловлення як текст, що розглядається з погляду дискурсного механізму, який ним керує. Це, по суті, "погляд на текст з позиції його структурування "в мові", що дає підстави визначати цей текст як висловлення; лінгвістичне дослідження умов вироблення тексту визначає його як дискурс (Sériot, 1985). Т. А. ван Дейк (1981, 1985, 1989, 2008) вважає, що проміжною одиницею дискурсу є епізод як психологічно релевантна одиниця когнітивної моделі опрацювання дискурсу; актуалізований текст-дискурс, в якому відображені менталітет і культура як національна, так і індивідуальна; комунікативна подія; дискурс як соціокогнітивне явище та базується контекстуальних моделях учасників. Дейк виокремлює контекст (*context*) як комунікативну ситуацію, що визначається дискурсивними учасниками (*discourse participants*) "комунікативної події"⁷ з погляду етнографії мовлення (*ethnography of speaking*) та лінгвістичної антропології (*linguistic anthropology*) (Dijk, 2008, р. 10). Таким чином, автор зосереджує увагу не лише на соціопсихологічному вимірі, а й на антропологічному з опертям на праці Дж. Гамперца. Дейк стверджує, що протягом останніх десятиліть когнітивна психологія і штучний інтелект значно просунулися у вивченні процесів та представлень, які залучені до створення та розуміння дискурсу. Не дивлячись на те, що всі ці визначення характеризуються різними ознаками, вони не є взаємовиключними, а – партисипативними.

З опертям на попередні філософські, соціологічні та психологічні здобутки у вивченні дискурсивних явищ прагматичного, комунікативного, когнітивного, характеру у лінгвістичних розвідках чималі доробки про поняття дискурсу представлені українськими науковцями Львівської (Н. Андрейчук – семіотичний підхід, Ф. Бацевич – комунікативний підхід, інтерпретативний аналіз дискурсу, К. Кусько – дискурс іноземномовної комунікації, Т. Яхонтова – генологія наукової комунікації, І. Бехта – дискурс наратора у художній прозі), Харківської (А. Мартинюк – семіотично-когнітивний підхід, І. Шевченко –

⁷ Автор посилається на Д. Гаймса (Dell Hymes) "the study of context as an obvious component of "communicative events", beginning with the well-known SPEAKING grid by Dell Hymes in 1960s".

когнітивно-комунікативний аспект дискурсу, І.), Київської (Т. Радзівська, І. Корольов, Н. Кравченко – концептуальний аналіз, типологія дискурсу, термінологічний апарат, аналіз дискурсу), Запорізької (Р. Махачашвілі, А. Приходько – когнітивно-дискурсивна парадигма), Черкаської (О. Селіванова – когнітивно-дискурсивний підхід) студій. Олена Селіванова в термінологічній енциклопедії з лінгвістики трактує дискурс як зв'язний текст у контексті численних супровідних фонових чинників – онтологічних, соціокультурних, психологічних тощо; замкнена цілісна комунікативна ситуація, складниками якої є комуніканти, і соціальні, культурні, етнічні чинники характеризують спілкування, розуміння, стиль та зразок мовної поведінки (Селіванова, 2006, с. 119). Вперше в царині комунікативної лінгвістики Флорій Бацевич запропонував розглядати дискурс у третьому модусі – комунікації, сукупності мовленнєво-мисленнєвих дій комунікантів, "пов'язаних із пізнанням, осмисленням і презентацією світу мовцем і осмислення мовної картини світу" мовця слухачем (Бацевич 2004, с. 138). Мовознавець тлумачить дискурс як тип комунікативної діяльності, "як інтерактивне явище, що має різні форми вияву (усну, писемну, паралінгвальну), відбувається у межах конкретного каналу спілкування, регулюється стратегіями і тактиками учасників; синтез когнітивних, мовних і позамовних (соціальних, психічних, психологічних тощо) чинників, які визначаються конкретним колом форм життя, залежних від тематики спілкування, має своїм результатом формування різноманітних мовленнєвих жанрів (Бацевич 2010, с. 13). У такому розумінні дискурс як комунікативний феномен формує норми міжособистісних стосунків, загальноприйняті принципи сумісної та практичної взаємодії людей, що залучає використання мовного коду. А. Мартинюк тлумачить дискурс як ситуативно обумовлену інтерсуб'єктну мовленнєво-розумову діяльність, спрямовану на взаємну орієнтацію у життєвому просторі на основі надання мовній формі семіотичної значущості (Мартинюк, 2012, с. 11). У цій статті основним є тлумачення дискурсу як знака, знакодія якого відбувається у повторюваній комунікативній ситуації. Таким чином, розглядаємо дискурс як семіозис.

Звернімо увагу, що дискур має "лінгвокультурну ауру". Метафорично описуючи поняття дискурсу як лінгвокультурного утворення, Н. Андрейчук зазначає, що лінгвокультурна аура дискурсу виявляється у трьох основних ракурсах: "а) через зв'язок дискурсу з життєвим світом людини як особливою когнітивною реальністю; б) через зв'язок дискурсу з текстами, що виявляє інтеракційний характер; в) через зв'язок дискурсу з реальним мовленнєвим спілкуванням у різних культурно-історичних контекстах" (Андрейчук, 2011, с. 122). Вищезгаданий Т. А. ван Дейк також метафорично описував поняття дискурсу, порівнюючи його з айзбергом, де текст дискурсу – це лише видима вершина, водночас його невидима частина представлена контекстом (Dijk, 2009). Контекстуальні моделі в епізодичній пам'яті "*context models in episodic memory*" як особливі ментальні утворення "*as specific mental models*", які визначаються учасниками в процесі мовленнєвої взаємодії, однак, можуть бути культурно варіативними (можуть змінюватися залежно від культури) "*constructs have been defined as specific mental models [...] may, however, be culturally variable*" (Dijk, 2008). Розглядаючи дискурс як семіозис, враховуємо його кодовий, інформаційний та культурний виміри і виокремлюємо три семіосичні підходи до його вивчення: кодосеміосичний, інфосеміосичний та соціосеміосичний (Андрейчук 2021, с. 167)

Передусім Н. Андрейчук наголошує, що "через інтерпретацію "ритуального ансамблю" дискурсу забезпечується ідентифікація дискурсу як знака та розпізнаючи його окремі засоби вираження та способи представлення, можна власне визначити тип дискурсу (Андрейчук, 2011).

Огляд типологій і визначення місця медійного дискурсу

Класична типологія дискурсу передбачає його поділ на чотири типи: науковий, художній, інституційний, повсякденний (Halliday, 1993, 1996). Існують різні підходи до типології дискурсу (Мартинюк, 2012; Селіванова, 2006). Поняття дискурсу часто асоціюється з типами та формами мовлення, принципами побудови повідомлення, його риторикою (монологічний, діалогічний, наративний, іронічний тощо), характеристиками мовлення окремої людини і груп людей (особистісний, неповторний,

колективістський, авторитарний тощо). І. Корольов наводить більш широку типологію дискурсу відповідно до каналів інформації, що будуються на основі різних типів знаків, перелічує більше 50 типів дискурсу, серед них: художній, науковий, масмедійний, масово-інформаційний, публіцистичний, рекламний, телевізійний, професійний, корпоративний, літературний, поетичний, фольклорний, магічний, монологічний, діалогічний (Корольов, 2012, с. 294–296). Не зовсім зрозуміло, які ознаки лежать в основі типологізації. Видається, що при виокремленні типів інституційного дискурсу, варто враховувати тип інституції, яка породжує той чи інший підтип інституційного дискурсу.

Ю. Фінклер наполягає, що журналісти мають захищати "інституціональний" статус медіа. Фразою "інституалізацію не обдуриш" вчений говорить про становлення медійного дискурсу як інституційного в Україні (на противагу США і Великій Британії, де ЗМІ очевидно належать до автономної соціальної інституції (Фінклер, 2016). У наступній статті "Мас-медіа в рамках влади: знову про інституціоналізацію" автор робить висновок, що інституціоналізація масмедій не зникає через примхи влади, хоча громадську думку "в рамках медійної практики" складно визначити (Фінклер, 2020, с. 300–313). О. Джолос та О. Богуславський стверджують, що світова тенденція розвитку медійного простору відзначається наявністю інституту суспільного телебачення і радіомовлення (Джолос, & Богуславський, 2016, с. 13–17).

Цифровізація обумовила появу медійного дискурсу (МД) як підтипу інституційного дискурсу – "*institutional: media, political, etc.*" (Mammadov, & Lewandowska-Tomaszczyk, 2022, р. 1). Отож, медійний дискурс (МД) відносимо до інституційного дискурсу як його підтип, який окремі дослідники називають масово-інформаційним (Томчаковська, 2021).

Медійний дискурс як об'єкт вивчення медіалінгвістики

Потужна мовознавча школа КНУ імені Т.Г.Шевченка досліджує нову міжгалузеву дисципліну – медіалінгвістику. Л. Шевченко, Д. Дергач, Д. Сизонов пояснюють, що медіалінгвістика потребує "усвідомлення необхідності застосування інтегрованого підходу до вивчення медіамовлення, заснованого

на об'єднанні зусиль представників різних гуманітарних дисциплін" (Шевченко, Дергач, & Сизонов, 2014, с. 99) Дослідники подають термін медіадискурс як "тип мовленнєвої діяльності в медіа, спроектований на інформування аудиторії щодо різних сфер суспільного життя засобами масової комунікації (телебачення, радіо, Інтернет, друкована преса та ін.)" (Шевченко, Дергач, & Сизонов, 2014, с. 102).

Начасними є тези у рамках нашої розвідки, що поняття медійного тексту: а) є "набагато ширшим, може включати креолізовані елементи, такі як звукові ефекти, музику, візуальні образи [...] графічні компоненти б) медійний текст "відіграє важливу роль у формуванні принципово іншої психофізичної реальності – концептуальної картини світу, що виконує функцію соціальної корекції та регуляції поведінки реципієнта всіма видами своєї діяльності; в) є частиною медіакультури та має, отже, свої канали впливу на масового реципієнта" (Шевченко, & Сизонов, 2021, с. 39–43), які передусім виокремлюють одну з основних функцій медіатексту – впливати на сприйняття адресатом тих чи інших суспільних фактів та подій, спонукаючи до рефлексії чи дій. У статті "Медіатекст та медіадискурс у сучасному медійному просторі" Д. Сизонов подає визначення "медіадискурс – це глобальна універсальна категорія сучасного комунікативно інформаційного дискурсу, яка виступає певним тлом та в якому відбиваються актуальні настрої суспільства в різних сферах діяльності – політиці, економіці, культурі тощо, а також динамічні інноваційні процеси, як-от, лексичні новотвори, семантичні неологізми, "реанімовані" архаїзми, перифрази, крилаті вислови, запозичення з інших мов" (Сизонов, 2013, с. 389). Посилаючись на ці джерела, І. Пянкоська тлумачить медіатекст як основну категорію медіалінгвістики, що "має свої характерні риси, які вирізняють його з-поміж інших видів тексту, оскільки він являє собою особливий вид комунікативного дискурсу та відіграє вагомий роль у формуванні концептуальної картини світу" (Пянкоська, 2022, с. 114, 117). Хоча Д. Сизонов зазначає, що хибною є думка отожднювати текст та дискурс, та кінцеве визначення залишається суперечливим: "[...] Медіатекст є особливим видом комунікативного

дискурсу" (Шевченко, & Сизонов, 2021, с. 23). Очевидно, що потрібно розмежовувати ці терміни – текст та дискурс.

Вищезазначені автори отожднюють медіатекст із медіадискурсом, що видається не зовсім коректно з огляду на те, що поняття медійного дискурсу є значно ширше, включає в себе спрямованість на масову аудиторію, здебільшого з метою впливу, маніпуляцій за допомогою лінгвальних та екстралінгвальних чинників; сукупність розумових і пізнавальних дій під час представлення текстів продуцентів з обов'язковим урахуванням контексту, пресупозицій⁸, інтенцій та обробки отримувачів. Взаємообмін ідеями породжує інтерпетації за допомогою мовних та позамовних даних, опираючись на соціокультурну свідомість комунікантів. Виокремлюємо два принципових поняття: медійний текст та медійний дискурс, що є важливими для обґрунтування медійного тексту як складової частини медійного дискурсу, який породжує нові тексти, висловлення, реакції рецепієнтів та навіть інших каналів (преси, радіо, телебачення, Інтернет, кіноіндустрії, соцмереж, рекламних панелей, мобільного зв'язку). Навіть у межах однієї царини визначення дискурсу варіює та простежується динаміка розвитку терміна в того самого дослідника. Часто Т. ван Дейк ставить запитання у своїх розвідках, а ще частіше М. Фуко. Відповіді та тлумачення останнього залишають шлейф французького шарму:

"Багато основних текстів стають розмитими і зникають, а іноді коментарі переходять на перший план. Але бодай його точки застосування можуть змінюватися та функція залишається; і принцип диференціації постійно повертається в дію. Ґрунтовне стирання цієї градації може бути лише грою, утопією чи відчаєм. Коментар в стилі ґри Борхеса" (Foucault, 1982, с. 57).

Нині навіть вподобайка чи мармиза лідера суспільної думки (як отримувача інформації) може спричинити спонтанну суспільну відповідь, галас, вибуховий скандал або ж скасування: ланцюжок реакцій, мемів, висловлень, текстів, що разом становлять оновлений дискурс, доповнений новими інтерпретаціями.

⁸ Ф. Бацевич тлумачить, що прагматична пресупозиція включає в себе уявлення мовця про загальний контекст спілкування та орієнтацію в ньому, модель адресата. Успішність спілкування залежить від мовної особистості.

тами через просторову і часову дистанцію. Рейтинги, алгоритм, відстеження, "спостереження всіх за всіма" (Роджерс, 2009, с. 386) вже навіть за розширеними чи звуженими зіницями, монетизація студій (авдіо та відеопередач – студій, програм, бесід, метафоричних бесід, суспільного телебачення) і блогів (авдіо та відеоблогів, влогів, флогів), одним словом, – цифровізація, творять мультимодальний МД (Царик, 2023, с. 70). Відтак злиття видавничих домів з медіакомпаніями (конвергенція медіахолдингів) і заснування транснаціональних медійних корпорацій створюють єдину цифрову платформу, де відправник є продуцентом медійного тексту, який може бути полікодовим, креолізованим, вербальним, невербальним та вербально-невербальним. Закодований медійний текст виражає авторське ставлення. Мультимодальний медійний текст як складний знак, в якому об'єктивується дискурс, декодується реципієнтом. Тож отримувач разом із відправником творять багатоканальний, інтерактивний, мультимедійний МД через їхнє сприйняття, розуміння, оцінку, несприйняття, пізнання, обмін ідеями, твердженнями та інтерпретації, які реалізуються завдяки трихотомії інтерпретант: подієвої, поняттєвої та культурної. Трихотомія інтерпретант вміщує такі механізми:

1) ідентифікація належності засобу представлення до конкретної знакової системи, що провадить до встановлення зв'язку з об'єктом, конкретними денотативними подіями (подієва інтерпретанта);

2) модифікація свідомості, яка провадить до встановлення значення мовного знака; розпізнання ментального стереотипу, який представлений сукупністю когнітивних структур зі знаковим втіленням у тексті (поняттєва інтерпретанта); ця інтерпетанта – механізм "менеджменту знань";

3) модифікація, що забезпечує з'ясування способу, яким знак представляє себе стосовно об'єкта в просторі культури (культурна інтерпретанта). (Андрейчук, 2021, с. 122, 167). Інтерпретанта МД – суб'єктивний конструкт, який модифікується в процесі взаємодії.

У статті "How to Make Our Ideas Clear" Чарльз Пірс стверджує, що результати усіх наукових досліджень напочатку

можуть бути різними, але із вдосконаленням методів неухильно наближаються до середнього показника. "Різні уми можуть висловлювати цілком протилежні погляди, але з рухом дослідження вперед незалежна від них сила приведе їх до того самого висновку"⁹ (Pierce, 2021). Лише системний підхід, лінійний та вертикальний, у синхронії та діахронії з опертям на антропоцентричну парадигму філософських, соціальних, культурологічних, мовознавчих досліджень дає змогу побачити "примари", помилки, прогалини чи огріхи та уможливило моделювання цілісного образу об'єкта за допомогою взаємонавчання та взаємообміну ідеями. Завдячуючи іншим царинам, ми приходимо до думки, що семіотичний підхід до медійного дискурсу як мультимодального робить свій вклад до синергетичного¹⁰ нелінійного підтипу інституційного дискурсу у мегасистемі інфоданих, де відстежується повторювальна, функціональна єдність знаків.

Ю. Омелянчук в дисертації "Псевдоновини як жанр сучасного англomовного медіадискурсу: лінгвокогнітивний, комунікативно-прагматичний параметри" запропонувала синергетичний підхід до визначення мови як складника медійного дискурсу. Дослідниця тлумачить, що легко зрозуміти сутність нерівновагового стану мовної системи з протилежних прикладів, стиснення інформації можливе тільки в нерівновагових станах (атрактор стискає інформацію, а репелер прагне до повного відтворення змісту та обсягу). МД трактують як ієрархічно організовану мегасистему, яка складається з багаторівневого комплексу текстів, у якій тексти менші за структурою та змістово входять до більших текстових цілих: "Згідно з синергетичними уявленнями, система, що самоорганізується, (наприклад, дискурс) повинна складатися як мінімум із двох ієрархічних підсистем, здатних моделювати стан одна одної, а також стан системного оточення [...]. Таким чином, система дискурсу має

⁹ Переклад Н. Андрійчук "Виміри семіозису: монографія" (2021).

¹⁰ Ідеї духовно-синергетичної сутності мови значною мірою були закладені працями геніального німецького лінгвіста і лінгвофілософа В. фон Гумбольдта, видатного українського мовознавця і філософа мови О.О. Потебні, відомих німецьких філософів Е. Кассієра, М. Гайдеггера, Е. Гуссерля.

підсистеми: текст і контекст, які здатні відбивати (моделювати) одна одну і своє соціально-психологічне, когнітивне оточення" (Омелянчук, 2017, с. 23).

Т. ван Дейк застосовує соціокогнітивний підхід до дискурсу та ставить запитання:

"Наприклад, чи відстань, яку учасники підтримують під час розмови, є елементом дискурсу чи «контексту»? Я визначаю аспекти простору та місця учасників як частину категорії налаштування контексту, а не як «семіотичний» аспект самого дискурсу. З іншого боку, жести, дотики та вираз обличчя, так само як інтонація, оплески та інше, розглядаються як частина інтерпретованого семіотичного виміру самого дискурсу...І якщо ми визнаємо різні жести... частиною «семіотичних» структур дискурсу, чому б не визнати «знаки» інших семіотичних вимірів... " (Dijk, 2008, p. 116).

Послугуючись здобутками попереднього наукового досвіду, можемо розглядати МД як знакодіння в інформаційному просторі, яка відбувається між мовцем та аудиторією, обумовлюється їх мовленнєвою поведінкою та залежить від комунікативної ситуації, культури і менталітету останніх; регулюється стратегіями та тактиками за допомогою мовних та позамовних чинників (посилання, гіперпосилання, графічні знаки (гратки¹¹), вподобайки (схвалення), мармизи (несхвалення), кінесика (міміка, жести), проксемика (простір і час, просторова дистанція та зв'язки між особистостями залежно від типу контексту культури), артефактика (предметні коди або ж мова речей: вбрання, аксесуари, прикраси, амулети, обереги, татування) з урахуванням фонду спільних знань, які забезпечують інтерпретацію комунікації та впливають на організацію мовного коду; визначається соціокультурними, когнітивними, психологічними, прагматичними, гендерними, статусними, віковими характеристиками учасників. МД розглядається у семіотичному аспекті через аналіз спеціальних лінгвокультурних кодів, а саме правил побудови відношень знаків у дискурсі, що забезпечують відображення зв'язку знака, інтерпретанти й об'єкта у свідомості

¹¹ Які відомі для більшості користувачів як хештеги.

інтерпретатора і виконують пізнавальну, ціннісноорієнтаційну та адаптаційну функції (Андрейчук, 2021, с. 163–164). Основне джерело інформації – медійне середовище, де МД представлений медійними акторами¹² у медійній реальності впливає на масову аудиторію, "на все і всіх" (Андрейчук, 2021, с. 163–164) повторюється у всіх видах медіа "трансформовано, але не до невпізнанності" (Серажим, 2002). Проте, Т. Кузнєцова зазначає, що продуцент тексту "не має права викривляти сутність первинних текстів", але може вносити авторські корективи, "унаслідок цього одна подія може по-різному висвітлюватися в різних медійних матеріалах, які "постають у вигляді певного набору "інтерпретаційних обгорт", таким чином можуть змінювати значення висвітлювальних фактів, подій та явищ. (Кузнєцова, 2016, с. 32).

Медійний дискурс (МД) характеризується такими ознаками:

а) породжується різними агентами (і медійними продуцентами – інституціями та особистостями – і реципієнтами).

б) становить сукупність різних мовленнєвих жанрів, втілених у текстах, що є складними знаками, знакодія яких характеризується кодовим, інформаційним та культурним вимірами

в) спрямований на взаємодію (інтерацію).

Висновки. Семіотична теорія робить внесок у міждисциплінарне дослідження МД як модусу мовленнєвої комунікації. Актуальність підходу до аналізу дискурсу як семіозису визначається насамперед тим, що він дає можливість продуктивно застосувати інструментарій семіотики для виявлення специфічних параметрів дискурсу, через які організовується й структурується індивідуальний і соціальний досвід, набуваючи універсального значення. Крім того, семіотика забезпечує додатковий вектор аналізу дискурсу в його комплексних міждисциплінарних дослідженнях, дослідженнях медіадискурсу як семіозису.

Пропонуємо розглядати МД у трьох семіосичних підходах: *кодосеміосичний* – за формою: (друкований та усний); *інфосеміосичний* – за змістом: художній, науковий, повсякденний,

¹² "Медійний актор" можемо вважати парасольковим терміном для позначення продуцента МД і отримувача, які є дискурсивними учасниками, що спільно творять МД.

гібридний; *соціосеміотичний* – з погляду оцінної інтерпретації умовної аудиторії, ефекту, який залежить від її типу: аудиторія-агент, яка є активною, аудиторія-як-об'єкт – активна, але піддається сугестії, імпозиції маніпуляції та аудиторія – маса (пасивна); її ставлення та сприйняття інформаційного контенту – її інтерпретативне оцінювання змісту. Розкривається погляд на МД, **який не твій і не мій**¹³.

Отож, медійний дискурс (МД) – складний знак, знакодія якого відбувається в інформаційному просторі і який характеризується кодовим, інформаційним і культурними вимірами. Властиво, новий термінологічний апарат, яким послуговується медіалінгвістика, потребує також відпрацювання і поряд із тим МД потрібно розглядати у сфері лінгвоекоекології та медіягігієни, шукати питомі українські терміни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Андрейчук, Н. І. (2011). *Семіотика лінгвокультурного простору Англії кінця XV – початку XVII століття*. Видавництво Львівської політехніки.

Андрейчук, Н. І. (2021). *Виміри семіозису*. ПАІС.

Бацевич, Ф. С. (2004). *Основи комунікативної лінгвістики*. Академія.

Бацевич, Ф.С. (2010). *Нариси з лінгвістичної прагматики*. ПАІС.

Вайшенберг, З. (2004). *Новинна журналістика*. Академія Української преси.

Джоголос, О. В. & Богуславський, О. В. (2016). Засади впровадження суспільного телерадіомовлення: європейський досвід (М. А. Балаклицький, Ред.). *Морально-етичний дискурс сучасних ЗМІ в координатах викликів доби: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (с. 13–17). Міленіум.

Дяченко, М. Д. (2019). Лінгвоісторичний аспект дефініції дискурсу. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*, 30(69), 2. <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2019.2-2/01>
https://philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2019/2_2019/part_2/3.pdf

Мартинюк, А. П. (2011). *Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики*. ХНУ ім. В. Н. Каразіна.

¹³ Метафора Жана-Франсуа Ліотарда (Lyotard) "погляд на грань дискурсу" – "an eye at the edge of discourse".

Корольов, І. Р. (2012). Поняття дискурсу в сучасному мовознавстві: визначення, структура, типологія. *Studia-linguistica*, 6(2) 294–296. Київський нац. ун-т ім. Шевченка. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Stling_2012_6%282%29_48

Кузнєцова, Т. В (2016). До проблеми ціннісно-сміслової динамічності медіатексту. Засади впровадження суспільного телерадіомовлення: європейський досвід. *Морально-етичний дискурс сучасних ЗМІ в координатах викликів доби: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (с. 30–32). Міленіум.

Омелянчук, Ю. О. (2017). *Псевдоновини як жанр сучасного англomовного медіадискурсу: лінгвокогнітивний, комунікативно-прагматичний параметри* [Дис. канд. філол. наук, Херсонський державний університет]. Інституційний репозитарій Запорізького національного університету. <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2019-2-24>, <https://scholar.google.com/>

Пономаренко, Л. Г. (2016). Теорія журналістики й журналістська практика: вічні ножниці розбіжностей. *Морально-етичний дискурс сучасних ЗМІ в координатах викликів доби: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (с. 48). Міленіум.

Почепцов, Г. Г. (2022.) *Токсичний інфopпростір. Як зберегти ясність мислення і свободу дій*. Віват.

Пянковська, І. (2022). Лінгвістичні засоби впливу в німецькому медіатексті. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 47(3), 113–119. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/47-3-18>

Різун, В. В. (2008). *Теорія масової комунікації*. Просвіта.

Роджерс, Еверетт М. (2009). *Дифузія інновацій*. Видавничий центр "Києво-Могилянська академія".

Серажим, К. (2002). *Дискурс як соціолінгвальне явище: Методологія, архітектоніка, варіативність*. (В. Різун, Ред.). Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка.

Селіванова, О. О. (2006). *Сучасна лінгвістика: термін. енцикл.* Довкілля.

Сизонов, Д. (2013). Медіатекст та медіадискурс в сучасному медійному просторі. *Studia Linguistica*, 7, 389–391. <https://doi.org/10.17721/APULTR.2019.39.21-36>

Томчаковська, Ю.О. (2021). Дискурсологія: напрями і завдання. *Записки з романо-германської філології*, 1(46), 115–121. <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/17888>

Царик, Г. (2023) Подкаст як жанр сучасного медійного тексту. *Південний архів (філологічні науки)*, 95, 71. <https://doi.org/10.32999/ksu2663-2691/2023-95-8>

Фінклер, Ю. Е. (2019) Українські реформи та медійні міркування (с. 137–145). Взято з [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2020-10\(28\)-22Zb2020FinklerYuri](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2020-10(28)-22Zb2020FinklerYuri)

Фінклер, Ю. Е. (2020) *Мас-медіа в рамках влади: знову про інституціоналізацію* (с. 300–313). Взято з [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2020-10\(28\)-22](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2020-10(28)-22)

Харарі, Ю. Н. (2023). *21 урок для 21 століття*. Перекл. Демянчук О.Букшеф.

Шевченко, Л. І., Дергач, Д. В., & Сизонов, Д. Ю. (2014). *Медіалінгвістика: словник термінів і понять* (Л. І. Шевченко, Ред.). Київський університет.

Шевченко, Л., & Сизонов, Д. (2021) *Теорія медіалінгвістики* (Л. І. Шевченко, Ред.). Київський університет.

Encyclopædia Britannica. (1768–2010). Взято з <https://www.britannica.com/search?query=deepfake>

Dijk, T. A. van. (2008). *Discourse and Context: A Sociocognitive Approach*. Cambridge University Press.

Foucault, M. (1972). *The Archaeology of Knowledge: And the Discourse on Language*. Pantheon Books.

Foucault, M. (1982). *The Order of Discourse. Untying the Text: A Post-Structuralist Reader*. (R. J. C. Young, Ed., P. 51–78). Routledge & Kegan Paul P.

Juignet, P. (2015). Michel Foucault et le concept d'épistémè. *Philosophie, science et société*, 331–332. <https://philosciences.com/>

Habermas, J., Luhmann, N. (1971). *Vorbereitende Bemerkungen zu einer Theorie der kommunikativen Kompetenz*. Habermas und Luhmann.

Halliday, M. A. K. (1993). *Language as Social Semiotic. Language and Literacy in Social Practice* (J. Maybin, Ed.). Multilingual Matters.

Halliday, M. A. K., Hasan, R. (1976). *Cohesion in English*. Longman. https://www.academia.edu/23141930/Cohesion_in_English_Halliday_and_Hasan

Halliday, M. A. K, Berry, M. (1996). *Meaning and Form: Systemic Functional Interpretations*. Bloomsbury.

Halliday, M. A. K. (2007). *Language and Society: 10. Collected Works of M.A.K. Halliday* (Jonathan J. Webster, Ed.). New Continuum.

Harris, Z. S. (1952) Discourse Analysis. Language 28. Repr. in *The Structure of Language: Readings in the philosophy of language* (Jerry A. Fodor & Jerrold J. Katz, Eds.). Prentice-Hall.

Maas, U. (1984). *Als der Geist der Gemeinschaft eine Sprache fand: Sprache in Nationalsozialismus. Versuch einer historischen Argumentationsanalyse*. Westdeutscher Verlag.

Mammadov, A., & Lewandowska-Tomaszczyk, B. (2022). *Analysing Media Discourse: Traditional and New*. (A. Mammadov, & B. Lewandowska-Tomaszczyk, Eds.). Cambridge.

Pierce, Ch. S. (1985) *Logic as Semiotic: The theory of Signs*. In *Semiotics. An Introductory Anthology* (R. E. Innis, Ed. with Introductions). Indiana University Press.

Sériot, P. (1985). *Analysis of Soviet political discourse*. Institute of Slavic Studies.

Stubbs, M. (1983). *Discourse analysis: the sociolinguistic analysis of natural language*. University of Chicago Press. https://www.academia.edu/60315732/Discourse_analysis_The_sociolinguistic_analysis_of_natural_language

Watts, R. J. (1981). *The pragmalinguistic analysis of narrative texts: narrative cooperation in Charles Dickens's "Hard Times"*. Gunter Narr Verlag Tubingen.

REFERENCES

Andreichuk, N. I. (2011). *Semiotics of the linguistic and cultural space of England at the end of the 15th – beginning of the 17th century*. Lviv Polytechnic Publishing House [in Ukrainian].

Andreichuk, N. I. (2021). *Dimensions of semiosis*. PAIS [in Ukrainian].

Batsevych, F. S. (2004). *Fundamentals of communicative linguistics*. Academy [in Ukrainian].

Batsevych, F. S. (2010). *Essays on Linguistic Pragmatics*. PAIS [in Ukrainian].

Diachenko, M. D. (2019). Linguistic-historical aspect of discourse definition. *Academic notes of TNU named after V.I. Vernadskyi. Series: Philology. Social communications*, 30(69), 2 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2019.2-2/01>, https://philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2019/2_2019/part_2/3.pdf

Dijk, T.A. van. (2008). *Discourse and Context: A Sociocognitive Approach*. Cambridge University Press.

Dzhoholos, O. V. & Bohuslavskyi, O. V. (2016). Fundamentals of implementation of public broadcasting: the European experience (M. A. Balaklytskyi, Ed.). *Moral and ethical discourse of modern mass media in the coordinates of contemporary challenges: Materials of the International Scientific and Practical Conference*, 13–17. Millennium [in Ukrainian].

Encyclopædia Britannica. (1768–2010). <https://www.britannica.com/search?query=deepfake>

Finkler, Yu. E. (2020) Mass media in the power framework: institutionalization revisited (pp. 300–313) [in Ukrainian]. [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2020-10\(28\)-22](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2020-10(28)-22)

Finkler, Yu. E. (2020). Ukrainian Reforms and Media Reflections (pp. 137–145) [in Ukrainian]. [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2020-10\(28\)-22Zb2020](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2020-10(28)-22Zb2020) FinklerYuri

Foucault, M. (1972). *The Archaeology of Knowledge: And the Discourse on Language*. Pantheon Books.

Foucault, M. (1982). *The Order of Discourse. Untying the Text: A Post-Structuralist Reader*. ed. R. J. C. Young. Routledge & Kegan Paul P.

Habermas, J. & Luhmann, N. (1971). *Preliminary Remarks on a Theory of Communicative Competence*. Habermas and Luhmann [in German]

Halliday, M. A. K. (1993). *Language as Social Semiotic. Language and Literacy in Social Practice* (J. Maybin, Ed.). Multilingual Matters.

Halliday, M. A. K. (2007). Language and Society: 10. *Collected Works of M. A. K. Halliday* (Jonathan J. Webster, Ed., P. 51–78). New Continuum.

Halliday, M. A. K., Hasan, R. (1976). *Cohesion in English*. Longman. https://www.academia.edu/23141930/Cohesion_in_English_Halliday_and_Hasan

Halliday, M. A. K. & Berry, M. (1996). *Meaning and Form: Systemic Functional Interpretations*. Bloomsbury.

Harari, Yu. N. (2023). *21 Lessons for the 21st Century* (O. Demyanchuk, Translated). Bukshef [in Ukrainian].

Harris, Z. S. (1952) Discourse Analysis. Language 28. Repr. in *The Structure of Language: Readings in the philosophy of language language* (Jerry A. Fodor & Jerrold J. Katz, Eds.). Prentice-Hall.

Juignet, P. (2015). Michel Foucault and the Concept of Episteme. *Philosophy, Science, and Society*, 331–332 [in French]. <https://philosciences.com/>

Korolov, I. R. (2012). The Concept of Discourse in Contemporary Linguistics: Definition, Structure, Typology. *Studia Linguistica*. 6(2), pp. 294–296. Taras Shevchenko National University of Kyiv [in Ukrainian]. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Stling_2012_6%282%29_48

Kuznetsova, T. V. (2016). On the Issue of Value-Semantic Dynamics of Media Text. Principles of Implementing Public Broadcasting: European Experience. *Moral-Ethical Discourse of Contemporary Media in the Coordinates of Challenges of the Era: Materials of the International Scientific-Practical Conference*. pp. 30–32. Millennium [in Ukrainian].

Maas, U. (1984). *When the Spirit of Community Found a Language: Language in National Socialism. An Attempt at Historical Argumentation Analysis*. West German Publisher [in German].

Mammadov, A., & Lewandowska-Tomaszczyk, B. (2022). *Analysing Media Discourse: Traditional and New*. (A. Mammadov, & B. Lewandowska-Tomaszczyk, Eds.). Cambridge.

Martyniuk, A. P. (2011). *Dictionary of the basic terms of cognitive-discursive linguistics*. KhNU named after V. N. Karazin [in Ukrainian].

Omelianchuk, Y. O. (2017). *Pseudonews as a Genre of Contemporary English-Language Media Discourse: Linguocognitive, Communicative-Pragmatic Parameters*. [PhD thesis, Kherson State University]. Institutional Repository of Zaporizhzhia National University [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2019-2-24>, <https://scholar.google.com/>

Piankovska, I. (2022). Linguistic Means of Influence in German Media Texts. *Current Issues in Humanities*, 47(3), 113–119.

Pierce, Ch. S. (1985). Logic as Semiotic: The theory of Signs. In *Semiotics. An Introductory Anthology* (R. E. Innis, Ed. with Introductions). Indiana University Press.

Pocheptsov, H. H. (2022). *Toxic Infospace: How to Preserve Clarity of Thought and Freedom of Action*. Vivat.

Ponomarenko, L. G. (2016). Theory of Journalism and Journalistic Practice: Eternal Scissors of Discrepancies. *Moral-Ethical Discourse of Contemporary Media in the Coordinates of Challenges of the Era: Materials of the International Scientific-Practical Conference* (p. 48). Millennium [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/47-3-18>

Rizun, V. V. (2008). *Theory of Mass Communication*. Prosvita [in Ukrainian].

Rogers, Everett M. (2009). *Diffusion of Innovations*. Publishing Center "Kyiv-Mohyla Academy" [in Ukrainian].

Selivanova, O. O. (2006). *Modern Linguistics: Terminological Encyclopedia*. Dovkillia [in Ukrainian].

Serazhym, K. (2002). *Discourse as a Sociolinguistic Phenomenon: Methodology, Architectonics, Variability*. [Based on Materials of Contemporary Newspaper Publicism] (V. Rizun, Ed.). Taras Shevchenko National University of Kyiv [in Ukrainian].

Seriot, P. (1985). *Analysis of Soviet political discourse*. Institute of Slavic Studies.

Shevchenko, L. I., Dergach, D. V., & Syzonov, D. Y. (2014). *Medialinguistics: Dictionary of Terms and Concepts*. (L. I. Shevchenko, Ed.). 2nd edition. "Kyiv University" [in Ukrainian].

Shevchenko, L., & Syzonov D. (2021). *Theory of Medialinguistics*. (L. I. Shevchenko, Ed.). "Kyiv University" [in Ukrainian].

Stubbs, M. (1983) *Discourse analysis: the sociolinguistic analysis of natural language*. University of Chicago Press. https://www.academia.edu/60315732/Discourse_analysis_The_sociolinguistic_analysis_of_natural_language

Syzonov, D. (2013) Mediatext and Mediadiscourse in the Contemporary Media Space. *Studia Linguistica*, 7, 389–391 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.17721/APULTP.2019.39.21-36>

Tomchakovska. Yu. O. (2021) Discoursology: trends and tasks (theoretical overview). pp. 115–121. *Notes on Romance-Germanic Philology*. 1(46), 115–121 [in Ukrainian]. <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/17888>

Tsaryk, H. (2023). Podcast as a genre of media discourse. *Southern Archive (Philological Sciences)* 95, 71 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32999/ksu2663-2691/2023-95-8>

Vaishenberg, Z. (2004). *News Journalism: Educational Guide*. Ukrainian Press Academy [in Ukrainian].

Watts, R. J. (1981). *The pragmalinguistic analysis of narrative texts: narrative cooperation in Charles Dickens's*. Hard Times. Gunter Narr Verlag Tübingen.

Отримано редакцією журналу / Received: 15.11.23

Прорецензовано / Revised: 30.11.23

Схвалено до друку / Accepted: 05.12.23

Halyna TSARYK, Senior Lecturer

ORCID ID: 0000-0003-0994-2910

e-mail: halynatsaryk@gmail.com

Danylo Halytsky Lviv National Medical University
Lviv, Ukraine

MEDIA DISCOURSE AS SEMIOSIS: THE POTENTIAL OF SEMIOTICS FOR DEFINING MEDIA DISCOURSE

The methodological apparatus of linguistics and various related fields such as sociology, culturology, psychology, and linguosemiotics, is applied to study, comprehend, interpret, and formulate the methodological principles of discourse analysis (including media discourse as a subtype of institutional discourse) and its components (text, utterance, communicative event, communicative act). Methods and approaches to studying media discourse mostly complement each other, thus being participatory. At the current stage of language science development, media discourse is the object of numerous research investigations by Ukrainian and foreign linguists. The article aims to propose a definition of media discourse by identifying its key features as a category of communication generated by

mass media. To achieve this purpose: a) we consider media discourse as a complex sign and analyze its action of sign (semiosis); b) with a focus on the sociosemiotic approach to discourse analysis, we identify characteristic features of this discourse and define it as a subtype of institutional discourse; c) we provide an interpretation of the main metalanguage units used to describe the proposed approach.

Media discourse is characterized by the following features: generated by various agents (including media producers – institutions and individuals – and recipients); comprises a variety of speech genres embodied in texts, which are complex signs, the signification of which is characterized by code, information and cultural dimensions; directed towards interaction. The core finding of our investigation is considered to be the reasoned presentation of the effectiveness of applying a semiotic approach to the analysis of media discourse. Media discourse is a complex sign, the signification of which occurs in the informational space and is characterized by code, informational, and cultural dimensions.

Keywords: *semiosis, institutional discourse, media linguistics, media discourse, media text, interaction, semiotic approaches.*

Вікторія ГЕТМАН, асист.

ORCID ID: 0000-0003-1319-912X

e-mail: sveren@ukr.net

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

Київ, Україна

ЛІНГВОПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ІЛЮСТРАТИВНО-ВІЗУАЛЬНИХ ЗАСОБІВ У НОВИННОМУ ДИСКУРСІ BBC ТА CNN

Присвячено аналізу функціонування візуально-зображальних елементів у текстах новин міжнародних корпорацій BBC та CNN. Серед усього спектру таких елементів фотографії та ілюстрації використовуються найчастіше з огляду на функціональне призначення новинного дискурсу. Було визначено, що на онлайн сторінках новин BBC та CNN світлини виконують такі комунікативні функції, як засвідчування подій на підтвердження істинності фактів; унаочнення та демонстрація явищ, сенсацій, життєвих ситуацій; привернення уваги потенційних читачів. Як персуазивний елемент, фотографії використовують з метою емотивного, пізнавально-роз'яснювального та пізнавально-естетичного впливу на реципієнтів. Щодо характеру взаємовідносин між фотографією та текстом до неї, то фото і текст можуть бути повністю незалежним один від одного чи перебувати у взаєминах компліментарності, або бути залежними та перебувати на одному рівні узагальнення чи містити деталізуючі компоненти.

Ключові слова: онлайн новини, ілюстративно-візуальні компоненти, комунікативні функції, взаємозв'язок між текстом та фото.

Вступ. Ілюстративно-візуальні засоби вже, беззаперечно, стали невід'ємною частиною сучасного комунікативного континууму, завоювавши соціальну прихильність та інтегрувавшись у тексти всіх функціональних стилів і жанрових парадигм.

Новинний медіапростір міжнародних телерадіомовних корпорацій BBC та CNN теж насичений значною кількістю візуально-зображальних елементів. І хоча лівова частка інформації у мультимодальних текстах новин подається вербально, ілюстративно-візуальні складники також активно застосову-

ються для ефективної репрезентації інформаційного повідомлення вибагливій читацькій аудиторії ХХІ ст.

Ілюстративно-візуальні засоби включають іконічні зображення, картини, пейзажі, натюрморти, карикатури, комікси, смайли і фотографії.

Зібраний фактичний матеріал дає підстави стверджувати, що домінантна роль серед усіх зображальних засобів, які використовуються у текстах новин BBC та CNN, належить світлинам.

Мета цієї статті – проаналізувати функціональне призначення фотографічних компонентів у текстах новин, визначити прагматичний вплив на реципієнтів, дослідити взаємозв'язок між світлинами та текстами до них.

Матеріалом для дослідження послуговували новинні тексти різнопланового тематичного спрямування корпорацій BBC та CNN.

Результати. Майже кожна новинна стаття, яка з'являється на онлайн сторінках BBC та CNN, супроводжується фотографіями, які показують, підтверджують, доповнюють, роз'яснюють. Світлина максимально точно, чітко та правдиво відтворюють описану вербальним способом дійсність. Читач має змогу буквально "побувати" на місці подій, побачити все на власні очі, зчитати емоційний стан, розшифрувати підтекст та контекст. Але водночас фотографії є дієвим маніпулятивним та персуазивним інструментом для продуцентів новин, з їх допомогою можна акцентувати увагу на тих чи інших моментах, апелюючи до почуттів, людської свідомості та психіки.

Розгляньмо до прикладу серію інформаційних повідомлень, яка заповнила шпальти всіх міжнародних видань загалом і BBC та CNN зокрема, починаючи з 24 лютого 2022 року – тема російсько-української війни. Окрім того, що багато новин фігурують на головних сторінках цих сайтів, ще й з'явилася окрема рубрика *War in Ukraine*. Тут знаходимо багато різнопланових світлин, всі вони надзвичайно дієві, акцентні, промовисті та зорієнтовані на демонстрацію усіх жахів війни. Особливо відчутним є вплив таких світлин на читачів, які хоч і не знаходяться в епіцентрі подій, але дотичні до них. Однак, так само подібні фотографії мають колосальний емоційний вплив і на тих реципієнтів, які перебувають поза межами країни, що воює,

і відповідно, не дуже собі уявляють як виглядає війна, які руйнування вона несе, скільки життів забирає тощо. Йдеться про такі фотографії, як фото сотень палаючих чи розтрощених будівель, доріг, мостів; фото ракет, що летять і бомб, що падають та вибухають; фото тисяч постраждалих людей; фото військової техніки та вояків, тобто те все, що є невід'ємною частиною війни, але здається таким далеким та мало реальним для тих, хто проживає у мирних реаліях. Жоден вербальний засіб не володіє у своєму арсеналі лексичними одиницями такої потужності, які могли б відтворити зображене світлинами (рис. 1).

Рис. 1. ВВС, 24.02.22 – 24.07.22

Ці фотографії апелюють до дуже чутливих та болючих тем, викликають емоції глибокого співчуття, розпачу, страху, злості, істерики тощо. Тому головне їхнє функціональне призначення – здійснити емотивний вплив на реципієнтів. Щодо їхньої взаємодії з вербальною частиною тексту, то такі світлини, переважно, інтенсифікують семантику вербального складника та унаочнюють зміст усього тексту.

Світлини, що на рис. 2, теж впливають на емоції користувачів, але викликають зовсім інші відчуття – спокою, задоволення, розслаблення. Серію новинних статей BBC на тему "Віддалена робота – робота у офісі" (*How return-to-office uncertainty is leaving workers in limbo; The six big things we've learned about hybrid work so far; Have people forgotten how to behave in the office? The employee surveillance that fuels worker distrust; The people who hate working from home; The simmering tension between remote and in-office workers; Is remote work worse for wellbeing than people think? The workers taking on new 'super commutes'; The sky-high cost of returning to the office; Are there enough remote jobs for everyone who wants one?*) супроводжують фотографії дуже виразного і дотичного до обговорюваних проблем характеру, світлини, що запам'ятовуються, милують, "промовляють": офісні працівники у сучасних приміщеннях з найновішими гаджетами у руках, співробітники, що ведуть приємні бесіди за чашкою кави у офісній кухні (після довгих місяців життя в умовах пандемії), працівники, що працюють з дому і не навидять це, та працівники, що працюють на узбережжях морів чи в затишку лісів і обожають це тощо. Читачі можуть бачити посмішки, відчути тривогу, розпізнати втому, вловити тінь стресу.

Рис. 2. BBC – Work life

Тексти новин компаній BBC та CNN також містять чимало зображень іконічного характеру, які виконують пізнавально-роз'яснювальну функцію.

Наприклад, у статті *Boom Supersonic unveils new design for Overture supersonic jet* йдеться про мега сучасний надзвуковий авіалайнер, історію виникнення ідеї, розробку дизайну, інвестиційно-витратні потреби, випробувальні маневри, плани щодо майбутньої експлуатації. Моделі такого літака показано на рис. 3, вони є інтегральними складниками вербального тексту, унаочнюють та пояснюють його.

Рис. 3. BBC – Supersonic jet

Пізнавально-наукова стаття *Fossil of largest Jurassic pterosaur found on Skye* розповідає про знахідку найбільшого птерозавра Юрського періоду, крилату рептилію, якій 170 мільйонів років. На рис. 4 цей птерозавр зображено у художньому стилі.

Рис. 4. BBC – The largest Jurassic pterosaur

А на рис. 5 відтворено схематичну діаграму скелета цього динозавра.

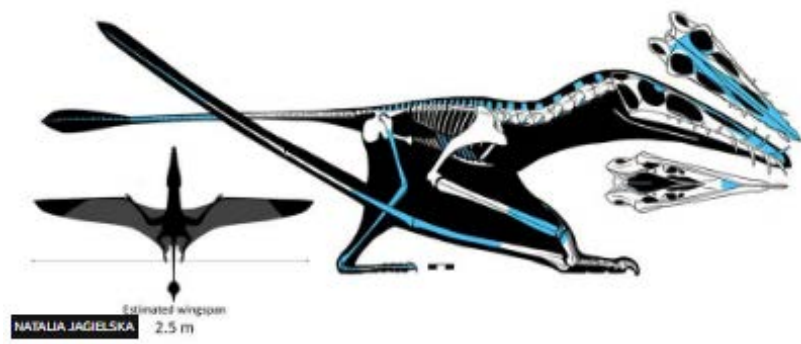

Рис. 5. BBC – Diagram of the pterosaur skeleton

Тут можемо говорити про повну взаємозалежність вербального та невербального модусів, оскільки вербально описано те, що зображено візуально.

На фотографіях, що на рис. 6, зображено картини відомого американського живописця та графіка Вінслова Гомера. У руб-

риці BBC під назвою "Культура" серед іншого читачі мають змогу познайомитися із світовими видатними діячами культури та мистецтва. І от, власне, стаття *Winslow Homer: A chronicler of US turbulence* розповідає про життя та творчість Вінслоу Гомера, засновника реалістичного живопису США в другій половині XIX ст. Автори статті вирішили зробити акцент на тих аспектах творчості митця, які присвячені питанням людської резильєнтності у часи Громадянської війни у США та періоду рабства.

Рис. 6. BBC – Winslow Homer's pictures

Фотографії картин інтегровані у текстову частину новинних повідомлень. Розгорнуте вербальне тлумачення дає глибше розуміння зображеного та є особливо вагомим для тих читачів, хто не надто добре знається на мистецтві.

Характерним для такого плану інформаційних повідомлень є гармонійне поєднання красномовного, насиченого стилістичними фігурами описового тексту та зображення шедевральних картин творців, як наприклад, у зазначеній статті картина Гомера "Гольфстрім" (рис. 7).

Рис. 7. BBC – 'The Gulf Stream' by Winslow Homer

Кожна деталь картини майстерно прописана: *"Against a swirling backdrop of storm-tossed waters and churning clouds, alone black sailor lies propped against the edge of a small, battered boat. With his legs stretched before him, he turns his face to the side, away from both the damaged ship's mast that has left him adrift, as well as from the open-mouthed sharks lurking in wait. He fixes his gaze with stoic determination on the dark, expansive waters filled with waves through which any number of fish fly and jump. But focused as he is in that direction, he cannot see the distant ghostly outline on the opposite horizon of a three-masted ship that just might offer the possibility of rescue"*. Бачимо яскраві описові прикметники (swirling, storm-tossed, churning, battered); епітети (expansive waters, ghostly outline); персоніфікацію (the ship that might offer). Вербальний та невербальний модуси перебувають у цілковитій взаємозалежності.

Фотографії тут виконують естетично-пізнавальну функцію, і відповідно, здійснюють естетично-пізнавальний вплив на читачську аудиторію.

Міжнародні новинні телеканали BBC та CNN мають у своєму арсеналі також і візуально-зображальні засоби нефотографічного характеру, а саме ілюстрації створені спеціально для унаочнення тих чи інших інформаційних повідомлень.

Наприклад, подивімося на рис. 8 до статті BBC *China and Taiwan: A really simple guide*, що з'являється одразу після заголовку.

Рис. 8. BBC – China and Taiwan

Прочитавши заголовок, читачі точно матимуть вже уявлення про що йтиметься у повідомленні. Глянувши на зображення, їхні уявлення дещо оформляться та матеріалізуються. Розмитість тла національних прапорів Китаю і Тайваню може говорити про розмитість взаємин між ними, де Тайвань має більшість ознак незалежної держави, але в той же час правовий статус є невизначеним, а постать особи у військовій формі із серйозним виразом обличчя може свідчити про ймовірність військового врегулювання "розмитості" взаємин між країною та сусіднім островом.

І після зображення уже йде сам текст, який зупиняє ланцюг багатозначності тлумачень ілюстрації. У цьому випадку невербальний компонент "натякає" на ту інформацію, яку читач знайде у тексті новини.

У статті CNN *Workplace 'energy vampires' can drain your life force. Stop them with these tips* малюнок, як і у попередньому прикладі, з'являється на початку новинного повідомлення, стимулюючи уяву реципієнтів та чимало розповідаючи про що йтиметься у самому тексті статті (рис. 9).

Рис. 9. CNN – Energy vampires at work

Як бачимо, особу чоловічої статі зображено у вигляді вампіра з червоними, налитими кров'ю очима та білими зубами-іклами, одягненого у більш-менш офісне вбрання, який явно цькує особу жіночої статі, котра має вигляд наляканої (дуги брів, погляд, приспущені зігнуті плечі), стривоженої працівниці. Образ такої старанної, відданої співробітниці стереотипно підтверджують окуляри та записник, міцно зжатий у руках. Автори статті вирішили наділити ролями вампіра та його жертви відповідно чоловіка та жінку, що може відображати соціальні тенденції сприйняття чоловіків, як сильних, владних та жорстоких, а жінок – як слабких, лякливих та ображених. Ілюстрація образно зображує стан, який можуть відчувати працівники, котрі працюють разом з "енергетичними вампірами". Вербальна частина статті висвітлює інші аспекти заявленої проблеми, а у поєднанні з невербальною реципієнт отримує комплексне бачення ситуації. У цьому прикладі, ілюстрації та вербальний текст статті перебувають у відносинах компліментарності.

Замальовки до статті BBC *Forced to wait by the judge, Trump is out of his comfort zone* зображують Дональда Трампа у судовій залі, і мають дещо іронічний характер з нотками гумору – Дональд Трамп змальований надто покiрним (складені кисті

рук), спантеличеним (вираз обличчя), що явно дисонує з реальними якостями цієї людини (рис. 10).

Рис. 10. CNN – Trump waiting for the judge

Зображення на ілюстраціях візуалізує деякі частини тексту статті, але надає конотативні відтінки основному значенню повідомлення.

Виділимо такі **комунікативні функції**, що їх виконують фотографії на сторінках онлайн новин BBC та CNN:

1. Унаочнення, ілюстрування, демонстрація:

а) персоналій, що їх описано у статті – такі світлини показують головних фігурантів подій. Особливо значимими для читачів будуть світлини тих осіб, кого вони не знають;

б) природних явищ, представників флори та фауни. На світлинах із статті BBC *Photographer captures 'face' in breaking wave at Roker* дійсно бачимо обриси обличчя із хвиль, що розбиваються об маяк (рис. 11). Або розглядаємо горобцеподібну пташку з родини бюльбюлевих – dusky tetraka, яку не бачили в живій природі з 1999 року (рис. 12);

Рис. 11. BBC –Waves 'face'

Рис. 12. BBC – Dusky tetraka

- в) подій, сенсацій, життєвих ситуацій;
- г) технічних розробок, наукових досягнень чи відкриттів;

д) історичних екскурсів – наприклад, у статті BBC *How ancient 'skywells' are keeping Chinese homes cool* бачимо, як виглядала система охолодження приміщень у південному Китаї в "докондиціонерову еру" (рис. 13).

Рис. 13. BBC – The system of 'cooling' in ancient China

2. Засвідчування подій – світлини на підтвердження істинної правдивості фактів. Якщо це новина про візит президента США Джо Байдена до Києва, то і фото подаються з локацій Києва (Month of planning... CNN, Feb, 2023); у повідомленні про тайфун Доксурі в Пекіні бачимо світлини евакуації людей (Typhoon Doksuri... CNN, July, 2023).

3. Привернення уваги – такі фотографії не мають особливої інформативної чи пізнавальної цінності, але ними продуценти "декорують" новинний матеріал, роблять його візуально привабливішим. Наприклад, у статті CNN про вулканічну історію грецького острова Санторіні бачимо не жахливі наслідки активності вулканів, а запаморочливі зображення морського узбережжя у поєднанні з дивовижними будівлями острова (The live volcano... CNN, Apr., 2023). У статті, присвяченій всесвітньо-відомій виконавиці Тіні Тернер, міститься просто безліч її світлин з концертів, основна мета яких привернути увагу читачів, розважити їх (Tina Turner..., BBC, May, 2023).

Кожна світлина, яка з'являється у новинному полотні BBC та CNN, окрім того, що безпосередньо інтегрована у текст статті, супроводжується ще й конкретним текстовим підписом, який

відноситься саме до цієї фотографії. Пропонуємо розглянути характер взаємозв'язку між фото та текстом до нього. За основу візьмемо схему, запропоновану Martines & Salway (Martines, & Salway, 2005). Відповідно до цієї моделі текст та зображення можуть бути незалежними один від одного, тобто мати рівний статус, або перебувати у відносинах підпорядкування, залежності, а отже, мати нерівний статус.

Якщо фото та текст незалежні один від одного, то вони не створюють єдиної синтагматичної єдності, а інформація, яку читач отримує від фото і тексту, існує паралельно. Такий характер зв'язку бачимо на світлинах та підписах до них у статті BBC *Jewish fears as German support for Israel is challenged on streets*. На фото зображено зібрання людей з прапорами Ізраїлю, що можна трактувати, як демонстрацію на підтримку Ізраїлю, а у підписі (*Some Jewish people in Germany say they have to hide their identity due to fears over their safety*) висвітлено інший ракурс тематики статті (рис. 14).

Рис. 14. BBC – German support for Israel

Такі світлини і текст засвідчують рівний статус незалежних відносин між зображенням та текстом.

Рівний статус включає також і відносини компліментарності між світлинами та текстом до них, тобто, коли фото та текст взаємодоповнюють один одного. У статті *BBC US veteran gets world's first eye transplant* текстовий підпис – *Aron James looks at his new face in the mirror* – збігається зі зображенням, а світлина зі свого боку ілюструє текст (рис. 15).

Рис. 15. BBC – Aron Jame's eye transplant

Або на світлинці зі статті *This megacity is the latest to shut down as pollution chokes swathes of South Asia*, яку підписано словами *The Akshardham temple is seen amid heavy smog conditions in New Delhi on November 9, 2023* теж спостерігаємо компліментарний тип зв'язку рівних за статусом зображення та фото і додамо, що зображення відноситься до всього тексту та ілюструє його загалом (обволікаючий туман, який оповиває храм у Нью-Делі) (рис. 16).

Якщо зображення стосується лише певної частини тексту, ілюструє окремий елемент більше, аніж весь текст загалом, тоді мова йде про нерівний, залежний статус відносин між фотографією та текстом. При таких відносинах підпорядкування текстові елементи можуть бути декодовані лише через посередництво зображення. Наприклад, текстівку до світлини на рис. 17 – *Oleksandr Gindyuk's daughters are pictured at their house in the*

suburbs of Kyiv last winter, when Russian airstrikes caused major power outages – можна глибше та чіткіше зрозуміти, бачачи одягнених у теплий одяг доньок, що показує наскільки неприродним є перебування дітей у таких умовах у власному домі.

Рис. 16. BBC – The temple amid heavy smog

Рис. 17. BBC – Children in a basement

З позицій логіко-семантичного зв'язку між текстом та фотографією спостерігаємо такі типи відносин:

1. Текст та фотографія перебувають на одному рівні узагальнення: ні те, ні інше не містить деталізуючих компонентів. Світлина, що на рис. 18 підписана словами *IDF soldiers move along the border with Gaza on Thursday* та фіксує ізраїльських солдатів, які рухаються на кордоні з Газою. Ніяких інших важливих деталей, аніж ті, що прописані у тексті, не спостерігається на світлині;

Рис. 18. CNN – Israeli soldiers along the border with Gaza

2. Фотографія містить елементи, які конкретизують текстове висловлювання. Підпис до світлини, що на рис. 19 (*Sasha Skochilenko replaced pricing labels with anti-war messages*), говорить про антивоєнні гасла російської активістки Олександри Скочилєнко, а на самій фотографії зображені ці гасла та їхнє словесне формулювання.

Рис. 19. BBC – Sasha Skochilenko anti-war messages

Тобто, світлина тут екземпліфікує текстівку до неї;

3. Текст містить повідомлення, які не зафіксовані на фотографії, фотографія ілюструє лише частину текстової інформації. На рис. 20 зображені українські військові біля берегів Дніпра, а у тексті додано ще інформацію про те, що інший берег Дніпра контролюється російськими солдатами (*Ukrainian forces near Dnipro River. Russian forces control much of the opposing bank*).

Рис. 20. CNN – A new 'foothold' in the south of Ukraine

Висновки. Таким чином, фотографія та підпис до неї перебувають у тісних логіко-семантичних взаємовідносинах, екземпліфікують чи деталізують один одного, доповнюють чи узагальнюють, або і існують відносно паралельно, даючи користувачам можливість різнопланово сприймати інформаційне повідомлення.

Загалом, ілюстративно-візуальні компоненти є важливими елементами мультимодальних новинних текстів, оскільки сприяють ефективній подачі новинного матеріалу, підтверджують та унаочнюють факти, і головне, привертають увагу користувачів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Arnheim, R. (2004). *Art and Visual Perception: A Psychology of the Creative Eye*. University of California Press.

Bateman, J. (2014). *Text and Image: A Critical Introduction to the Visual/Verbal Divide*. New York.

Bednarek, M., Caple, H. (2017). *The Discourse of News Values: How News Organizations Create Newsworthiness*. Oxford University Press.

Kovalenko, L., & Martynyuk, A. (2021). Verbal, visual, and verbal-visual puns in translation: cognitive multimodal analysis. *Cognition, communication, discourse*, 27–41.

Kress, G., & Leeuwen, T. van. (2020). *Reading Images: The Grammar of Visual Design*. Routledge, 3rd edition.

Leeuwen, van Theo. (2004). The reasons why linguists should pay attention to visual communication. *Discourse and technology: multimodal discourse analysis*. Georgetown University round table on languages and linguistics series, 7–20.

Lester, P.M. (2013). *Visual Communication: Images with Messages*. Wadsworth Publishing, 6th edition.

Maldonado, R. (2023). *Increasing Visual Literacy and Critical Thinking Skills through Graphic Novels*. Rowman & Littlefield Publishers.

Martinec, R., & Salway, A. (2005). A system for image-text relations in new (and old) media. *Visual communication*, 4(3), 337–371.

Newman, M., & Ogle, D. (2019). *Visual Literacy: Reading, Thinking, and Communicating with Visuals*. Rowman & Littlefield Publishers.

Page, J. T., & Duffy, M. (2021). *Visual Communication: Insights and Strategies*. Wiley-Blackwell.

Painter, C., & Martin, J., & Unsworth, L. (2012). *Reading visual narratives: Image analysis in children's picturebooks*. Equinox Publishing Ltd.

Royce, T. (2010). Linking the Visual and the Verbal: Developing multimodal academic literacy. *Conference Selections*, 1–55.

Serafini, F. (2020). *Understanding visual images in picture books. Talking beyond the page*. Routledge, 10–25.

Tsapiv, A. (2022). Multimodal imagery in picture books for children. *Cognition, communication, discourse*, 25, 80–88.

Wignell, P., O'Halloran, K. L., Tan, S., Lange, R., & Chai, K. (2018). Image and text relations in ISIS materials and the new relations established through recontextualisation in online media. *Discourse & Communication*, 12(5), 535–559.

Wildfeuer J. (2012). More than WORDS. Semantic Continuity in Moving Images. *Online Magazine of the Visual Narrative*, 13(4), 181–203.

Yefymenko V. (2022). Multimodality and cross-modal cohesion in manga. *Cognition, communication, discourse*, 103–114.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Jewish fears as German support for Israel is challenged on streets - BBC News. <https://www.bbc.com/news/world-europe-67368409>

US veteran gets world's first eye transplant – BBC News. https://www.google.com/search?q=US+veteran+gets+world%27s+first+eye+transplant+-+BBC+News&oq=US+veteran+gets+world%27s+first+eye+transplant+-+BBC+News&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUyBggAEEUYOTIKCAEQABiABBiiBDIKCAIQABiABBiiBDIKCAMQABiABBiiBDIKCAQQABiABBiiBDIKCAUQABiABBiiBNIBCTM2ODBqMGoxNagCCLACAQ&sourceid=chrome&ie=UTF-8

Pakistan's Lahore is the latest megacity to shut down as pollution chokes swathes of South Asia | CNN. https://www.google.com/search?q=Pakistan%E2%80%99s+Lahore+is+the+latest+megacity+to+shut+down+as+pollution+chokes+swathes+of+South+Asia+%7C+CNN&oq=Pakistan%E2%80%99s+Lahore+is+the+latest+megacity+to+shut+down+as+pollution+chokes+swathes+of+South+Asia+%7C+CNN&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUyBggAEEUYOdIBCTI3NDBqMGoxNagCCLACAQ&sourceid=chrome&ie=UTF-8

Russia has tried to break Ukraine's energy grid. This winter, Ukrainians are prepared for the worst | CNN. https://www.google.com/search?q=Russia+has+tried+to+break+Ukraine%E2%80%99s+energy+grid.+This+winter%2C+Ukrainians+are+prepared+for+the+worst+%7C+CNN&oq=Russia+has+tried+to+break+Ukraine%E2%80%99s+energy+grid.+This+winter%2C+Ukrainians+are+prepared+for+the+worst+%7C+CNN&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUyBggAEEUYOdIBCTI4NjdqMGoxNagCCLACAQ&sourceid=chrome&ie=UTF-8

Live updates: Israel-Hamas war, raid on Al-Shifa hospital in Gaza. [cnn.com](https://www.cnn.com).

Ukraine war: Russian artist Sasha Skochilenko jailed for anti-war messages – BBC News. <https://www.bbc.com/news/world-europe-67437171>

Ukraine claims a new 'foothold' in the country's south. What does that mean for Kyiv's efforts to keep the West on its side? | CNN. <https://edition.cnn.com/2023/11/16/europe/ukraine-war-dnipro-russia-intl/index.html>

How return-to-office uncertainty is leaving workers in limbo – BBC Worklife. <https://www.bbc.com/worklife/article/20220719-how-return-to-office-uncertainty-is-leaving-workers-in-limbo>

Boom Supersonic unveils new design for Overture supersonic jet | CNN. <https://edition.cnn.com/travel/article/boom-supersonic-unveils-new-design-for-overture/index.html>

Fossil of largest Jurassic pterosaur found on Skye – BBC News. <https://www.bbc.com/news/science-environment-60407928>

Winslow Homer: A chronicler of US turbulence – BBC Culture. <https://www.bbc.com/culture/article/20220719-winslow-homer-a-chronicler-of-us-turbulence>

China and Taiwan: A really simple guide – BBC News. <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-59900139>

Forced to wait by the judge, Trump is out of his comfort zone - BBC News. <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-66399284>

Photographer captures 'face' in breaking wave at Roker – BBC News. <https://www.bbc.com/news/uk-england-tyne-64797807>

Dusky tetraka: Joy as bird feared extinct spotted in Madagascar – BBC News. <https://www.bbc.com/news/world-africa-64822787>

How ancient 'skywells' are keeping Chinese homes cool – BBC Future. <https://blog.adafruit.com/2023/07/22/how-ancient-skywells-are-keeping-chinese-homes-cool/>

Months of planning and days of secrecy led to Joe Biden's historic trip to Kyiv | CNN Politics. <https://edition.cnn.com/2023/02/20/politics/president-biden-kyiv-trip/index.html>

Typhoon Doksuri and Khanun: Thousands in China flee homes as one soaks Beijing and the second approaches | CNN. <https://edition.cnn.com/2023/07/31/asia/china-beijing-typhoon-doksuri-khanun-damage-intl-hnk/index.html>

The live volcano sitting below Santorini | CNN. edition.cnn.com

Tina Turner: 10 simply the best songs and the stories behind them – BBC News. <https://www.bbc.com/news/entertainment-arts-65672639>

'Energy vampires' lurk at work. Protect yourself with these tips | CNN. <https://edition.cnn.com/2022/03/24/health/energy-vampire-in-person-work-wellness/index.html>

REFERENCES

- Arnheim, R. (2004). *Art and Visual Perception: A Psychology of the Creative Eye*. University of California Press.
- Bateman, J. (2014). *Text and Image: A Critical Introduction to the Visual/Verbal Divide*. New York.
- Bednarek, M., & Caple, H. (2017). *The Discourse of News Values: How News Organizations Create Newsworthiness*. Oxford University Press.
- Kovalenko, L., & Martynyuk, A. (2021). Verbal, visual, and verbal-visual puns in translation: cognitive multimodal analysis. *Cognition, communication, discourse*, 27–41.
- Kress, G., Leeuwen T. van (2020). *Reading Images: The Grammar of Visual Design*. Routledge, 3rd edition.
- Leeuwen, van Theo. (2004). The reasons why linguists should pay attention to visual communication. *Discourse and technology: multimodal discourse analysis*. Georgetown University round table on languages and linguistics series, 7–20.
- Lester, P.M. (2013). *Visual Communication: Images with Messages*. Wadsworth Publishing, 6th edition.
- Maldonado, R. (2023). *Increasing Visual Literacy and Critical Thinking Skills through Graphic Novels*. Rowman & Littlefield Publishers.
- Martinec, R., & Salway, A. (2005). A system for image-text relations in new (and old) media. *Visual communication*, 4(3), 337–371.
- Newman, M., Ogle, D. (2019). *Visual Literacy: Reading, Thinking, and Communicating with Visuals*. Rowman & Littlefield Publishers.
- Page, J. T., Duffy M. (2021). *Visual Communication: Insights and Strategies*. Wiley-Blackwell.
- Painter, C., Martin, J., & Unsworth, L. (2012). *Reading visual narratives: Image analysis in children's picturebooks*. Equinox Publishing Ltd.
- Royce, T. (2010). Linking the Visual and the Verbal: Developing multimodal academic literacy. *Conference Selections*, 1-55.
- Serafini, F. (2020). *Understanding visual images in picture books. Talking beyond the page*. Routledge, 10–25.
- Tsapiv, A. (2022). Multimodal imagery in picture books for children. *Cognition, communication, discourse*, 25, 80–88.
- Wignell, P., O'Halloran, K. L., Tan, S., Lange, R., & Chai, K. (2018). Image and text relations in ISIS materials and the new relations established through recontextualisation in online media. *Discourse & Communication*, 12(5), 535–559.
- Wildfeuer J. (2012). More than WORDS. Semantic Continuity in Moving Images. *Online Magazine of the Visual Narrative*, 13(4), 181–203.

Yefymenko V. (2022). Multimodality and cross-modal cohesion in manga. *Cognition, communication, discourse*, 103–114.

SOURCES

Jewish fears as German support for Israel is challenged on streets – BBC News. <https://www.bbc.com/news/world-europe-67368409>

US veteran gets world's first eye transplant – BBC News. https://www.google.com/search?q=US+veteran+gets+world%27s+first+eye+transplant+-+BBC+News&oq=US+veteran+gets+world%27s+first+eye+transplant+-+BBC+News+&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUyBggAEEUYOTIKCAEQABiABBiiBDIKCAIQABiABBiiBDIKCAMQABiABBiiBDIKCAQQABiABBiiBDIKCAUQABiABBiiBNIBCTM2ODBqMGoxNagCCLACAQ&sourceid=chrome&ie=UTF-8

Pakistan's Lahore is the latest megacity to shut down as pollution chokes swathes of South Asia | CNN. https://www.google.com/search?q=Pakistan%E2%80%99s+Lahore+is+the+latest+megacity+to+shut+down+as+pollution+chokes+swathes+of+South+Asia+%7C+CNN&oq=Pakistan%E2%80%99s+Lahore+is+the+latest+megacity+to+shut+down+as+pollution+chokes+swathes+of+South+Asia+%7C+CNN&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUyBggAEEUYOdIBCTI3NDBqMGoxNagCCLACAQ&sourceid=chrome&ie=UTF-8

Russia has tried to break Ukraine's energy grid. This winter, Ukrainians are prepared for the worst | CNN. https://www.google.com/search?q=Russia+has+tried+to+break+Ukraine%E2%80%99s+energy+grid.+This+winter%2C+Ukrainians+are+prepared+for+the+worst+%7C+CNN&oq=Russia+has+tried+to+break+Ukraine%E2%80%99s+energy+grid.+This+winter%2C+Ukrainians+are+prepared+for+the+worst+%7C+CNN+&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUyBggAEEUYOdIBCTI4NjdqMGoxNagCCLACAQ&sourceid=chrome&ie=UTF-8

Live updates: Israel-Hamas war, raid on Al-Shifa hospital in Gaza. [cnn.com](https://www.cnn.com).

Ukraine war: Russian artist Sasha Skochilenko jailed for anti-war messages – BBC News. <https://www.bbc.com/news/world-europe-67437171>

Ukraine claims a new 'foothold' in the country's south. What does that mean for Kyiv's efforts to keep the West on its side? | CNN. <https://edition.cnn.com/2023/11/16/europe/ukraine-war-dnipro-russia-intl/index.html>

How return-to-office uncertainty is leaving workers in limbo – BBC Worklife. <https://www.bbc.com/worklife/article/20220719-how-return-to-office-uncertainty-is-leaving-workers-in-limbo>

Boom Supersonic unveils new design for Overture supersonic jet | CNN.
<https://edition.cnn.com/travel/article/boom-supersonic-unveils-new-design-for-overture/index.html>

Fossil of largest Jurassic pterosaur found on Skye – BBC News.
<https://www.bbc.com/news/science-environment-60407928>

Winslow Homer: A chronicler of US turbulence – BBC Culture.
<https://www.bbc.com/culture/article/20220719-winslow-homer-a-chronicler-of-us-turbulence>

China and Taiwan: A really simple guide – BBC News.
<https://www.bbc.com/news/world-asia-china-59900139>

Forced to wait by the judge, Trump is out of his comfort zone – BBC News.
<https://www.bbc.com/news/world-us-canada-66399284>

Photographer captures 'face' in breaking wave at Roker – BBC News.
<https://www.bbc.com/news/uk-england-tyne-64797807>

Dusky tetraka: Joy as bird feared extinct spotted in Madagascar – BBC News.
<https://www.bbc.com/news/world-africa-64822787>

How ancient 'skywells' are keeping Chinese homes cool - BBC Future.
<https://blog.adafruit.com/2023/07/22/how-ancient-skywells-are-keeping-chinese-homes-cool/>

Months of planning and days of secrecy led to Joe Biden's historic trip to Kyiv | CNN Politics.
<https://edition.cnn.com/2023/02/20/politics/president-biden-kyiv-trip/index.html>

Typhoon Doksuri and Khanun: Thousands in China flee homes as one soaks Beijing and the second approaches | CNN.
<https://edition.cnn.com/2023/07/31/asia/china-beijing-typhoon-doksuri-khanun-damage-intl-hnk/index.html>

The live volcano sitting below Santorini | CNN.
edition.cnn.com

Tina Turner: 10 simply the best songs and the stories behind them – BBC News.
<https://www.bbc.com/news/entertainment-arts-65672639>

'Energy vampires' lurk at work. Protect yourself with these tips | CNN.
<https://edition.cnn.com/2022/03/24/health/energy-vampire-in-person-work-wellness/index.html>

Отримано редакцією журналу / Received: 18.11.23

Прорецензовано / Revised: 29.11.23

Схвалено до друку / Accepted: 05.12.23

Viktoria HETMAN, Assist.
ORCID ID: 0000-0003-1319-912X
e-mail: sveren@ukr.net
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Kyiv, Ukraine

THE FUNCTIONAL PECULIARITIES OF IMAGE USAGE IN BBC AND CNN NEWS TEXTS

The article highlights the usage of images in BBC and CNN online news. The main communicative functions performed by images are considered to be as follows: image as illustration used to depicture the reality; image as evidence used to prove the facts; image as sensation used to evoke great surprise, excitement, or interest among a lot of people; image as evaluation used to carry huge emotional appeal; image as icon which functions as symbolic representation of key moments in history, war issues, critical moments embedded in the national psyche; images used to invoke aesthetic appeal.

The text-image relations were also analyzed in the current paper. Based on Martinec & Salway detailed classification of the text-image relations the following relationships types were spotted in the BBC and CNN news discourse – those of equal and unequal image & text status. Equal status presupposes the independent and complementary text & image relations where the latter are joined on an equal footing without one modifying the other. Unequal status indicates text & image subordination that could be revealed via the presence of textual implicit devices to be decoded by reference to an image. Thus, the relatedness between images and texts is realized by means of componential cohesion, which relates participants, processes and circumstances in images and texts.

From the logico-semantic perspective the news text & image relations of extension, enhancement and exemplification may be identified. The extension relationships are manifested by adding new, related information either to a text or to an image. In enhancement relationships a text or an image qualify each other circumstantially by naming time, place or reason. The exemplification relations are realized by providing some special details to more general information presented either in a text or in an image.

Keywords: online news, images, communicative functions, text-image relations, equal/unequal status.

Тарас ГОЛОТА, асп.

ORCID ID: 0009-0009-4767-0937

e-mail: targolus@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

Київ, Україна

МОВНИЙ ВИМІР МАНІПУЛЯЦІЇ ІНФОРМАЦІЄЮ В УКРАЇНСЬКИХ TELEGRAM-КАНАЛАХ

Проаналізовано 4100 дописів (близько 246000 слововживань) таких популярних українських Telegram-каналів, як "Труха ⚡Україна", "ЧОРНИЙ ЛИСТ" та "Український Телеграм" і визначено об'єм умісту маніпулятивного характеру у відсотковому співвідношенні. Зроблено спробу довести важливість проведення оцінок якості вмісту українських Telegram-каналів і визначення відсотку контенту, що містить маніпуляцію інформацією та емоціями. У межах обраного для дослідження періоду публікацій виявлено 29% маніпулятивного контенту на ресурсі "Труха ⚡Україна", 12% – на каналі "ЧОРНИЙ ЛИСТ", 3.3% – в "Українському Телеграмі". Визначено, що найчастотнішими мовними й позамовними інструментами маніпулювання інформацією є вживання емоджі та емоційно забарвленої лексики, апелювання до авторитету, капіталізація окремих слів, нехтування покликанням на періоджерело, структурування повідомлень із фокусом на неперевірену інформацію, заклики до дії, використання обставин часу з метою створення ефекту терміновості тощо.

Ключові слова: мовні маркери ментально-інформаційної безпеки, мовна маніпуляція в соцмережах, маніпулятивний текст, мовні інструменти маніпуляції емоціями.

Вступ. Як географічно, так і в цифровому просторі – Україна існує поряд із Росією. Іноді в одному застосунку будь-який користувач може одночасно поглинати інформацію з різних джерел (подекуди – з ворожих). Значна частка інформаційного поля в мережі Інтернет переходить саме у **дискурс соцмереж**, що робить їх об'єктом міждисциплінарного дослідження. Чимало державних послуг стають доступними у вигляді чат-ботів безпосередньо на головному екрані певної соцмережі на

© Голота Тарас, 2024

зразок Telegram або Viber. Так, подання відомостей лічильників, оплата різних соціальних сервісів або консультації з менеджерами банків, Державної податкової служби тощо вже давно доступні прямо в застосунках месенджерів.

Із-поміж популярних соцмереж і месенджерів в Україні особливої уваги заслуговує Telegram. Цей цифровий майданчик є потенційним розповсюджувачем дезінформації, оскільки його було створено командою на чолі з Павлом Дуровим, також відомим як колишній генеральний директор російської соцмережі "ВКонтакте". Популярність Telegram в Україні досягла такого рівня, що ключові державні інституції, як-от Офіс Президента України, Центр протидії дезінформації, Служба безпеки України та Головне управління розвідки Міністерства Оборони України, створили верифіковані офіційні канали на цій платформі. Проте, незважаючи на популярність соцмережі навіть серед офіційних джерел інформації, наявні як технічні, так і інформаційні загрози його використання.

За нашою класифікацією, наведеною нижче, можна виокремити такі причини розповсюдження атак ворога саме на цих інформаційно-комунікаційних ресурсах:

- **поширеність** (згідно з результатами рейтингу популярності мобільних застосунків Kantar, від початку повномасштабного вторгнення серед українців стало на 5% більше користувачів Telegram (Kantar, 2023));

- **можливість публікувати непідтверджену інформацію** (попри впровадження нових безпекових заходів – позначки верифікованих каналів – месенджери і соціальні мережі й досі не захищені від оприлюднення на їхніх майданчиках неправдивої та небезпечної інформації);

- **залежність українських користувачів від нової інформації** (відповідно до відомостей, опублікованих ресурсом Kantar, українські користувачі почали проводити більше часу в месенджері Telegram: від 5 хвилин на день до початку повномасштабного вторгнення та 40 хвилин – після (Kantar, 2023)).

Нині технічно заборонити такий плюралізм джерел інформації неможливо, а навіть якби й можна було – ворог продовжить використовувати VPN та інші способи маскуванню.

Тому дослідження МІБ і цифрових загроз із огляду на мовний вимір є вкрай актуальним. Забезпечення МІБ саме на рівні особи (користувача інтернетом) шляхом дотримання інформаційної гігієни й постійної самоосвіти посприяє ефективному захисту від дезінформації на різних цифрових ресурсах. Оскільки мова у тій або іншій формі слугує єдиним інструментом поширення неправдивої інформації в онлайн-спільнотах, необхідно дослідити, які саме лінгвістичні аспекти відіграють ключову роль у порушенні МІБ. Хоча нині дедалі частіше виникають автоматизовані способи маркування джерел політичної інформації спеціально навченими машинними моделями, у нашому підході ми спираємося на ручне опрацювання матеріалів (Пучков та ін., 2023).

Згідно з нашим робочим визначенням, уперше запропонованим тут і базованим на чинному українському законодавстві, *інформаційна безпека* (ІБ) – це стан відсутності ризику завдання шкоди державі та суспільству шляхом поширення інформації, яка є неповною, неправдивою або несвоєчасно опублікованою. Як уважає А. Паршикова (2016), "... для інформаційної безпеки важливим є підвищення обізнаності щодо можливих загроз під час користування інформаційними системами". На думку В. Шемяєва, М. Присяжнюк та А. Онофрійчук (2019), у контексті гібридної агресії російської федерації проти України соціальні мережі на зразок "ВКонтакте", "Однокласники" та Facebook стають платформами інформаційно-психологічного впливу, який має на меті викликати національні, релігійні та інші суперечки. Основними чинниками такого впливу є нездатність користувачів адекватно аналізувати та верифікувати інформацію, а також загальна технічна невідповідність. Через те користувачі можуть стати об'єктами маніпуляцій, ворожого пропаганди та спеціальних інформаційних операцій у глобальному інформаційному середовищі (Шемяєв та ін., 2019).

Важливо зазначити, що маніпуляція інформацією в мережі Інтернет може мати різні причини й витоки. На нашу думку, необхідно виокремлювати свідому (навмисну) та несвідому (випадкову) форми маніпуляції. Якщо свідомо маніпуляція є спробою зловмисника/шахрая/ворога нашкодити певній особі, групі людей, суспільству в цілому або державі, то несвідомий

уплив на зміст повідомлення може бути причиною необережного поводження з інформацією звичайного користувача (або ж адміністратора ресурсу). Окрім різниці в **намірах** маніпуляції, виокремлюємо також **мету**, адже вона може охоплювати досягнення різних результатів, як-от завдання психологічного удару, переконання реципієнта у чомусь, спонування до різних дій, викрадення відомостей про особу/групу тощо.

Згідно з Указом Президента України "Про Доктрину інформаційної безпеки України", наявні три ключові рівні забезпечення інформаційної безпеки в Україні:

1. **Індивідуальний рівень** – центральне місце тут посідає розвиток раціонального мислення;

2. **Соціальний рівень** – підготування підґрунтя для створення незалежних засобів масової інформації (ЗМІ) з українськими власниками;

3. **Державний рівень** – включає інформаційне та аналітичне забезпечення діяльності держави, зокрема у сферах внутрішньої та зовнішньої політики (Доктрина інформаційної безпеки, 2009).

У наведеній класифікації наявне логічне упущення, що передбачає існування соціального рівня як окремого від державного. Також вона не враховує розподіл соціального рівня на мікро- і макросоціальні підрівні. Розмежування суспільства і держави саме по собі може негативно впливати на МІБ усіх актантів на будь-якому рівні комунікації.

Цікавою є класифікація Т. Шинкара, Т. Левченко та В. Дудар (2023), відповідно до якої існує декілька **загальних технік психологічного маніпулювання**, серед яких 1) емоційне маніпулювання, 2) маніпуляція інформацією, 3) уплив на особу через соціальні норми і оточення, 4) маніпуляція відчуттям необхідності або дефіциту, 5) маніпуляція авторитетом або статусом. Однак подана класифікація є не зовсім логічною, адже всі перелічені техніки психологічного маніпулювання ґрунтовані на маніпуляції інформацією. Таким чином, будь-який спосіб впливу на свідомість людини має в основі інформаційний складник, а ціллю маніпуляції є стимулювання певних емоцій, які спонукають жертву до якоїсь дії.

Ю. Молоткіна (2022) зазначає, що найчастіше пропаганда від російських "тролів" постає у форматі креолізованого тексту, тобто комплексного утворення, яке поєднує вербальні й невербальні підходи до передавання інформації. Своєю чергою соцмережі – це найочевидніший вид платформ у мережі, які дозволяють повною мірою скористатися сугестивним ефектом креолізованого тексту. Пейоративи тут постають фундаментальним засобом саме вербального маніпулювання, оскільки вони дозволяють експліцитно змінювати дискурс в онлайн-спільнотах на необхідний ворогові, навіть не маскуючи певне повідомлення під безпечне.

Найчастіше в таких інформаційно-психологічних атаках беруть участь саме боти, адже їхня ціль – створити ілюзію підтримання ворожої ідеї великою кількістю користувачів, які здебільшого замасковані під українців. У контексті пейоративної лексики доречно згадати також дослідження мови ворожнечі І. Богданової та О. Лептуги (2020), які проаналізували українське медіасередовище і звернули увагу на трансформацію стандартів сучасної журналістики під впливом розвитку соцмереж. Так, на нашу думку, нині цілком органічним є використання позамовних, невербальних засобів передачі інформації в мережі Інтернет, як-от мему, гештеги, мініатюри зображення (для ілюстрації текстових дописів), аудіо- та відеофайли тощо.

Якщо при роботі з англomовним середовищем ботів ідентифікувати складно спираючись лише на інструменти лінгвістичного аналізу, то в українськомовному дискурсі визначити зловмисника може навіть пересічний користувач. Зазвичай вони видають себе відсутністю розуміння базових правил української граматики. Як-от під час постійних атак на українську енергетичну систему 2023-го року, коли росіяни запустили флешмоб у Twitter і Viber із гештегом #LightOnZelenskyOff. У перебігу цієї ПСО боти поширювали месенджерами повідомлення на зразок *"Пів країни вже без електро харчування, вже сечі немає терпіти ці пекельні борошна!"* або *"Немає сечі терпіти ці борошна без світла. Українці хочуть світу, а не війни"* (Пресслужба Ради національної безпеки і оборони України у Twitter, 2023). Цілком очевидно, що ворог не доклав зусиль, аби правильно перекласти ці речення з російської мови українською,

послугуючись безкоштовним сервісом перекладу на зразок Google Translate. Будь-який користувач соцмережами може легко визначити, що подібні повідомлення – фейкові, і таким чином захиститися від негативного впливу. Однак не завжди загрози в соцмережах експліцитно вербалізовані. Часто маніпуляція інформацією здійснена приховано, або будучи замаскованою під українські офіційні джерела, або граючи на переживаннях суспільства, коли у користувачів немає змоги перевірити достовірність повідомлення, а емоційний ефект уже спрацював.

Згідно з Доктриною інформаційної безпеки України, найбільшою загрозою є маніпуляції суспільною свідомістю, зокрема, через поширення неправдивої інформації. Наявні також інші значущі загрози, як-от кібертероризм, розповсюдження конфіденційної інформації тощо. Затверджена Указом Президента України № 47/2017, Доктрина інформаційної безпеки України виокремлює неправдиву інформацію у глобальному інформаційному просторі та спроби підризу конституційного ладу України як фундаментальні загрози ІБ (Указ Президента України № 47, 2017). Події 2014-го року в Україні, зокрема Революція гідності, анексія Криму та війсьний конфлікт на Сході, показали, як російська федерація використовує соціальні мережі для пропаганди.

Відоме військове видання RealClearDefense США здійснило дослідження та встановило, що було витрачено близько \$19,000,000 на фінансове підтримання 600 осіб (ботів) у соцмережах "ВКонтакте", Facebook та "Однокласники" (RealClearDefense, 2017). Ці особи активно розміщували матеріали на підтримання анексії Криму та сепаратизму в Донецькій та Луганській областях місцевими мешканцями. У своїх публікаціях вони поширювали повідомлення про жорстокі дії України проти власного населення та заохочували ненависть до держави. Медіаресурси Росії використовували ці дописи як докази у своїх дезінформаційних кампаніях щодо обмеження прав російськомовних в Україні. Цей спосіб маніпуляції суспільною думкою став справжнім викликом для інформаційної безпеки України, оскільки мав великий вплив на події того періоду.

Проаналізувавши публікації, присвячені маніпуляції інформацією в соцмережах і електронних ЗМІ, робимо висновок, що

для повноцінної концептуалізації цієї проблематики необхідно детальніше розібрати дискурс такої соцмережі, як Telegram. На це є декілька причин, серед яких:

- 1) поширеність платформи серед українського й російського суспільств;
- 2) наявність офіційних каналів обох сторін гібридної війни;
- 3) широкий спектр лінгвальних і екстралінгвальних засобів комунікації;
- 4) у край низький рівень модерації (контролю) опублікованого контенту.

Ці та багато інших причин сприяють розвитку маніпуляції інформацією на платформі Telegram, що робить її показовим матеріалом для дослідження, а її користувачів – репрезентативною групою для виокремлення й окреслення мовних інструментів подання інформації з необхідним автору емоційним навантаженням.

Мета статті – проаналізувати інформаційне поле таких українськомовних Telegram-каналів, як "Труха ⚡ Україна", "ЧОРНИЙ ЛИСТ" та "Український Телеграм". Також мета передбачає виокремлення патернів побудови маніпулятивних повідомлень у стрічках новин, тлумачення мовних інструментів, використаних у процесі текстотворення та пояснення, як дібрані зразки впливають на МІБ користувачів платформою. Акумуляовані ресурси є репрезентативними, оскільки їхні аудиторії налічують від 245602 до 975771 і 2665073 підписника на момент проведення дослідження (20.10.2023).

Методи. У межах дослідження використано комплексний підхід до аналізу вмісту популярних Telegram-каналів, акцентуючи увагу на мовній маніпуляції та інформаційних операціях. Застосовано методи лінгвістичного аналізу та синтезу, що дозволило глибоко зануритись у структуру мовних засобів, використаних для маніпуляції. Досліджено понад 246000 слововживань у 4100 дописах, виокремлено ключові маркери маніпуляції, такі, як емоджі, апелювання до авторитету, емоційно забарвлена лексика. Такий підхід забезпечив об'єктивне вимірювання масштабів інформаційної маніпуляції, а також виокремлення лінгвістичних засобів, залучених до процесу масової дезінформації в мережі Інтернет.

Результати. Згідно з відомостями веб-ресурсу "Слово і діло" (2023), який своєю чергою акумулював оцінки Інституту демографії і соціальних досліджень НАН України, на початок 2023-го року в Україні налічували від 28 до 34 мільйона осіб. Таким чином, найпопулярніший досліджений нами Telegram-канал зібрав аудиторію, що приблизно відповідає ~8.6% усього населення України (якщо брати до уваги середнє число між 28 і 34 мільйона осіб, що дорівнює 31 мільйону). Звичайно, тут необхідно детальніше дослідити, наскільки ця аудиторія неспроможна, адже відомо, що в сучасних соцмережах часто кількість підписників збільшують за рахунок ботів. Тим не менше, кількість підписників не настільки важлива, оскільки це не константа.

Попри те, що Telegram-канали не є офіційними ЗМІ, а процес верифікації таких ресурсів – іноді доволі сумнівний, дедалі більше українців отримують найсвіжіші новини саме від них. Із технічних причин платформа дозволяє авторам і адміністраторам каналів публікувати новини у дуже короткій формі, що дає можливість читачам за мінімальний проміжок часу дізнатися якомога більше інформації. На відміну від веб-сайтів новинних порталів ЗМІ, формат застосунка передбачає швидкий доступ до новин. Багато чинників у сукупності сприяють переходу інформаційного поля України, наприклад, із Facebook до Telegram, де бракує цензурування та модерації. Саме тому обрано цей цифровий майданчик як медіатор між адресантом маніпулятивних повідомлень і їх адресатом.

Проаналізовано понад 1100 дописів Telegram-каналу "Труха⚡Україна" з 20.09.2023 по 20.10.2023 загальним обсягом понад 7000 слововживань. Саме цей період було обрано з метою дослідити реакцію адміністрації каналу на систематичну критику з боку журналістів і суспільства, визначивши, чи відбулися позитивні зміни у модерації ресурсу. Наводимо детальний аналіз кількох дописів і рекламних оголошень із очевидними спробами маніпуляції емоціями читачів.

Так, один із найпопулярніших серед українців Telegram-каналів "Труха⚡Україна" (на 20.10.2023 налічує 2665073 підписника) часто публікує рекламні повідомлення, не маркуючи їх як такі спеціальним гештегом #реклама. Наприклад,

20.10.2023 о 17:00 канал опублікував рекламне оголошення із заголовком "Який розмір виплат насправді повинні отримувати українці? Як перестати *бути в дурнях* через дії влади?" та таким умістом: **"Все просто – підписатись на Телеграм канал "Адвокат Мілер (покликання)" (покликання). (покликання) (покликання) Сергій Мілер (покликання) успішно закрив більше 90% своїх справ, а тепер розкриває правду про закони та права українцям. Хочеш стати одним з 450 тисяч свідомих людей? Тоді дізнавайся про свої права та можливості разом з Сергієм Мілером покликання"** (Труха/Україна, 2023). Із очевидного – у цьому оголошенні 2 експліцитні маніпулятивні заклики до дії, як-от "Все просто – підписатись..." або "... дізнавайся про свої права". Адресант інтегрує у своє повідомлення ідею простоти цієї дії, обіцяючи значні результати опісля. Також імпліцитний заклик до дії розміщений прямо в заголовку: "Як перестати *бути в дурнях* через дії влади?". Фразеологізм *бути в дурнях* одразу позиціонує адресата як особу, що за замовчуванням є "дурнем", і щоби перестати ним бути, – потрібно підписатися на канал адвоката. Окрім того, автор тексту оголошення використовує нібито точні числа ("450 тисяч свідомих людей") із метою переконати читача, проте не надає покликання на джерело цієї інформації. Лише послуговуючись здоровим глуздом, реципієнт може зрозуміти, що не існує жодного опитування або дослідження, котре підрахує точну кількість так званих "свідомих" людей.

Іншим яскравим прикладом маніпуляції інформацією у Telegram-каналі "Труха Україна" є допис, опублікований 19.10.2023 о 12:46 із заголовком, який стверджує, що нібито "Військовозобов'язаним почали блокувати банківські картки, – **ФОКУС**". Після заголовка текст допису містить таке повідомлення: **"Вам можуть заблокувати банківську карту за неявку до ТЦК по повістці, яку ви навіть і не отримували. На жаль, такі випадки дедалі частіше трапляються"** (Труха/Україна, 2023). Помітно, що автор публікації персоналізує вміст новини, використовуючи займенник *вам*, одразу переводячи наратив у суб'єктивну площину. Побудоване таким чином повідомлення миттєво викликає в читача емоційну

реакцію. Примітним іще є покликання на джерело новини – інтернет-ресурс "ФОКУС", що начебто має додати ваги написаному, адже апелює до авторитету. Словосполучення "На жаль" тут використане для вираження жалю щодо навіть іще не доведеного факту, проте маніпуляція вже відбулась, а негативна емоція – уже викликана. Такі способи маніпуляції покликані викликати масове обурення у читачів і невдоволення владою, а також дестабілізувати ментально-інформаційне поле суспільства.

Іще один маніпулятивний допис каналу "Труха ⚡ Україна" – реклама іншого ресурсу. Наводимо повний уміст повідомлення, опублікованого 16.10.2023 о 13:00: *"Кожному українцю заплатять до \$20.000 за переїзд до Канади А ще й влаштують на офіційну роботу. Прямо зараз найкращі країни світу чекають на українців з розкритими обіймами і готові їм самі облаштувати життя. І поки одні шукають способи, як незаконно перетнути кордони та отримати статус біженця, інші читають Релокація (покликання). Усередині показують як: за 45 днів отримати постійний ВНЖ ЄС, безкоштовно поїхати до Європи та користуватися держпрограмами інших країн Підписатись на канал, поки доступ відкритий, тут: (покликання)"* (Труха/Україна, 2023). Як і в більшості рекламних оголошень на каналі "Труха ⚡ Україна", тут простежуємо відверту маніпуляцію. По-перше, адресант використовує заголовок, який привертає увагу і викликає бажання дізнатися більше. Обіцянка значної суми (\$20000) та можливості переїзду до Канади створює враження унікального шансу, яким слід одразу скористатися. По-друге, автор оголошення використовує порівняння між двома групами людей: одні отримують унікальні можливості переїзду і статус біженця, тоді як інші незаконно перетинають кордон. Такий контраст навмисно підсилює позитивний настрій щодо переїзду та негативне ставлення до тих, хто шукає інші способи покинути країну, хоча рекламу можуть прочитати як чоловіки, так і жінки, яким виїзд за кордон необмежено.

Також автор маніпулює неочевидним порівнянням країни у гарячій фазі війни (України) та "найкращих країн світу" (як-от Канада), щоби підкреслити привабливість пропозиції та збільшити ймовірність підписання на канал. Адресант прагне

переконати адресата сприймати релокацію як щось легке та доступне, позитивно описуючи процес отримання посвідки на постійне проживання в ЄС за короткий термін і можливість безкоштовно поїхати до Європи. Нарешті, відсутність конкретних відомостей або джерел інформації створює загадковість і надає повідомленню вигляд ексклюзивної інформації, що може привабити читачів бажанням дізнатися більше і скористатися такою нагодою, *"поки доступ відкритий"*. Синтаксично обставина часу *прямо зараз* у цьому контексті відіграє ту саму роль, виражаючи необхідність виконання чого-небудь саме зараз, без будь-яких затримок. Вона додає виразності та акцентує на терміновості події, намагаючись закликати читачів до негайної дії.

У Telegram-каналі "Труха ⚡ Україна" також знаходимо повідомлення, розміщене 12.10.2023 о 18:24 із заголовком *"⚡Графіки відключень світла: електроенергію вимикатимуть по 4 години"* та текстом: *"ДТЕК Київські електромережі вже розмістив (покликання) на своєму сайті графіки відключень. До речі, не всім українцям вимикатимуть світло у разі блекаутів. Список щасливчиків тут (покликання). Зазначається, що поки відключень не планується, вони можуть бути у разі обстрілів критичної інфраструктури. Репост тому, кому не везе в коханні, але завжди везе з відключеннями 😊"* (Труха/Україна, 2023). У цьому випадку звертаємо увагу на структуру повідомлення, адже автор починає допис із інформації, що світло вимикатимуть по 4 години, а наприкінці зазначає, що це станеться лише за умов подальших обстрілів інфраструктури. Таким чином, емоційна реакція вже викликана, хоча адресант укінці спростував інформацію. Якщо ж перейти за покликанням на офіційний сайт ДТЕК, то графіки відключень справді є, проте компанія не видаляла їх протягом усієї весни та літа 2023-го року. Примітним є використання емоджі (іконок, які виражають певну емоцію або що-небудь позначають) для привертання уваги читача та швидкого налаштування його на певну емоцію.

Підсумовуємо, що з понад 1100 проаналізованих дописів тією або іншою мірою маніпулятивними виявилися 319, що становить близько 29 %. Найчастіше автори Telegram-каналу "Труха ⚡ Україна" маніпулюють емоціями читачів, використо-

вуючи емоційно забарвлену лексику, апеляцію до авторитетних джерел, уживання емоджі (часто – анімованих), заклики до дії та виокремлення емоційної складової повідомлення і підлаштування структури з метою підтримання відчуття ментально-інформаційної нестабільності. Хоча, на перший погляд, 29 % – це навіть не половина всього контенту у стрічці новин, варто зазначити, що цей канал прагне систематично поліпшувати свою статистику підписників і реакцій на дописи, тому вони часто публікують неперевірену інформацію, яку потім просто редагують відповідно до оновлених відомостей. Проте користувачі вже не повертаються до цих дописів у пошуках оновленої інформації, а ефекту маніпуляції вже було досягнуто.

У перебігу дослідження ми опрацювали близько 2000 дописів Telegram-каналу "ЧОРНИЙ ЛИСТ", опублікованих із 01.03.2023 по 20.10.2023 (обсягом понад 10000 слововживань). За відомостями ресурсу Telemetrio (2023) (веб-застосунок для відстежування активності в Telegram), саме за цей період значно зросла кількість підписників. Telegram-канал "ЧОРНИЙ ЛИСТ" (на 21.10.2023 ресурс налічує 245602 підписника) також був помічений у спробах маніпулювання інформацією. Зокрема, веб-ресурс "ВолиньPost" (2023) звернув увагу на канал "ЧОРНИЙ ЛИСТ" у контексті реклами так званого застосунку "радар ракет" (якого не існує), однак у Telegram використовують авторитет Президента Володимира Зеленського як спробу популяризувати інші канали. Так, наприклад, "ЧОРНИЙ ЛИСТ" публікує рекламне оголошення з таким текстом: *"Володимир Зеленський дав наказ кожному українцю підключитись до радару ракет – (посилання)..."*. Цей приклад узятий із веб-сайту "ВолиньPost", де наведено текст оголошення на скріншоті, адже ми не змогли знайти сам допис у Telegram-каналі. Очевидно, його було видалено. У ньому спостерігаємо маніпуляцію саме через наведення певного авторитетного джерела, хоча насправді таке повідомлення є лише рекламою іншого ресурсу, який її оплатив.

Наступні приклади маніпуляції емоціями й інформацією у Telegram-каналі "ЧОРНИЙ ЛИСТ" наведемо у вигляді таблиці:

Таблиця

Приклад	Способи маніпуляції
" Ядерна загроза з боку Китаю. За оцінками Міноборони США, станом на травень цього року Китай володів понад 500 діючими ядерними боєголовками, що перевищує попередні прогнози. Очікується, що до 2030 року КНР, ймовірно, матиме понад 1000 діючих ядерних боєголовок" (опубліковано 20.10.2023 о 11:08) (ЧОРНИЙ ЛИСТ, 2023).	1. Відсутність покликання на джерело інформації. 2. Використання емоджі на початку повідомлення з метою привертання більшої уваги та задання необхідного застережливого тону наративу. 3. Некоректність сформованого повідомлення (зокрема, уживання дієприкметника активного стану на -юч- – діючий, що вказує на незнання базових правил граматики української мови). 4. Прислівник <i>ймовірно</i> передає невпевненість, що дозволяє авторові повідомлення "кинути" новину задля емоційного відгуку аудиторії без перевірки достовірності джерел інформації.
" У Києві Б'ЮТЬ дітей у садочку, – ЗМІ. Скандал стався у дитячому садочку №513 у Голосіївському районі. Батьки 2-річної дівчинки знайшли у неї на шиї глибокі подрятини, які у садочку замазали зеленою. А сама дитина розповіла, що її били по губах та по шиї. Вихователька відговорюється, що нібито дівчинку ненароком подряпала замком від кофти. Поліція заяву не прийняла, (покликання) але є інформація, що у садку вже ведеться внутрішнє розслідування. Вихователька та її помічниця отримали догани" (опубліковано 17.10.2023 о 21:27) (ЧОРНИЙ ЛИСТ, 2023).	1. У тексті використані емоційно забарвлені слова та символи, які підсилюють маніпулятивний вплив, як-от "", <i>скандал</i>, <i>глибокі подрятини</i>, <i>"били по губах та по шиї"</i>. Вони викликають відчуття стурбованості, обурення та невпевненості в безпеці дітей. Також написання слова <i>б'ють</i> великими літерами (капіталізація) привертає увагу й акцентує її на необхідній автору новини семі. 2. У повідомленні наведено конкретний номер дитячого садочка (№ 513), що надає виразності події та може допомогти привернути увагу громадськості.

Приклад	Способи маніпуляції
	3. Автор новини згадує джерело інформації – ЗМІ, що додає авторитетності й правдоподібності повідомленню, проте конкретного покликання – немає. 4. У повідомленні наводять свідчення самої дитини і відповідь виховательки, що робить історію переконливішою та емоційно навантаженішою.
"⚡💡 Графіки відключення електроенергії в Україні розробили та затвердили для всіх областей. Згідно з графіками, найдовше без світла може залишатися Київ – до семи годин поспіль. Поки графіки не запровадять, (покликання) але все може змінитися, якщо росіяни відновлять свої атаки по енергоінфраструктурі. Про свої графіки знеструмлення поінформувала компанія ДТЕК. Зокрема, це стосується Києва та області, а також Одещини та Дніпропетровщини" (опубліковано 16.10.2023 о 13:14) (ЧОРНИЙ ЛИСТ, 2023).	1. Структура повідомлення сформована так, аби привернути більше уваги. Спершу подана маніпулятивна інформація, що графіки відключення електроенергії вже затвердили, а Київ може залишатися без світла найдовше. Таку інформацію читачі можуть сприйняти як факт і навіть не дочитати текст до кінця, де ця новина спростована. 2. Покликання на офіційне джерело інформації (компанія ДТЕК), що повинно додати ваги написаному. Однак упущені нюанси щодо того, що графіки відключень і не видаляли.
"🤖 В Україні можуть підвищити тарифи на воду та водовідведення – з 1 квітня та 1 липня. Це питання планують розглянути у березні, зазначено на сайті НКРЕКП" (опубліковано 11.03.2023 о 18:19) (ЧОРНИЙ ЛИСТ, 2023).	1. Сама новина дібрана так, аби спровокувати обурення серед аудиторії, хоча це питання лише "планують розглянути у березні". 2. Покликання на офіційне джерело інформації (НКРЕКП) без додаткового тлумачення.

Отже, із 2000 проаналізованих дописів Telegram-каналу "ЧОРНИЙ ЛИСТ" близько 240 можна вважати маніпуля-

тивними, що становить 12% від добірки публікацій. Як правило, автори каналу навмисно добирають чутливий контент, аби тримати стабільно високе емоційне навантаження серед аудиторії, адже так вони забезпечують інтерес, зворотню реакцію читачів у вигляді залишених під дописами реакцій, що своєю чергою просуває ресурс у статистиці застосунку. Окрім того, автори завжди починають тексти дописів із емоджі, який відображає певну емоцію, щоб одразу налаштувати реципієнтів на необхідний настрій повідомлення. Також найчастотнішими прийомами емоційної маніпуляції є апелювання до авторитету та структурування повідомлення так, що спершу подана неправдива інформація, а далі йде її спростування. На Telegram-каналі "ЧОРНИЙ ЛИСТ" таких повідомлень приблизно 100.

Ми також проаналізували близько 1000 дописів Telegram-каналу "Український Телеграм", опублікованих із 01.09.2023 по 20.10.2023 загальним обсягом понад 6000 слововживань. Згідно з відомостями, отриманими з ресурсу Telemetrio (2023), саме на цей період припала особлива активність підписників. Цей Telegram-канал на 23.10.2023 налічує 975771 підписника. Автори каналу час від часу публікують маніпулятивні тексти, як-от допис, оприлюднений 20.10.23 о 8:15: *"КНДР пригрозила США превентивним ядерним ударом. **Пхеньян вважає, що** Вашингтон **"розкручує** маховик ядерної війни", коли перекидає в регіон ядерні стратегічні засоби – атомні авіаносці, підводні човни та стратегічні бомбардувальники. **На думку Пхеньяна, Вашингтон це робить, щоб заспокоїти південнокорейських маріонеток**"* (Український Телеграм, 2023). Тут спостерігаємо відсутність покликання на джерело новини і використання метонімії, яка глобалізує думку, – *"Пхеньян вважає..."* або *"На думку Пхеньяна..."* замість наведення конкретних осіб, які представляють КНДР. Також помітне вживання емоційно маркованої та метафоризованої лексики: *"південнокорейських маріонеток"*, що відразу стереотипізує населення Республіки Корея як залежне від Заходу і відображає маніпулятивну риторику комуністичних держав.

Іншим прикладом маніпуляції є допис, опублікований 13.10.2023 о 8:49, із таким умістом: " **"Я досі русофіл"**: Борис

Джонсон зізнався, що все ще є фанатом російської культури "Я досі захоплююсь мовою, культурою, російською цивілізацією. Тільки дурень не захоплюватиметься". – Додав він" (Український Телеграм, 2023). У цьому дописі немає покликання на джерело інтерв'ю, проте автор новини зумисне навів емоційно навантажений уривок, адже він викличе обурення українського суспільства. Наводячи пряму цитату на початку допису, автор одразу занурює реципієнта в необхідний дискурс. Попри те, що ця заява є справжньою, без покликання на джерело читач немає змоги ні переконатись у цьому, ані детальніше ознайомитись із інтерв'ю, де може бути розгорнута думка Бориса Джонсона.

Часто в Telegram-каналах спершу публікують якусь новину, а лише згодом її спростовують. Наприклад, 10.10.2023 о 16:13 на каналі "Український Телеграм" оприлюднили таку новину: *"Голова Нацбанку Андрій Пишиний написав заяву про звільнення, – ЗМІ. За даними джерел видання, заяву про звільнення "за станом здоров'я" він написав з Марокко, куди днями він поїхав з офіційним візитом. Чекаємо на офіційне підтвердження інформації"* (Український Телеграм, 2023). Автор допису покликається на авторитетне джерело ЗМІ, проте наприкінці повідомлення зазначає, що ця інформація ще потребує підтвердження. Саме для таких випадків сучасні інтернет-ЗМІ часто використовують аббревіатуру UPD (від англ. *updated* – "оновлено"), щоби вносити зміни до тексту після отримання нової інформації у тому самому дописі.

Таким чином, проаналізувавши близько 1000 дописів Telegram-каналу "Український Телеграм", ми визначили, що 33 з них містять елементи маніпуляції емоціями читачів, що становить 3.3%. Як правило, адресанти таких повідомлень нехтують наведенням джерел інформації, а також уживають емоційно забарвлену лексику, подекуди – нецензурну. Іншими способами привернути увагу аудиторії є вживання емоджі, виділення тексту жирним шрифтом, капіталізація певних слів, наведення цитат політичних діячів тощо.

Дискусія і висновки. Маніпулятивна природа досліджених Telegram-каналів походить від бажання адміністраторів мімікрувати під електронні засоби масової інформації, при цьому

відверто рекламуючи інші ресурси. Із понад 1100 проаналізованих дописів Telegram-каналу "Труха ⚡ Україна" ми poznали як маніпулятивні 319, що становить 29 % текстів, опублікованих в обраний нами період. Також із 2000 проаналізованих дописів Telegram-каналу "ЧОРНИЙ ЛИСТ" 240 можна вважати маніпулятивними, що становить 12 %. 33 із 1000 дописів Telegram-каналу "Український Телеграм" містять маніпуляції емоціями читачів, що становить 3.3 %. Отже, у перебігу дослідження було проаналізовано понад 4100 дописів (близько 246000 слововживань) таких Telegram-каналів, як "Труха ⚡ Україна", "ЧОРНИЙ ЛИСТ" та "Український Телеграм".

Вагомим у результаті здійсненого дослідження є високий відсоток маніпуляції емоціями та інформацією, що дорівнює показникам від 3.3 % ("Український Телеграм") до 12 % ("ЧОРНИЙ ЛИСТ") та 29 % ("Труха ⚡ Україна"). Варто зазначити, що ці оцінки приблизні, адже ми зосередилися винятково на певному періоді та брали до уваги лише експліцитну маніпуляцію. Для визначення маніпулятивності вмісту Telegram-каналу "ЧОРНИЙ ЛИСТ" необхідно було взяти до уваги більше дописів, оскільки не кожен із них був репрезентативний, тоді як для ресурсу "Український Телеграм" знадобилося вдвічі менше.

Найчастотнішими прийомами маніпуляції в досліджених ресурсах виявилися вживання позамовних символів, як-от емоджі, а також емоційно забарвленої лексики, структурування повідомлень із пріоритезацією неперевіреної інформації, капіталізація окремих слів, апелювання до авторитету, відсутність покликання на першоджерело, заклики до дії, використання обставин часу з метою створення ефекту терміновості тощо. Також іншими ключовими маркерами маніпулятивного повідомлення виявилися друкарські хиби, некоректність викладу інформації та граматичні помилки. Перенасиченість маніпулятивною інформацією, як і безперервне поглинання великої кількості різноаспектних новин за короткий проміжок часу може завдавати неабиякої шкоди МІБ українського суспільства. Для наведення детальніших висновків щодо впливу на емоційний стан реципієнтів необхідний психолінгвістичний аналіз дописів у соцмережах на зразок Telegram.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Богданова І., Лептуга О. (2020). "Мова ворожнечі" в текстах українськомовного медіапростору. *Український світ у наукових парадигмах. Збірник наукових праць*, 7, 6–11. <http://repositc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/12378/1/%D0%9C%D0%9E%D0%92%D0%90%D0%92%D0%9E%D0%A0%D0%9E%D0%96%D0%9D%D0%95%D0%A7%D0%86.pdf>

ВолиньPost. (2023). <https://www.volynpost.com/news/218802-pochalos-abo-ia-k-vamy-manipulyuyut-telegram-kanaly>

Молоткіна Ю. О. (2022). Пейоративи як засіб вербального маніпулювання в англомовному дискурсі соціальних мереж TikTok та Twitter у контексті антиукраїнської пропаганди. *Сучасні дослідження з іноземної філології*, 3(21), 147–163. <https://doi.org/10.32782/2617-3921.2022.21-22.147-162>

Паршикова А. (2016). Роль мовних засобів у забезпеченні інформаційної безпеки особистості (на матеріалі німецьких ЗМІ). У *Мова. Суспільство. Журналістика: Збірник матеріалів XXII міжнародної науково-практичної конференції з проблем функціонування і розвитку української мови* (с. 84–87). https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/48515/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_2016.pdf#page=84

Прес-служба Ради національної безпеки і оборони України у Twitter. (2023). https://twitter.com/rnbo_gov_ua/status/1587434156715393027/photo/1

Пучков О. О. та ін. (2023). Інформаційна технологія визначення політичного спрямування джерел інформації для забезпечення інформаційної безпеки держави під час кризових ситуацій. *Cybersecurity: Education, Science, Technique*, 4(20), 142–152. <https://csecurity.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/474/379>

Слово і діло. (2023, 29 вересня). <https://www.slovoidilo.ua/2023/09/29/infografika/suspilstvo/52-miljony-ne-bude-yaki-prohnozy-shhodo-skorochennya-chyselnosti-naselennya-ukrayiny>

Труха/Україна. (2023). <https://t.me/s/truexanewsua>

Указ Президента України. (2009). "Про Доктрину інформаційної безпеки України". <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514/2009#Text>

Указ Президента України № 47/2017. <https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>

Український Телеграм. (2023). https://t.me/+TVbmPYPLV_f00SF3

ЧОРНИЙ ЛИСТ. (2023). https://t.me/s/blacknews_ua

Шемаєв В. М., Присяжнюк М. М., Онофрійчук А. П. (2019). Соціальні мережі в аспекті інформаційної безпеки. *Наука і оборона*, 8(3), 36–39.

Шинкар Т., Левченко Т., Дудар В. (2023). Маніпулятивні технології в аспекті інформаційної безпеки. *Society Document Communication*, (19), 270–286. <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2023-19-270-286>

Kantar. (2023). [https://www.kantar.com/locations/ukraine#_ =](https://www.kantar.com/locations/ukraine#_=)

RealClearDefense. (2017, 10 травня). How Russia weaponized social media in Crimea. https://www.realcleardefense.com/articles/2017/05/10/how_russia_weaponized_social_media_in_crimea_111352.html

Telemetro. (2023). <https://telemetr.io/uk/channels>

REFERENCES

BLACK LIST. (2023). Retrieved from https://t.me/s/blacknews_ua

Bohdanova, I., & Leptuga, O. (2020). "Hate speech" in the Ukrainian-speaking media space. *Ukrainian World in Scientific Paradigms*, (7), 6–11. Retrieved from <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/12378/1/%D0%9C%D0%9E%D0%92%D0%90%20%D0%92%D0%9E%D0%A0%D0%9E%D0%96%D0%9D%D0%95%D0%A7%D0%86.pdf>

Kantar. (2023). Retrieved from <https://www.kantar.com/locations/ukraine>

Molotkina, Y. O. (2022). Pejoratives as a means of verbal manipulation in the English discourse of social media TikTok and Twitter in the context of anti-Ukrainian propaganda. *Modern Research in Foreign Philology*, (3–4, 21–22), 147–163. <https://doi.org/10.32782/2617-3921.2022.21-22.147-162>

Parshikova, A. (2016). The role of linguistic means in ensuring the information security of the individual (based on German media). In *Language. Society. Journalism: Collection of materials of the XXII international scientific-practical conference on the problems of functioning and development of the Ukrainian language* (pp. 84–87). Retrieved from https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/48515/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_2016.pdf#page=84

President of Ukraine. (2009). *Decree of the President of Ukraine "On the Doctrine of Information Security of Ukraine"*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514/2009#Text>

President of Ukraine. (2017). *Decree of the President of Ukraine No. 47/2017*. Retrieved from <https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>

Press Service of the NSDC of Ukraine. (2023). Retrieved from https://twitter.com/rnbo_gov_ua/status/1587434156715393027/photo/1

Puchkov, O. O. et al. (2023). Information technology for determining the political direction of information sources to ensure the information

security of the state during crisis situations. *Cybersecurity: Education, Science, Technique*, (4, 20), 142–152. Retrieved from <https://csecurity.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/474/379>

RealClearDefense. (2017, May 10). How Russia weaponized social media in Crimea. Retrieved from https://www.realcleardefense.com/articles/2017/05/10/how_russia_weaponized_social_media_in_crimea_111352.html

Shemaev, V. M., Prisyazhnyuk, M. M., & Onofriichuk, A. P. (2019). Social networks in terms of information security. *Science and Defense*, (8, 3), 36–39.

Shynkar, T., Levchenko, T., & Dudar, V. (2023). Manipulative technologies in terms of information security. *Society Document Communication*, (19), 270–286. <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2023-19-270-286>

Slovo I Dilo. (2023, September 29). Retrieved from <https://www.slovoidilo.ua/2023/09/29/infografika/suspilstvo/52-miljony-ne-bude-yaki-prohnozy-shhodo-skorochennya-chyselnosti-naselennya-ukrayiny>

Telemetrio. (2023). Retrieved from <https://telemetr.io/uk/channels>

Trukha/Ukraine. (2023). Retrieved from <https://t.me/s/truexanewsua>

Ukrainian Telegram. (2023). Retrieved from https://t.me/+TVbmPYPLV_f00SF3

VolynPost. (2023). Retrieved from <https://www.volynpost.com/news/218802-pochalos-abo-iak-vamy-manipulyuyut-telegram-kanaly>

Отримано редакцією журналу / Received: 26.12.23

Прорецензовано / Revised: 10.01.24

Схвалено до друку / Accepted: 15.01.24

Taras Holota, PhD Student

ORCID ID: 0009-0009-4767-0937

e-mail: targolus@gmail.com

Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Kyiv, Ukraine

LANGUAGE DIMENSION OF INFORMATION MANIPULATION IN UKRAINIAN TELEGRAM CHANNELS

The research delves into the challenges posed by the full-scale russian invasion, emphasizing the need for an effective counter-propaganda strategy online. The digital proximity of Ukraine and russia means users often consume information from diverse sources, sometimes antagonistic. With the growing influence of social networks and messenger platforms like Telegram, the study underscores the urgency of understanding and countering information-psychological operations. Our research also differentiates between intentional and unintentional manipulation, highlighting the varying objectives behind each.

An analysis of 4,100 posts (encompassing approximately 246,000 word usages) from popular Ukrainian Telegram channels such as "Труха ⚡Україна", "ЧОРНИЙ ЛИСТ," and "Український Телеграм" was conducted to determine the proportion of content associated with manipulative attributes. An attempt was made to underscore the importance of evaluating the quality of content in Ukrainian Telegram channels as well as identifying the percentage of content that contains information and emotional manipulation. Within the selected study period, 29 % of manipulative content was found on the "Труха ⚡Україна" channel, 12 % on the "ЧОРНИЙ ЛИСТ" channel, and 3.3 % on "Український Телеграм." It was determined that the most frequent linguistic and extralinguistic tools for information manipulation include the use of emojis and emotionally charged vocabulary, appeals to authority, specific word capitalization, lack of primary source citation, structuring messages with a focus on unverified information, calls to action, and the use of circumstantial adverbs of time to create a sense of urgency, among others.

Moreover, typographical errors, incoherent presentation of information, and grammatical mistakes were identified as other key markers of manipulative messaging. These seemingly inadvertent errors could potentially be deliberate, further muddying the waters of information clarity.

Keywords: language markers of mental and information security, language manipulation in social networks, manipulative text, language tools of emotion manipulation.

Тетяна ДЯЧУК, канд. філол. наук, доц.
ORCID ID: 0000-0003-0268-1236
e-mail: tetiana.diachuk@npp.nau.edu.ua
Національний авіаційний університет,
Київ, Україна

Світлана ЛИТВИНСЬКА, канд. філол. наук, доц.
ORCID ID: 0000-0002-5761-5124
e-mail: svitlana.lytvynska@npp.nau.edu.ua
Національний авіаційний університет,
Київ, Україна

НЕОЛОГІЗМИ У ВІРТУАЛЬНОМУ ДИСКУРСІ, ЇХНЯ СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Актуальність дослідження неологічної лексики зумовлена необхідністю постійного впорядкування формального рівня лексико-семантичної системи мови. Проаналізовано неологізми, відібрані з онлайн-ЗМІ, з погляду структури, семантики, походження. Виявлено, що неолексеми різноструктурні (слова, юкстапозити, особливо багато аббревіатур, словосполучення). З погляду походження продовжують домінувати запозичення з англійської мови-джерела. Неолексем українського походження надзвичайно мало. Продовжується процес розширення семантичної структури окремих загальноновживаних слів.

Інтернет-комунікація – важливе джерело утворення та функціонування неолексем. Перспектива досліджень неологізмів очевидна. Особливо актуальною є проблема адекватної заміни неологізмів інішомовного походження на українські відповідники, напрацювання дієвих механізмів "просування" українських назв зі сфери фіксації у сферу функціонування.

Ключові слова: *неологізм, сфера фіксації, сфера функціонування, інішомовне слово, запозичення, семантична структура слова.*

Вступ. Зміни в мові детерміновані позамовною реальністю, яка еволюціонує щоденно й щохвилино. Шалені темпи науково-технічного прогресу, події, спричинені російсько-

українською війною, та конфлікт в Азії, – усе це знайшло віддзеркалення в мовній системі.

Неологізми як феномен мови були, є і будуть об'єктом вивчення. Зрозуміло, не лише в Україні дослідження неологізмів – важлива лінгвістична проблема (О. Сербенська, О. Стишов, О. Дзюбіна, Л. Струганець, Н. Непийвода, В. Сімонок та інші), а й зарубіжні науковці постійно досліджують це явище (наприклад, французькі, американські та англійські лексикологи – А. Darmsteter, В. Gardin, J. Cannon, W. Lee, J. Algeo).

Дослідження неологізмів – актуальна проблема. Академічна норма не встигає описувати динаміку лексико-семантичної системи мови. Чимало неолексем функціонують без кодифікації.

У зв'язку з потоком неологізмів, які необхідно досліджувати, упорядковувати, виник новий розділ мовознавства – неологія.

Мета статті – дослідити неологізми, які активно функціонують в мові сучасних онлайн-ЗМІ, з погляду структури, походження та наявних варіантів їх заміни на слова кореневого лексичного фонду.

Матеріал і методи дослідження. Фактичний матеріал (понад 100 лексем) був відібраний за допомогою методу суцільної вибірки з різних джерел (див. список використаних джерел). Для вивчення особливостей комунікації у віртуальному середовищі використовувався описовий метод, для узагальнення та підбиття підсумків – метод індукції, для виявлення способів творення неологічної лексики – метод структурного аналізу.

Результати дослідження. На позначення нових слів у мові науковці використовують різні назви: *нові слова, неологізми, неолексеми, інновації, новоутворення, новотвори, авторський неологізм, okazіоналізм, "слово-експромт", okazіональне слово, індивіально-авторський неологізм* тощо. Ми не будемо заглиблюватися в аналіз наведених вище назв. Таке формальне різноманіття може свідчити про складність поняття, названого цим терміном, про бажання мовців послуговуватися синонімічним багатством мови для висловлення своїх думок. Як основний термін використовуватимемо лексему "неологізм". Щоб уникнути тавтології, будемо вживати й інші назви.

Неологізмом вважаємо "слово, а також його окреме значення, вислів, які з'явилися в мові на певному етапі її розвитку і новизна яких усвідомлюється мовцями (загальномовні неологізми) або були вжиті тільки в якомусь акті мовлення, тексті чи мові певного автора (стилістичні, або індивідуально-авторські неологізми)" [Українська мова, 2007, с. 377].

Сьогодні в науці співіснують різні теорії, автори яких прагнуть розкрити суть явища неологізмів з різних боків, – стилістична, психолінгвістична, лексикографічна, денотативна, структурна, конкретно історична тощо. За однією з теорій, ознака "новизни" має розглядатися з позиції певних критеріїв, до яких відносять: 1) "час" – неологізмами є слова, які виникли в певний період розвитку мови, 2) "мовний простір" – середовище (жанри) функціонування неологізмів. Неологізмами можна вважати лексичні одиниці нові для :

- а) багатьох мов;
- б) національної мови;
- в) літературної мови;
- г) конкретної підмови (певної терміносистеми, жаргону);
- д) мови та/або мовлення.

Третім конкретизатором (поряд із часом та мовним простором) науковці вважають тип новизни мовної одиниці, зокрема, чи це:

- 1) переосмислення, або семантична інновація – унаслідок еволюції форма слова залишилася незмінною, проте змінилася його семантична структура;
- 2) перейменування або трансномінація – форма лексичної одиниці нова, семантична структура змін не зазнала;
- 3) власне неологізм – новими є як форма лексичної одиниці, так і її значення (Вікіпедія, б. д.).

Відбираючи фактичний матеріал, ми користувалися міркуваннями, що неологізмами є лексичні одиниці (слова, словосполучення), які виникли відносно недавно – за останні 25 років (часовий критерій) або ж існують давно, проте змінили свою семантичну структуру – у "старому" слові розвинулося нове значення (семантичний критерій). Сучасні словники їх не фіксують (лексикографічний критерій).

Поняття неологізму динамічне, проходить такі етапи: виникнення (здебільшого має індивідуальний характер) – соціалізація (розповсюдження в мові) – лексикалізація (фіксація в мовній системі).

Традиційно неологізми поділяють на okazіоналізми (індивідуально-авторські новотвори) та загальномовні. Щодо першого виду неологізмів варто зауважити, що високий потенціал словотворення притаманний для художнього стилю літературної мови, адже письменники прагнуть відійти від норм, змоделювати власну оригінальну дійсність. Так само особливу роль у словотворенні відіграють перекладачі, журналісти тощо.

Мова онлайн-медіа цікава для досліджень і, на думку О. Стишова, "... віддзеркалює стан сучасної літературної мови, відбиваючи її багатофункціональність, ступінь інтелектуалізації, оновлення і стилістичне перегрупування словника" (Стишов, 2003, с. 12).

У ній на сьогодні простежуються певні тенденції. По-перше, у віртуальному дискурсі спостерігається аббревіатурний "вибух", що є виявом універсальної тенденції до спрощення, економії засобів вербального вираження понять. В онлайн-ЗМІ впадає в око висока частотність вживання різноструктурних аббревіатур, від яких часто утворюються похідні лексеми: *ІПСО* (*ІПсО*, *Inco*, *IpsO*) – *іпсошники* – *ІПСОкати*. Для розуміння: **ІПСО** – інформаційно-психологічні спеціальні операції: "Що таке **ІПСО**, чому важливо це знати і які операції зараз проводить Росія проти України", "Як російські **іпсошники** готувалися до вторгнення в Україну?" (із заголовка), "Час дорослішання. Негайно припиніть **ІПСОкати** в соцмережах" (Як російські іпсошники..., 2022).

Лексема **іпсошники** утворена за неправильною моделлю (як – *есбеушники*, *феесбешники*, *СБУшники*, *даїшники*, *атошники* побудовані за російськомовною моделлю: *gai* – *гаишник* тощо). Відаббревіатурні деривати в українській мові мають утворюватися шляхом приєднання до твірної основи зокрема суфікса: **-ець**: *ІПСО* – *іпсовець*.

Часто в текстах поряд із повною назвою вживається ініціальна аббревіатура, наприклад: "Вчені повільно розгортають дослідження про те, що посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) з однаковою ймовірністю може бути як у людини, яка

бачила жахи війни на власні очі, так і у людини, яка просто 24/7 скролила стрічку телеграм-каналів з відповідними описами, фото, відео", "... назва – спеціальні інформаційні операції (**СІО**) прийнята для вживання в багатьох документах українських спецслужб" (Як російські іпсошники..., 2022), "Для чого кваліфікований електронний підпис (далі – **КЕП**) внесено до безконтактного електронного носія (далі – **БЕН**) паспорта громадянина України у формі картки (**ІД**)?" (6 основних причин..., 2023).

Чимало ініціальних аббревіатур у текстах функціонує без пояснень, що свідчить про значне поширення таких лексем і розуміння цільовою аудиторією без уточнень (автори, які вживають цей тип аббревіатур, очевидно, переконані, що "пересічний" громадянин знає їх значення): "Президент заслухав дані розвідок щодо ситуації на **ТОТ**, у Чорноморському регіоні та в країнах **ОДКБ**" (Згурець, 2023), "Військові ж, особливо **ГУР МО** та **ССо**, використовують термін "інформаційно-психологічні спеціальні операції" (6 основних причин..., 2023), "Представник **ГУР** додав, що ймовірні майбутні російські атаки будуть комбінованими – можуть включати як застосування ракет різних типів, так і комбінацію ракетного озброєння та ударних **БПЛА**" (Як російські іпсошники..., 2022), "...послуги адвоката з **АО**, ... зможе підписати в ролі Вашого представника рапорт на проходження **ВЛК** і рапорт на проходження лікування і зможе надіслати безпосередньо до **в/ч**, центральну **ВЛК**, МінОборони України для передачі у **в/ч**..." (Юридичний захист..., 2023), "Військовий каже, що **ЗСУ** треба дрони, треба **РЕБи**..." (Колесніченко, 2023).

Треба відзначити, що список аббревіатур та скорочень у систематизованому вигляді подано в низці праць, які є у вільному доступі в інтернеті (Список..., б.д.).

Інколи трапляються омонімічні форми ініціальних аббревіатур: **ЛБЗ** – лінія бойового зіткнення та лінійний батальйон.

Крім ініціальних, функціонують й інші типи аббревіатур: **уламкові** (утворені шляхом поєднання асемантичних частин слова): *такмед*, *начпрод*: "Деякі з медичних виробів, які закуповуються для потреб *такмеду*, є дуже простими і зрозумілими" (Середа, 2023), "*Начпроди* у військових частинах – це люди, які

непогано дають раду цифрам..." (Для укр. військових..., 2023), **частково скорочені слова** (утворені поєднанням частини і цілого слова): *гумдопомога*, *Мінцифра*: "В Україні "зникла" третина **гумдопомоги** для військових" (Соколова, 2023), "У соцмережах **Мінцифри** з'явилися інструкції, як діяти споживачеві, коли його провайдер "не перейшов" на xPON-мережі" (Буняк, 2023).

Наступна тенденція – значний різнобій у засобах вербального вираження понять. Зокрема на позначення електронного підпису вживаються назви: *електронний цифровий підпис*, *електронний підпис*, *Е-підпис*, *е-підпис*, *удосконалений електронний підпис*, *УЕП*, *кваліфікований електронний підпис*, *КЕП*, *ЕЦП*, *ецп*: "**Е-підпис** або ж **КЕП** має таку ж юридичну силу, як і власноручний підпис", "Якщо не заглиблюватися в математичні особливості, то у нашій країні сьогодні застосовується **ЕЦП** лише двох видів: удосконалений електронний підпис (**УЕП**) і кваліфікований електронний підпис (**КЕП**)" (Вагоровська, 2022). Відзначимо, що поняття, названі цими різноструктурними словами, співвідносяться по-різному: в одних випадках, є семантичними дублетами, в інших, – синонімами.

Інколи спостерігається формальна варіантність лексичних одиниць навіть в одному тексті, наприклад: **автентифікація** вживається поряд з **аутентифікацією**: "Різниця між **автентифікацією** та авторизацією" (із заголовка), "**Автентифікація** – це підтвердження того, ким є користувач на вході" (Різниця..., 2023), аналогічно: *інфлуенсер*, *інфлюенсер*; *беттинг*, *беттінг*; *хейт* функціонує поряд з *гейт*, так само як **хейтер** з **гейтер**, **хейтити** – **гейтити**, **хейтери** – **гейтери**. Досі тривають дискусії, як правильно писати ці слова через г або х; у публічному просторі частіше функціонують лексеми із х: "... кремлівські фейкороби **хейтять...**", "**Хейт** у соцмережах – те саме, що матюки на паркані..." (із заголовка "Ми поспілкувалися з експертками та сформулювали правила, як не перетворитися на **хейтера**" (Чаплигіна, 2023)).

Активно вживаються переосмислені лексеми, або семантичні інновації. Наприклад: у загальнонавчальній мові семантична структура слова *ключ* включає 10 лексико-семантичних варіантів (Публічний..., б.д.). На сьогодні з'явився додатковий лексико-

семантичний варіант – *ключ підпису, електронний ключ* – "електронний цифровий підпис, що дозволяє підписувати різні документи і завіряти процеси через інтернет".

Нові лексико-семантичні варіанти розвинулися в слові *контейнер*. СУМ його фіксує як однозначне – "Знімне пристосування (велика скриня або кузов) для перевезення вантажів без упакування" (Білодід, 1970–1980). У вікіпедії ця лексична одиниця багатозначна. Окрім відомого значення, додалися інші: **контейнер** – 1) тип даних; 2) формат файлів, що може містити дані різних типів; 3) одиниця віртуалізації у системі LXC (Вікіпедія, б.д.). Нове значення – "архів, де одразу є і файл, і підпис" (Спрощуйте..., 2023).

Нові значення розвинулися в словах *місія* (ударні місії безпілотних систем великої дальності), *придушення* (придушення безпілотників) (Залужний, 2023).

Слово "приманка", засвідчене в СУМі з двома значеннями (1. Те, чим приманюють рибу, звірів, птахів; принада; 2. Те, що приманює, вабить. **Взяти на приманку** – обманути (Білодід, 1970–1980)). Ця лексична одиниця активно вживається в текстах військової тематики: "Україна повинна наносити масовані удари з використанням **приманки** та ударних безпілотників, щоб переважити російські системи протиповітряної оборони. Ми повинні використовувати **сигнальні приманки**, щоб привабити російські **планерні бомби**" (Залужний, 2023). На основі слова **приманка** утворилися деривати-юкстапозити: *зброя-приманка, позиція-приманка*.

Ще однією помітною тенденцією у віртуальному дискурсі є функціонування значної кількості неолексем, які мають у своєму складі англійськомовні компоненти або англіцизми й відтворюються латиницею, як у мові-джерелі: *iOS-додаток, xPON-мережа, FPV дрон, локальні gps-поля, снаряд з GPS-наведенням, NVMe SSD-накопичувачі, QR-код, USB-флеш накопичувач*: "Почнемо з новин... щодо виготовлення в Україні нових дронів-камікадзе великої дальності та **FPV дронів**" (Згурець, 2023), "Залужний зазначає, що Україні потрібно розбудовувати **локальні gps-поля**" (Залужний, 2023), "Але ефективність такої зброї, як "Екскалібур", американський снаряд

з **GPS-наведенням**, різко знизилася через вдосконалення російських засобів радіоелектронної боротьби" (Технології..., 2023).

Крім військової сфери, багато подібних лексичних одиниць у царині інформаційних технологій: "Чи варто переходити на **NVMe SSD-накопичувачі**?" (із заголовка) (6 основних причин..., 2023), **NVMe SSD-накопичувачі**, встановлені на сумісному пристрої, суттєво підвищують швидкість, порівнюючи із **SATA SSD-накопичувачами**, а також можуть підвищити загальну продуктивність вашого комп'ютера (6 основних причин..., 2023), "В жодному разі не переходьте за посиланням та не скануйте **QR-код**" (В жодному разі..., 2022), "**USB-флеш накопичувач** або захищений носій" (З чого складається..., 2023).

Так само помітною є тенденція до вживання неологізмів – слів іншомовного походження, як правило, запозичених з англійської мови-джерела: *скролити*, *хейт*, *ритейл*, *фідбек*, *клондайк*, *бэнд*, *фактчекери*, *геокешинг*, *воукізм*, *скіли*, *райдер*, *токени* та інші: "За даними Mash, продюсери вже шукають співакці сесійних музикантів для виступів і оновлюють **райдер**" (Лінська, 2023), "Окрім Польщі та Словаччини, у моніторингу **фактчекерів** VoxCheck ще Німеччина, Італія, Чехія та Угорщина" (Російські пропагандисти..., 2023), "...може зберігатися на фізичних захищених носіях – **токенах**, для більш надійного та безпечного користування" (Захищений носій..., 2023), "Андрій Данилко повідомив про горе, яке сталося в його **бенді**" (із заголовка) (Габріадзе, 2023).

Неологізми, утворені з питомого лексичного матеріалу, – явище рідкісне, частіше вживаються комбіновані одиниці, побудовані із кореневого та запозиченого матеріалу: *безпілотники-мисливці*: "Ми повинні полювати на російські безпілотники, використовуючи наші власні **безпілотники-мисливці**, обладнані сітками" (Залужний, 2023).

Продовжується тенденція до заміни іншомовних слів, у тому числі неологічної лексики, питомими українськими відповідниками. Пропонують варіанти заміни слів на українські відповідники: **хейт** – *злоріч*, *злорікання*; **хейтити** – *злорічити*, *гудити*, *ненавидіти*, *ганити*, *критикувати*, *нападати*; **інфлуенсер** (інфлюенсер) – *впливовець*; **флуд** – *марнослів'я*, *марномовство*;

тред – гілка, нитка; **фідбек** – відгук, зворотній зв'язок; **скролити** – гортати; **ритейл** – роздрібна торгівля; **фактчекер** – достовірник, фактоперевірник; **скіл** – навичка, вміння, хист; **райдер** – вуряд; **токен** – значок (Словотвір, б.д.).

З-поміж неологізмів виділяється група лексичних одиниць з негативним емоційним компонентом: "На жаль, через десятиліття вона була спотворена і поставлена на службу **шизофашистам** (як називає їх Тімоті Снайдер)" (Золотухін, 2022), "...начебто все те саме – **гейропа**..." (Чиченіна, 2023).

Будова неологізмів різна: неологізми-слова: *бетинг, ритейл, фідбек, спойлер, мультиплекс*; юкстапозити (комполіти в нашої вибірки ми не виявили) функціонують у великій кількості: *ботмережі, соло-туристи, безпілотники-мисливці, треш-новели, онлайн-гемблінг, сайт-клон, сайт-прокладка*; багато різноструктурних аббревіатур: *РЕБ (радіоелектронна бомба), ISW (Інститут вивчення війни), такмед*; словосполучення: *фандрейзингова платформа, сигнальна приманка, хайпові теми, локальні gps-поля, планерна бомба, Центр протимінної діяльності*.

Дискусія і висновки. Отже, на прикладі неологічної лексики, відібраної з сучасних онлайн-ЗМІ, нами виявлено тенденції до:

- збільшення кількості аббревіатур, особливо ініціального типу. Позитивним у цьому є те, що ці аббревіатури компактні, створюються найлегше, негативним – багато мовців не розуміє значень таких аббревіатур. Щоб зрозуміти, про що йдеться, потрібно витратити час та докласти зайвих зусиль, а в сучасному світі ці речі (час та зусилля) високо цінуються. Універсальна тенденція до спрощення засобів формального вираження – у цілому правильна, проте спрощення має мати свої розумні межі;

- зростання числа складних і складених найменувань, аббревіатур із компонентами, які передаються латинською графікою;

- заміни неологізмів іншомовного походження на українські відповідники. Ця тенденція слабо виражена, хоча, однозначно, усі свідомі громадяни мають усвідомлювати важливість боротьби із запозиченнями на різних рівнях мови.

У підсумку варто сказати, що сучасні онлайн-ЗМІ – важливе джерело утворення та функціонування неологізмів. Перспектива

досліджень неологізмів безперечно і загальноновизнана, детермінована необхідністю постійного відстеження і впорядкування формального рівня лексико-семантичної системи мови.

Внесок авторів: Тетяна Дячук – концептуалізація; методологія; теоретичні засади дослідження; Світлана Литвинська – збір емпіричних даних та їх валідація; емпіричне дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

6 основних причин перейти на NVMe SSD-накопичувачі. (2023). *Kingston Technology*. [//www.kingston.com/unitedkingdom/ua/blog/pc-performance/top-reasons-upgrade-nvme-ssd](http://www.kingston.com/unitedkingdom/ua/blog/pc-performance/top-reasons-upgrade-nvme-ssd)

Білодід, І.К. (Ред.). (1970–1980). *Словник української мови: в 11 томах (СУМ-11)*. Наукова думка. <http://irbisnbn.gov.ua/ulib/item/UKR0001612>

Буняк, В. (2022). ІнАУ вимагає від Мінцифри спростування інформації щодо необхідності якнайшвидшого переходу споживачів на PON-мережі. *Детектор медіа*. <https://detector.media/infospace/article/218841/2023-11-01-inau-vymagaie-vid-mintsyfyry-sprostuvannya-informatsii-shchodo-neobkhidnosti-yaknayshvydshogoperekhodu-spozhyvachiv-na-pou-merezhi/V> жодному разі не переходьте за посиланням та не скануйте QR-код. (2022). *Сколівська міська рада*. <https://skole-rada.gov.ua/news/1645783768>

Вагоровська, В. (2022). Що таке ЕЦП і як його отримати. *Fondy*. <https://fondy.ua/uk/knowledge/digital-signature/>

Вікіпедія. <https://uk.wikipedia.org/wiki/>

Габріадзе, К. (2023). Андрій Данилко повідомив про горе, яке сталося в його бенді. *TCH*. <https://tsn.ua/ukrayina/andriy-danilko-povidomiv-pro-gore-yake-stalosya-v-yogo-bendi-2446855.html%2010.11.2023>

Данькова, Н. (2023) Ворог розганяє в соцмережах ПІСО... *Детектор медіа*. <https://detector.media/infospace/article/217231/2023-09-24-vorog-rozghanyaie-v-sotsmerezkhakh-ipso-pro-nachebto-negidne-stavlennya-ukrainskoi-vlady-do-sotsmerezkhakh-ipso-pro-nachebto-negidne-stavlennya-ukrainskoi-vlady-do->

Для українських військових будуть закуповувати халяльну та кашерну їжу. (2023) *VARTA*. https://varta1.com.ua/news/dlya-ukrayinskih-viyskovih-budut-zakupovuvati-halyalnu-ta-koshernu-yizhu_372502.html

З чого складається USB-флеш-накопичувач... (2023). <https://www.sysdevlabs.com/uk/articles/storage-devices/usb-sticks/>

Залужний, В. "Війна переходить у нову стадію, і це вигідно Росії. Але вихід є". (2023). *INSHE.TV*. <https://inshe.tv/important/2023-11-01/805208/>

Захищений носій ключової інформації... *ЦСК "Україна" : блог*. (2023). [s://uaakey.com.ua/news/blog/zahishhenij-nosij-kljuchovo-informaci-shho-ce-i-chi-obovjazkovo-jogo-vikoristovuvati](https://uaakey.com.ua/news/blog/zahishhenij-nosij-kljuchovo-informaci-shho-ce-i-chi-obovjazkovo-jogo-vikoristovuvati)

Згурець, С. (2023) Виробництво українських дронів-камікадзе... *Espresso*. <https://espresso.tv/virobnitstvo-ukrainskikh-droniv-kamikadze-velikoi-dalnosti-ta-nadsekretna-raketna-programa-kolonka-sergiya-zgurtsya>

Згурець, С. (2023) Почнемо з новин... щодо виготовлення в Україні нових дронів-камікадзе великої дальності та FPV дронів. *Еспресо*. <https://espresso.tv/virobnitstvo-ukrainskikh-droniv-kamikadze-velikoi-dalnosti-ta-nadsekretna-raketna-programa-kolonka-sergiya-zgurtsya>

Золотухін, Д. (2022). Час дорослішання. Негайно припиніть ІПСОкати в соцмережах. *Детектор медіа*. <https://detector.media/infospace/article/%20201474/2022-08-01-chas-doroslishannya-negayno-prupunit-ipsokaty-v-sotsmerezkhakh>

Колесніченко, Д. (2023). Залужний в The Economist вголос сказав те, що на фронті постійно говорять звичайні солдати. *NV*. [s://nv.ua/ukr/ukraine/events/%20zaluzhniy-vgolos-skazav-te-shcho-kazhut-sollati-viyskoviy-pro-stattyu-v-the-economist-novini-ukrajini-50366890.html](https://nv.ua/ukr/ukraine/events/%20zaluzhniy-vgolos-skazav-te-shcho-kazhut-sollati-viyskoviy-pro-stattyu-v-the-economist-novini-ukrajini-50366890.html)

Лінська, О. (2023). Готова виступити навіть у РФ... *Весті-UA*. <https://vesti-ua.net/uk/news/show-business/240747-gotova-vistupiti-navt-ur-f-alla-pugachova-planuye-povernutisya-na-scenu-zm.html>

Поваляєв, І. (2023). Зеленський повідомив про додаткові NASAMS... *Радіо свобода*. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ukraina-nasams/%2032674571.html>

Публічний електронний словник української мови. (б. д.). <https://ukrlit.org/sloynyk/>

Різниця між аутентифікацією та авторизацією. (2023). *Group*. <https://qagroup.com.ua/publications/autentyfikaciia-i-avtoryzaciia>

Російські пропагандисти найбільше атакувати фейками про Україну Польщу та Словаччину. (2023). *Вокс Україна*. <https://voxukraine.org/rosijski-propagandysty-tsogo-roku-najbilshe-atakuvaly-fejkamy-pro-ukrayinu-polshhu-ta-slovachchynu>

Сайт Державної міграційної служби України. (б. д.). <https://dmsu.gov.ua/faq/qualifiednij-elektronnij-pidpis-kep.html>

Середа, С. (2023). Керівник Держоператора тилу Жумаділов... *Українська правда*. <https://www.pravda.com.ua/articles/2023/11/2/7426797/>

Словотвір. (б. д.). *Майданчик для перекладів запозичених слів*. <https://slovotvir.org.ua/words/kheityty>

Соколова, Ю. (2023). В Україні "зникла" третина гумдопомоги для військових. *Факти*. [s://fakty.com.ua/ua/ukraine/20231020-v-ukrayini-v-2023-roczzi-znykla-tretyna-gumdopomogy-dlya-vijskovykh-chastyn-derzhmytsluzhba/](https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20231020-v-ukrayini-v-2023-roczzi-znykla-tretyna-gumdopomogy-dlya-vijskovykh-chastyn-derzhmytsluzhba/)

Список аббревіатур і скорочень з військової справи. (б. д.). Вікіпедія. <https://uk.wikipedia.org/wiki/>

Спронуйте роботу з документами. (2023). Вчасно. <https://vchasno.ua/shcho-take-elektronnyi-pidpys/>

Стишов, О. (2003). *Динамічні процеси в лексико-семантичній системі та в словотворі української мови кінці ХХ ст.* (на матеріалі мови засобів масової інформації). (Дис. д-ра філол. наук). НАН України; Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ. <http://www.disslib.org/dynamichni-protsesy-v-leksyko-semantychniy-systemi-ta-v-slovotvori-ukrayinskoyi-movy.html>

Технології є ключовими, оскільки війна стає "позиційною". (2023). *Центр політичного консалтингу*. <https://cpc.com.ua/articles/%20tehnologii-e-klyuchovimi-oskilk-viyna-stae-poziciynoyu-valeriy-zaluzhnyi>

Українська мова : енциклопедія. (2007). "Українська енциклопедія" ім. М. П. Бажана. <http://litopys.org.ua/ukrmova/um54.htm>

Чаплигіна, А. (2023). Хейт у соцмережах... *Освіторя Медіа*. <https://osvitoria.media/experience/hejt-u-sotsmerezah-te-same-shho-matyukyna-parkani-chomu-fejsbuk-stav-takym-toksychnym/>

Чиченіна, Л. (2023). Слов'янські свині у вишиванках. *Детектор медіа*. <https://detector.media/medialife/article/218818/2023-11-01-slovnyanski-svyni-u-vyshyvankakh-ukrainski-aktory-pereikhaly-v-rosiyu-i-znyalysya-v-propagandystskomu-treshi/>

Шипуля, В. (2023). Удари не будуть "примітивними": Росія накопичує ракети. *Кореспондент*. <https://ua.korrespondent.net/articles/4638862-udary-ne-budut-prymityvnymy-rosiia-nakopychuie-rakety>

Юридичний захист військових. Адвокатське об'єднання "Ганна Іщенко і партнери". (2023). *Військовий адвокат*. <https://www.военный-адвокат-консультация-услуги.top/>

Як російські іпосишки готувалися до вторгнення в Україну? (2022). *Український тиждень*. <https://tyzhden.ua/shcho-take-ipso-%20chomu-vazhlyvo-tse-znaty-i-iaki-operatsii-zaraz-provodyt-rosiia-proty-ukrainy/>

REFERENCES

6 main reasons to switch to NVMe SSD drives. (2023). *Kingston Technology* [in Ukrainian]. <https://www.kingston.com/unitedkingdom/ua/blog/pc-performance/top-reasons-upgrade-nvme-ssd>

Bunyak, V. (2023) InAU demands from the Ministry of Digitization a refutation of the information regarding the need for consumers to switch to the PON network as soon as possible. *Media detector* [in Ukrainian]. <https://detector.media/infospace/article/218841/2023-11-01-inau-vymagaie-vid-mintsyfry-sprostuvannya-informatsii-shchodo-neobkhidnosti-yaknayshvyd-shogoperekhodu-spozhyvachiv-na-pon-merezh/>

Chaplygina, A. (2023). Heit in social networks... *Media Observatory* [in Ukrainian]. <https://osvitoria.media/experience/hejt-u-sotsmerezhah-te-same-shho-matyuky-na-parkani-chomu-fejsbuk-stav-takym-toksychnym/>

Chichenina, L. (2023). Slavic pigs in embroidery. *Media detector* [in Ukrainian]. <https://detector.media/medialife/article/218818/2023-11-01-slovyanski-svyni-u-vyshyvankakh-ukrainski-aktory-pereikhaly-v-rosiyu-i-znyalysya-v-propagandystskomu-treshi/>

Dankova, N. (2023). Enemy disperses in social networks IPSO... *Media detector* [in Ukrainian]. <https://detector.media/infospace/article/217231/2023-09-24-vorog-rozghanyaie-v-sotsmerezhakh-ipso-pro-nachebto-negidne-stavlennya-ukrainskoi-vlady-do-polonenykh-ta-ikhnikh-rodny/>

Dictionary of the modern Ukrainian language. (n. d.). [in Ukrainian]. <http://sum.in.ua/s/prymanka#:~:text=>

Difference between authentication and authorization. (2023). *Group* [in Ukrainian]. <https://qagroup.com.ua/publications/autentyfikatsiia-i-avtoryzatsiia/#:~:text=>

Gabriadze, K. (2023). *Andriy Danylko reported about the grief that happened in his band*. TSN [in Ukrainian]. <https://tsn.ua/ukrayina/andriy-danilko-povidomiv-pro-gore-yake-stalosya-v-yogo-bendi-2446855.html>

Halal and kosher food will be purchased for the Ukrainian military. (2023). VARTA [in Ukrainian]. https://yizhu_372502.html

How did the Russian Ipsoshniks prepare for the invasion of Ukraine? (2022). *Ukrainian week* [in Ukrainian].

In no case do not follow the link or scan the QR code. (2022). *Skolivska city council* [in Ukrainian]. <https://skole-rada.gov.ua/news/1645783768/>

Kolesnichenko, D. (2023). *Zaluzhnyi in The Economist said out loud what ordinary soldiers constantly say at the front*. NV [in Ukrainian]. <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/zaluzhniy-vgholos-skazav-te-shcho-kazhut-sollati-viyskoviy-pro-stattyu-v-the-economist-novini-ukrajini-50366890.html>

Legal protection of the military. "Hanna Ishchenko and Partners" (2023). Bar Association. *Military lawyer* [in Ukrainian]. <https://www.voennyadvokat-konsultatsiya-uslugy.top/>

Linska, O. (2023). *Ready to perform even in the Russian Federation...* Vesty-UA [in Ukrainian]. <https://vesti-ua.net/uk/news/show-business/>

240747-gotova-vistupii-navt-u-rf-alla-pugachova-planuye-povernutisya-na-scenu-zm.html

List of abbreviations and abbreviations from military matters. (n. d.). *Wikipedia* [in Ukrainian]. <https://uk.wikipedia.org/wiki/>

Povalyaev, I. (2023). *Zelensky reported on additional NASAMS...* Radio freedom [in Ukrainian]. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ukraina-nasams/32674571.html>

Protected carrier of key information... *CSK "Ukraine": blog*. (2023) [in Ukrainian]. <https://uakey.com.ua/news/blog/zahishenij-nosij-klujochovo-informaci--shho-ce-i-chi-obovjazkovo-jogo-vikoristovuvati>

Public electronic dictionary of the Ukrainian language. (n. d.). [in Ukrainian]. <http://ukrlit.org/sloynyk/>

Russian propagandists mostly attack Poland and Slovakia with fakes about Ukraine. (2023). *Vox Ukraine* [in Ukrainian]. <https://voxukraine.org/rosijski-propagandysty-tsogo-roku-najbilshe-atakuvaly-fejkamy-pro-ukrayinu-polshhu-ta-slovachchynu>

Sereda, S. (2023). *Head of the State Rear Operator Zhumadilov...* Ukrainian truth [in Ukrainian]. <https://www.pravda.com.ua/articles/2023/11/2/7426797/>

Shipulya, V (2023). The strikes will not be "primitive": Russia is stockpiling missiles. *Correspondent* [in Ukrainian]. <https://ua.korrespondent.net/articles/4638862-udary-ne-budut-prymityvnymi-rosiia-nakopychuie-rakety>

Simplify work with documents. In time. (2023) [in Ukrainian]. <https://vchasno.ua/shcho-take-elektronnyi-pidpys/>

Slovotvir. (n. d.). *Platform for translations of borrowed words* [in Ukrainian]. <https://slovotvir.org.ua/words/kheityty>

Sokolova, Yu. (2023). *In Ukraine, a third of the rubber aid for the military "disappeared"*. The facts [in Ukrainian]. <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20231020-v-ukrayini-v-2023-roczy-znykla-tretyna-gumdopomogy-dlya-vijskovykh-chastyn-derzhmytsluzhba/>

Styshov, O. (2003). *Dynamic processes in the lexical-semantic system and in the word-form of the Ukrainian language at the end of the 20th century. (on the material of the language of mass media)*. (Diss. Dr. Philol. Sciences). NAS of Ukraine; Institute of Linguistics named after O. O. Potebny. Kyiv [in Ukrainian]. <http://www.disslib.org/dynamichni-protsesy-v-leksyko-semantychnyi-systemi-ta-v-slovotvori-ukrayinskoyi-movy.html>

Technology is key as warfare becomes "positional". (2023). *Center for political consulting* [in Ukrainian]. <https://cpc.com.ua/articles/tekhnologii-e-klyuchovimi-oskilli-viyna-stae-pozyciynoyu-valeriy-zaluzhnyi>

Ukrainian language: encyclopedia. (n. d.) [in Ukrainian]. <http://litopys.org.ua/ukrmova/um54.htm#>

Vahorovska, V. (2022). *What is EDS and how to get it. Fondy* [in Ukrainian]. <https://fondy.ua/uk/knowledge/digital-signature/>

Website of the State Migration Service of Ukraine [in Ukrainian]. <https://dmsu.gov.ua/faq/qualifiednij-elektronnij-pidpis-kep.html>

What Makes a USB Flash Drive...SysDev Laboratories. (2023) [in Ukrainian]. <https://www.sysdevlabs.com/uk/articles/storage-devices/usb-sticks/Wikipedia> [in Ukrainian]. <https://uk.wikipedia.org/wiki/>

Zaluzhnyi, V (2023). The war is entering a new stage, and this is beneficial to Russia. But there is a way out. *INSHE.TV* [in Ukrainian]. <https://inshe.tv/important/2023-11-01/805208/>

Zguret, S. (2023). *Production of Ukrainian drones-kamikaze...* Espresso [in Ukrainian]. <https://espresso.tv/virobnitstvo-ukrainskikh-droniv-kamikadze-velikoi-dalnosti-ta-nadsekretna-raketna-programa-kolonka-sergiya-zgurtsya>

Zgurets, S. (2023). *Let's start with the news... regarding the production of new long-range kamikaze drones and FPV drones in Ukraine.* Espresso [in Ukrainian]. <https://espresso.tv/virobnitstvo-ukrainskikh-droniv-kamikadze-velikoi-dalnosti-ta-nadsekretna-raketna-programa-kolonka-sergiya-zgurtsya>

Zolotukhin, D. (2022). *Growing up time. Immediately stop IPSOCats on social networks.* Media detector [in Ukrainian]. <https://detector.media/infospace/article/201474/2022-08-01-chas-doroslishannya-negayno-prypynit-ipsokaty-v-sotsmerezhak/>

Отримано редакцією журналу / Received: 21.11.23

Прорецензовано / Revised: 30.11.23

Схвалено до друку / Accepted: 05.12.23

Tetyana DYACHUK, PhD (Philology), Assoc. Prof.

ORCID ID: 0000-0003-0268-1236

e-mail: tetiana.diachuk@npp.nau.edu.ua

National Aviation University,

Kyiv, Ukraine

Svitlana LYTVYNSKA, PhD (Philology), Assoc. Prof.

ORCID ID: 0000-0002-5761-5124

e-mail: svitlana.lytvynska@npp.nau.edu.ua

National Aviation University,

Kyiv, Ukraine

NEOLOGISMS IN VIRTUAL DISCOURSE, THEIR STRUCTURAL AND SEMANTIC CHARACTERISTICS

The relevance of the study of neological lexicon is determined by the need to constantly organize the formal level of the lexical-semantic system of the language. The article analyzes neologisms selected from online media

from the point of view of structure, semantics, and origin. Neolexems are multi-structured (words, juxtaposes, word combinations, especially many abbreviations of various types, but composites were not found in our sample). From the point of view of origin, borrowings from the English source language continue to dominate. Neolexes of Ukrainian origin are extremely few. Attempts are being made to replace anglicisms with Ukrainian counterparts, but, unfortunately, the spheres of fixation and functioning do not overlap, that is, in practice, the authors of Internet messages in the vast majority do not use the proposed proper names. The process of expanding the semantic structure of some commonly used words continues.

Internet communication is an important source of formation and functioning of neolexes. The prospect of neologism research is obvious. The problem of adequate replacement of neologisms of foreign origin with Ukrainian equivalents, development of effective mechanisms of "promotion" of Ukrainian names from the sphere of fixation to the sphere of functioning is particularly relevant.

Keywords: *neologism, sphere of fixation, sphere of functioning, foreign word, borrowing, semantic structure of the word.*

Andrii KAPTIUROV, PhD Student

ORCID ID: 0000-0002-9961-7953

e-mail: andrkap@gmail.com

Research and Educational Center of
Foreign Languages NAS of Ukraine,
Kyiv, Ukraine

CONCEPTUAL ANALYSIS OF 'CIVIL SOCIETY' IN ENGLISH ACADEMIC DISCOURSE

The concept civil society has been known to specialists in the field of humanities since the time of Ancient Greece and Ancient Rome and has been elaborated ever since as a philosophical, political and sociological term. Its significance varied. Much as it was important in the 18th and 19th centuries, it yielded its leading position in the 1920s – 1960s. It started to become ever more popular in the 1980s onward as a result of the collapse of the Soviet Union and the beginning of democratic transition of post-Soviet countries and the developing world. Nowadays, vibrant social movements are shaking up developed Western states and the concept of civil society that seemed to be well-crystallized continues evolving.

This research fills in the gap in cognitive linguistics by applying conceptual analysis to distinguish the ways of conceptualizing civil society in texts that belong to modern English-language academic discourse. The study reveals that conceptualization of civil society occurs according to the three patterns. Civil society may be presented in academic discourse as a part of social world where it forms a binary or a tripartite opposition to counterparts such as political society, traditional/barbarian state, business, family or clan. The second way of verbalizing the concept depicts civil society as a problem-solving tool and draws on metaphors. It may appear as a cure/panacea, a leverage over opponents, a school, a core of democracy or a state (Volunteerland). The third type of defining the concept lies in listing the bodies that fall into the category of organizations seen as civil society. Yet, by choosing the third, rather straightforward method to delve into the concept, scholars tend to introduce the list with the initially metaphorical "a web of/a network of". By doing so, the researchers focus on not only the organizations or groups that represent civil society but also suggest that these bodies maintain relations of interaction and interdependence.

Keywords: civil society, concept, conceptual analysis, metaphor, discourse.

© Kaptiurov Andrii, 2024

Problem statement and its relevance. The concept 'civil society' originates from Ancient Greece and Rome and has been the focus of research by academia ever since. Like most concepts in the fields of philosophy, political science and sociology, 'civil society' is rather an abstract term. Its definitions depend largely on historical epochs, cultural specificity, and prevailing ideologies. 'Civil society' was the key philosophical and political issue in the 18th – 19th centuries but fell into a relative oblivion in the 1920s – 1960s (Kenny n.d.; Longley, 2022) and was revitalized in the 1980s as a result of the wave of the resistance against the collapsing political system in Eastern Europe and the former Soviet Union. The turbulent social dynamics in so-called 'third world/developing' countries kept the interest to the *civil society* issue aflame (Guo, 1998). A relatively recent case of the astounding power of social movements are the phenomenon of the Arab spring and revolutions in former Soviet republics such as Georgia (2003, 2023), Ukraine (2004, 2013–2014), Kyrgyzstan (2015), Armenia (2018), Kazakhstan (2022), etc. Methodological challenges to using Western theories in order to analyse the Arab spring events is discussed in (Mohamed, Mahdi, & Dabashi, 2019), while (Sprengel, 2020; Toukan, 2020) shed light on enacting revolutionary and activist movements in artistic initiatives. The consolidative role of *civil society* in post-Euromaidan Ukraine is considered by Burlyuk, Shapovalova and their colleagues in (Civil society in post-Euromaidan Ukraine: From revolution to consolidation, 2018). A similar perspective is offered by Broers in his study of post-revolutionary Georgia (Broers, 2005).

Nowadays, at the times of the global paradigm shift, 'developed' Western states present new data on *civil society* and, therefore, new opportunities for the study. For example, there is a dire need to consider the contribution of many social movements ranging from body positivity, abortion rights to #MeToo and #BlackLivesMatter. Thus, the topicality of civil society as a subject-matter of scientific research persists and its related phenomena (for example, discursive features) have come into the focus of the recent works in political science, media studies, sociology and philosophy (see, for example, (Betz, 2021; Dawson, 2020; Koksvik, 2020; Salerno, & van de Warenburg, 2023; Wanner, & Inthorn, 2023)). Linguistics, however,

falls short of research into this vibrant and highly dynamic phenomenon, so the tentative initial analysis should concentrate primarily on the present-day interpretation of the concept of *civil society*.

Theoretical framework and literature review. Modern linguistic research operates within the anthropocentric paradigm, aspires to understand how human brain works and uses language as a source of data. The cognitive approach to language material is the key to this end. The term 'concept' is essential to cognitive linguistics and is defined as an informational cognitive structure of human consciousness incorporated in collective or individual conceptual system. Selivanova suggests classifying concepts along a number of criteria, namely (1) according to a conceptualization type (generalized sensory-visual images, schemata, concepts as an aggregate of essential features and frames); (2) according to functions of concepts in consciousness (mental, cultural, ideological, mythological, philosophical); (3) according to their conceptualization subject (universal or culture-bound); (4) according to their conceptualization object (anthropoconcepts, artifacts, nature concepts, cultural, ideological and emotional concepts); (5) according to their volume (standard, specific, encyclopedic and 'null' concepts) and their information quality (notional-logical, imaginative, paradoxical) (Selivanova, 2011, p. 297–298).

Bohomolov, in turn, puts forward a comprehensive definition of *concept* by interpreting it as clusters of meanings that result from categorizing (conceptualizing) and function as a means to make sense of socially significant everyday phenomena, a means of forming and transmitting behaviour patterns that differ in terms of their types and complexity. The researcher adds that concepts participate in intricate semantic relations and, by doing this, form a conceptual structure of a certain discourse (Bohomolov, 2018, p. 20).

Conceptual analysis helps to uncover information embedded in its verbalizer. Thus, the scope of conceptual analysis embraces meanings expressed by lexemes and collocations that refer to the concept. The structure and content of a concept may be revealed by looking into dictionary definitions and contextual usage of language units that represent (verbalize) the concept. A concept is usually verbalized by a number of linguistic devices, and each of them

conveys only a part of the concept's semantic volume. Hence, it is the analysis of a set of verbalizers that enables linguists to obtain a comprehensive, multi-faceted understanding of a concept as well as the pattern of its arrangement. Yet, these features embed the concept in thinking activity and activate other conceptual peculiarities delivered by a lexeme. These implicit, potential or associative traits are triggered by specific contexts.

Conceptual analysis is consistently and widely applied to political discourse at large (Sokolovska, n.d.; Yakovliev, 2020a; Yakovliev, 2020b) and in this case researchers either outline the procedure required to carry out contextual analysis of political discourse, or focus on a particular concept and look into its verbalizers and structure. Thus, the CONFLICT concept is analysed in (Zankovska, 2013); the WAR conflict is examined in Ukrainian political discourse by (Zinevich, & Krasavina, 2020); Pyliachyk and Trotsenko focus on the EUROPEAN UNION concept in English discourse (Pyliachyk, & Trotsenko, 2020), while Kalishchuk relies on political discourse to look into the DEMOCRACY concept (Kalishchuk, 2009).

As *civil society* as a modern philosophical and sociological term may be traced back to the Enlightenment, its evolution has been researched rather profoundly within the tradition of Western academia. Since Ukraine's declaration of independence in 1991, Ukrainian academic community has also been showing interest in *civil society* – both as a term and a phenomenon (Martsikhiv, & Horbachova, 2021; Identifying the Discourse of Hatred as Part of Resilience Policy, 2023). However, the CIVIL SOCIETY concept has not yet been studied by linguists, though, as the further research shows, it is the central concept for modern democracy.

The objective of the research is to approach the concept of 'civil society' from the linguistic viewpoint and apply conceptual analysis to its definitions and interpretations picked up from works on *civil society* by English-speaking philosophers, political and social scientists.

To achieve the objective, several **tasks** should be fulfilled:

1. to explore the previous research into the theory of civil society;
2. to create a sample of definitions of civil societies provided in academic discourse;
3. to analyse the sample and to use conceptual

analysis to classify the definitions; 4. to describe linguistic devices used to verbalize the concept of civil society.

Research results. The sample of the research consists of 17 academic texts that define and further discuss the term *civil society*. The passages with the definitions suggest that scholars conceptualize *civil society* in three modes:

(1) it is positioned as a member of dichotomy or trichotomy within the category *social world*

(2) it is explained metaphorically and the metaphors are selected to highlight functions performed by *civil society*

(3) it is exemplified rather than defined by listing certain types of organizations.

The first, **opposition-based mode** presents *civil society* as a member of binary or tripartite opposition. The dichotomies may be

(a) *civil society* vs *political society*, the point of view associated with Hegel, Montesquieu, Gramsci and Tocqueville and cited in (Guo, 1998; Kenny, n.d.; Longley, 2022; Martsikhiv, & Horbachova, 2021, p. 185)

(b) *civil society* vs *barbarian/traditional society* or *despotic state*, the dichotomy distinguished by Ancient Greek and Roman philosophers, e.g., Aristotle and Cicero (Kelly, n.d.; Longley, 2022), and challenged for its "*ideological gloss*" by modern proponents of post-colonialism (Douzinas, 2007, p. 7; Mohamed, Mahdi, & Dabashi, 2019)

The trichotomies are represented by the two models:

(a) *civil society* vs *state* vs *family/clan* (see Figure 1): the trichotomy considered "*unique and desirable*" by the West (Kenny, n.d.)

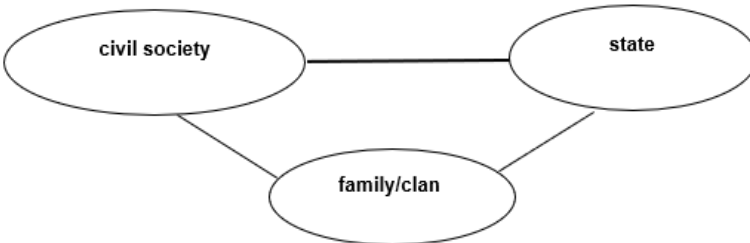

Fig. 1

(b) "*the third sector*" (civil society) vs *the public sector* (state) vs *the private sector* (business) (Figure 2): the trichotomy that implies that civil society "*has the power to influence the actions of elected policymakers and businesses*" (Longley, 2022; Martsikhiv, & Horbachova, 2021, p. 190).

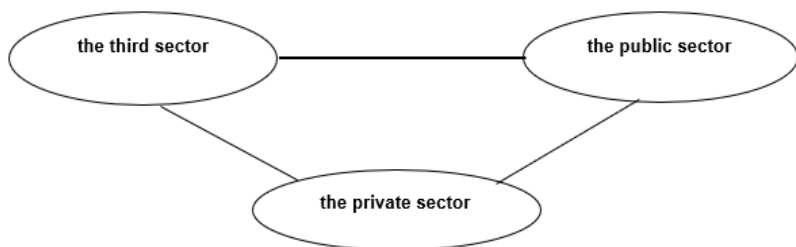

Fig. 2

As one may see, delving into the conceptualization of civil society informs of researchers' views on the *social world* as well as uncovers researchers' assumptions and, at times, biases of cultural and ideological nature, since nomination of an opposition member may contain lexemes negatively connoted for English speakers such as *barbarian*, *traditional*, *despotic*, *clan*. The negative connotations arise from the implied connection with *primitive* or *traditionalist* (in other words, *regressive* and *backward*) communities that are contrasted with innovative, civilized modern societies.

The **metaphor-based representation** of *civil society*, despite its seeming diversity, may be reduced to three types.

The first of these views *civil society* as a **problem-solving tool**. The problems may be figuratively presented as medical/health issues and *civil society* is a cure. The quotes below contain the examples:

... *civil society has moved to the centre stage of Western political debate, assuming the character of both **the diagnosis for and the solution to the various malaises of Western society**...* (Kenny, n.d.)

... *many authors, politicians, and public authorities keen to find **solutions to some of the different kinds of problems** facing developing countries seized upon civil society as a kind of **panacea**.* (Longley, 2022)

The "**Swiss Army knife**" metaphor also delivers the idea of problem-solving coupled with the that of versatility of these problems, especially when dealing with issues that hinder democratic transformations in developing countries:

... many authors, politicians, and public authorities came to view civil society as **a sort of "Swiss Army knife"** for fixing the many problems facing developing countries. (Longley, 2022)

There are cases when *civil society* is described as a two-edged sword. For example, it may perform functions of either **a leverage over** dominating powers (and here one means the ruling class, authorities, or a government) or **a leverage of** governments. According to Gellner, *civil society* is "**a force** that empowers democracy, human rights and liberty" (Gellner, 1994, p. 35) or, as Keane puts it, "**the rallying cry and deadly weapon**" for ordinary people to counter and defend themselves against dominating powers (Keane, 2020). Simultaneously, Foucault sees *civil society* as "**a concept of government technology**" (Foucault, 2008, p. 296) and, therefore, includes authorities into the circle of actors siding with *civil society*.

From the point of view of Fukuyama, who calls *civil society* "**schools of citizenship** where individuals learned the habits of co-operation that would eventually carry over into public life" (Fukuyama, 2001, p. 11), *civil society* performs the functions of an educational tool that teaches the ways of citizenship, i.e., responsible social and political behaviour.

The Swiss-Army-knife quote as well as Fukuyama's metaphor explicates the key peculiarity ascribed to *civil society* in modern academic discourse: it is always pointed out as "**a conceptual mainstay of academic thinking about democratic transitions and a familiar part of the discourse of global institutions, leading nongovernmental organizations, and Western governments**" (Longley, 2022). The adjective *democratic* with its positive connotations for Western audiences implies *progressive* when it modifies the noun *transitions*. The same positive evaluation characterizes the adjectives *global*, *leading* and *Western*, which acquire the connotation of *civilized* and *desired* in this context. Thus, one returns back to the plain dichotomy "*civil society* vs *barbarian*

society", only put in a more delicate and sophisticated way. It is *civil society* that is essential to a "healthy", "robust" democracy (Longley, 2022). Since English-speaking media and West-based organizations such as the United Nations, World Bank, Amnesty International, Greenpeace, etc. are currently dominating communicative space, civil society has become "**a buzzword**" (Keane, 2020).

The metaphorical nomination of *civil society* as **Volunteerland** is meant to underline that though civil society is made up of NGOs, its operating expenditures are believed to be \$2.2 trillion, comparable with the gross domestic product of an affluent country. The metaphor is verbalized by the compound coinage *volunteer + land* where *land* stands for *country/state* and implies that *civil society* forms a state of its own employing about 54 mln full-time equivalent workers and disposing of a global volunteer workforce of over 350 million people (Longley, 2022).

The **third group** of texts contains those definitions that rely primarily on listing the types of organizations that are commonly included in *civil society*. The list may be given immediately:

*Civil society refers to a wide variety of communities and groups such as **non-governmental organizations (NGOs), labor unions, indigenous groups, charitable organizations, faith-based organizations, professional associations, and foundations** that function outside of government to provide support and advocacy for certain people or issues in society* (Longley, 2022).

*... civil society therefore includes **voluntary associations and firms and other corporate bodies**.* (A Concise Oxford Dictionary of Politics and International Relations, 2018).

However, definitions of this type tend to combine straightforwardness with a metaphoric touch because the list of organizations may be preceded by the word *network* or *web*, both lexemes suggesting that these organizations are interdependent and interconnected. Thus, civil society may be defined as "**a web of autonomous associations independent of the state**" (Klingman, 1990, p. 420) or as "**a dense network of groups, communities, networks, and ties that stand between the individual and the modern state**" (Kenny, n.d.).

Conclusions and further research. The analysis of literature devoted to *civil society* in modern scientific research reveals that it is central to the humanities, namely to political studies, media studies, philosophy and cultural studies. Scholars within these fields focus on the multiple facets of this phenomenon. Yet, despite vibrant development of media, socio-, cognitive and political linguistics, this concept has not yet been embraced linguistically.

Applying conceptual analysis to verbalizations of *civil society* in academic texts enables to distinguish between three patterns of its conceptualization. The first pattern is rooted in the oppositional method and is represented by two binary and two tripartite oppositions that break down *social world* into two (political society or barbarian/traditional or despotic state) or three spheres (state – family/clan or the public sector – the private sector) respectively. Civil society in this case is positively connoted in the opposition where its alternatives contain adjectives with negative connotations.

The second way of conceptualizing *civil society* is metaphorical, where most metaphors deliver the idea of instrumentality and functionality. Here *civil society* is viewed as a problem-solving tool: it may be a cure for an illness, it may be a leverage over opponents, and the core of Western democratic system. Yet, the *Volunteerland* metaphor suggests that some aspects of *civil society* turn it into a state of its own kind because it disposes of a significant budget and people (employees and millions of volunteers).

Academic texts also define *civil society* by providing lists of organizations and groups that belong to this category. Yet, these 'hands-on' definitions are often metaphorical, and manifested via the lexemes *web* and *network*. They verbalize the idea that organizations within *civil society* are not isolated but, on the contrary, interact and form a certain structure.

The study into linguistic aspects of *civil society* is promising because there are many research gaps. The concept may be studied from the point of view of its frame structure and vocabulary used to verbalize the slots in political, media and academic discourses. Numerous modern social movements that actualize *civil society* develop their own jargon that offer rich material for linguistic research. In addition, there is much to observe in cultural

interpretations and, consequently, discursive features of *civil society* representations across the English-speaking communities that currently belong either to the democratic West or the Global South.

REFERENCES

A Concise Oxford Dictionary of Politics and International Relations. (2018). Civil Society. <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/acref/9780199670840.001.0001/acref-9780199670840-e-203?rskey=1174D3&result=225>

Bilan, Yu., & Bilan, S. (2011). The Formation of Civil Society in Ukraine after the Orange Revolution. *Economics & Sociology*, 4(1), 78–86.

Bohomolov, O. V. (2018). Names of the revolution: discourse of Arab spring [in Ukrainian]. [Богомолів О.В. (2018). *Імена революції: дискурс Арабської весни*. Видавничий дім Дмитра Бураго].

Broers, L. (2005). After the 'revolution': civil society and the challenges of consolidating democracy in Georgia. *Central Asian Survey*, 24(3), 333–350.

Burlyuk, O., & Shapovalova, N. (Eds.). (2018). *Civil society in post-Euromaidan Ukraine: From revolution to consolidation*. Soviet and Post-Soviet Politics and Society 193. Ibidem Press.

Dawson, P. (2020). Hashtag narrative: Emergent storytelling and affective publics in the digital age. *International Journal of Cultural Studies*, 23(6), 968–983. DOI 10.1177/1367877920921417

Douzinas, C. (2007). The Many Faces of Humanitarianism. *Parrhesia*, 2, 1–28.

Guo, G. (1998). *Civil society: Definitions, Causes and Functions*. University of Rochester. <https://home.olemiss.edu/~gg/paperhtm/civlsoc.htm>

Foucault, M. (2008). *The Birth of Biopolitics: lectures at the College de France, 1978–1979*. Palgrave Macmillan.

Fukuyama, F. (2001). Social Capital, Civil Society and Development. *Third World Quarterly*, 22(1), 7–20.

Gellner, E. (1994). *Conditions of Liberty: Civil Society and Its Rivals*. Hamish Hamilton.

Identifying the Discourse of Hatred as Part of Resilience Policy. Policy-Making Proposals. Series: Freedom of Speech and National Security. (2023). UCIPR.

Kalishchuk, D. M. (2009). Basic concepts of modern English-language political discourse. "Democracy" concept [in Ukrainian]. [Каліщук, Д. М. (2009). Базові концепти сучасного англomовного політичного дискурсу. Концепт "демократія". *Науковий вісник*

Волинського національного університету імені Лесі Українки. Розділ III. Психолінгвістика та мовленнєва діяльність, 16, 81–85].

Keane, J. (2020). *Democracy and the Great Pestilence*. Eurozine. <https://www.eurozine.com/democracy-and-the-great-pestilence/>

Kenny, M. (n.d.). *Civil Society*. *Social science*. Britannica. <https://www.britannica.com/topic/civil-society/Contemporary-political-discourse>

Kligman, G. (1990). Reclaiming the public: a reflection on recreating civil society in Romania. *Eastern European Politics and Societies*, 4(3), 393–438.

Koksvik, G. H. (2020). Neoliberalism, individual responsabilization and the death positivity movement. *International Journal of Cultural Studies*, 23(6), 951–967. DOI: 10.1177/136787792092442

Martsikhiv, K. R., & Horbachova, L. Y. (2021). The concept of civil society, its formation in Ukraine, functions and features. *Visnyk Natsionalnoho yurydychnoho universytetu imeni Yaroslava Mudroho. Seriya: Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiolohiia*, 3 (50), 182–195. DOI: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.50.233897>

Mohamed, E., Mahdi, W., & Dabashi, H. (2019). The aesthetics of dissent: Culture and politics of transformation in the Arab world. *International Journal of Cultural Studies*, 23(2), 141–149. <https://doi.org/10.1177/1367877919859898>

Longley, R. (2022). *Civil Society: Definition and Theory*. ThoughtCo. [thoughtco.com/civil-society-definition-and-theory-5272044](https://www.thoughtco.com/civil-society-definition-and-theory-5272044).

Pyliachuk, N. Ye., & Trotsenko, O. Ya. (2020). Metaphorical representation of EUROPEAN UNION concept in modern English-language political discourse [in Ukrainian]. [Пилячук Н. Є., Троценко О. Я. (2020). Метафоричне представлення концепту EUROPEAN UNION у сучасному англomовному політичному дискурсі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*, 46(2), 55–57].

Salerno, D. & van de Warenburg, M. (2023). 'Bella ciao': A portable monument for transnational activism. *International Journal of Cultural Studies*, 26(2), 164–181. DOI: 10.1177/13678779221145374

Selivanova, O. O. (2011). Linguistic encyclopedia [in Ukrainian]. [Селіванова О.О. *Лінгвістична енциклопедія*. Довкілля-К, 2011. 844 с].

Sokolovska S.V. *Political discourse of Great Britain: Cognitive aspect*. [in Ukrainian]. [Соколовська С. В. Політичний дискурс Великої Британії: Когнітивний аспект. <https://studiap.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/56/68>].

Sprengel, D. (2020). 'Loud' and 'quiet' politics: Questioning the role of "the artist" in street art projects after the 2011 Egyptian Revolution.

International Journal of Cultural Studies, 23(2), 208–226. DOI: 10.1177/1367877919847212

Toukan, H. (2020). Liberation or emancipation? Counter-hegemony, performance and public space in Lebanon. *International Journal of Cultural Studies*, 23(2), 264–281. DOI: 10.1177/1367877919847487

Watner, H. & Inthorn, S. (2022). Activism to make and do: the (quiet) politics of textile community groups. *International Journal of Cultural Studies*, 25(1), 86–101. DOI: 10.1177/13678779211046015

Zankovska, H. D. (2013). Verbalization of CONFLICT concept (based on modern political discourse) [in Ukrainian]. [Заньковська, Г. Д. (2013). Вербалізація концепту КОНФЛІКТ (на матеріалі сучасного політичного дискурсу). *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*, 68, 204–207].

Zinevych, L. V., & Krasavina, V. V. (2017). The WAR concept in modern Ukrainians socio-political discourse [in Ukrainian]. [Зіневич, Л. В., Красавіна В. В. (2017). Концепт "війна" у сучасному українському суспільно-політичному дискурсі. *Одеський лінгвістичний вісник*, 70–72].

Yakovliev, M. V. (2020a). Concepts as configuration and clusters of contexts: discourse-analysis and political conceptual studies [in Ukrainian]. [Яковлев М. В. (2020a). Концепти як конфігурації та кластери контекстів: дискурс-аналіз і політична концептологія. *Гілея: науковий вісник*, 154(3), 341–344].

Yakovliev, M. V. (2020b). Fundamentally disputable concepts as an instrument of research in Political Studies: definitions and characteristics [in Ukrainian]. [Яковлев М. В. (2020b). Сутнісно оспорювані концепти як інструмент політологічних розвідок: визначення і характеристики. *GRANI*, 23 (3), 17–26. DOI: 10.15421/172021].

Отримано редакцією журналу / Received: 09.01.24

Прорецензовано / Revised: 17.01.24

Схвалено до друку / Accepted: 30.01.24

Андрій Каптюров, асп.

ORCID ID: 0000-0002-9961-7953

e-mail: andrkapt@gmail.com

Центр наукових досліджень та викладання іноземних мов НАН України,
Київ, Україна

**КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ТЕРМІНА
CIVIL SOCIETY (ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО)
В АНГЛОМОВНОМУ АКАДЕМІЧНОМУ ДИСКУРСІ**

Концепт civil society (громадянське суспільство) відомий спеціалістам в гуманітарних науках з часів Стародавньої Греції та Старо-

давнього Риму та детально розроблювався як філософський, політичний та соціологічний термін. У різні часи його значущість була різною. Він був надзвичайно важливим у XVIII та XIX століттях, проте втратив своє провідне значення у 20-их – 60-их роках XX століття. Починаючи з 1980-их, цей термін продовжує набувати популярності через крах Радянського Союзу та демократичні зміни у пострадянських країнах і в країнах, що розвиваються. Сьогодні бурхливі соціальні рухи стрясують розвинуті західні країни і концепт *civil society*, який, здавалось, вже викристалізувався, продовжує еволюціонувати.

Ця стаття є спробою заповнити прогалини в когнітивній лінгвістиці шляхом застосування концептуального аналізу задля виокремлення способів концептуалізації *civil society* в текстах, що належать до сучасного англomовного академічного дискурсу. Результати дослідження вказують на те, що концептуалізація *civil society* відбувається за трьома патернами. Так, *civil society* може презентуватися в академічному дискурсі як частина соціального світу (*social world*), у якому цей концепт формує бінарну або потріпну опозицію до таких концептів, як *political society*, *traditional/barbarian state*, *business*, *family* або *clan*. Другим шляхом вербалізації обраного концепту, який представляє *civil society* як інструмент розв'язання проблем, ґрунтується на метафорах. *Civil society* може бути ліками (*cure*, *panacea*), важелем (*leverage*) впливу на опонентів, школою (*school*), серцевиною (*core*) демократії або навіть державою (*Volunteerland*). Третій шлях концептуалізації полягає у перелічуванні організацій, які вважаються складниками *civil society*. Однак обираючи третій, достатньо предметний спосіб концептуалізації, вчені часто починають перелік початковою метафоризованою лексею "a web of/a network of", за допомогою якої автори вказують не лише на організації чи групи, які актуалізують концепт *civil society*, але також імпліцитно стверджують, що ці установи знаходяться у процесі взаємодії та взаємозалежності.

Ключові слова: *civil society*/громадянське суспільство, концепт, концептуальний аналіз, метафора, дискурс.

Марина АНТОНОВА, канд. філол. наук, доц.

ORCID ID: 0000-0002-7585-7565

e-mail: antonovakyiv@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

Київ, Україна

КОГНІТИВНІ ФУНКЦІЇ ПЕРЕЛІЧЕННЯ В ЕКОНОМІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Присвячено дослідженню функцій перелічення як засобу структурування та репрезентації концептуальної інформації у економічному дискурсі. Унаслідок аналізу було виокремлено когнітивні функції перелічення, яким притаманні змістові та структуруючі властивості. Семантично перелічення конституюється гомогенними і гетерогенними перелічувальними рядами. Гомогенні перелічувальні ряди в економічному дискурсі репрезентовано економічними сферами діяльності людини, натомість гетерогенні перелічувальні ряди характеризуються проникненням в економіку інших сфер діяльності людини. Структура перелічення в економічному дискурсі може бути лінійною та ієрархічною. Лінійні перелічувальні ряди у своїй структурі мають два і більше елементів ряду. Ієрархічні перелічувальні ряди представлено лінійними переліченнями, яким властиве розгалуження структури основного ряду на підрядний ряд або підрядні ряди. Рівень відокремлення елементів перелічувального ряду може різнитися, йдеться про відокремлення елементів засобами пунктуації на рівні абзацу, а також самими абзацами. Змістові функції перелічення в економічному дискурсі сприяють експлікуванню, називанню, узагальненню, конкретизації, протиставленню, концептуалізації, розкриттю сутності та опису ідей і понять, натомість структуруючі функції реалізуються впорядкуванням, систематизацією, фреймуванням та категоризацією інформації.

Ключові слова: економічний дискурс, когнітивна лінгвістика, перелічення, гомогенне перелічення, гетерогенне перелічення, функції перелічення.

Вступ. Перелічення неодноразово було предметом лінгвістичних досліджень, унаслідок яких було сформульовано

© Антонова Марина, 2024

визначення перелічення як стилістичного прийому та з'ясовано його стилістичні функції. Функцію перелічення, що полягає у втіленні невимушеної та гумористичної атмосфери було досліджено на матеріалі мови художньої прози (Siantova, 2013). Об'єктом змістового дискурсивного аналізу стала тлумачна функція перелічення (Vergez-Couret et al., 2011). Нами було здійснено дослідження функцій перелічення з позицій лінгвокогнітивного підходу у літературно-критичному дискурсі, що дозволило встановити здатність перелічення до реалізації таких функцій, як: ознайомча, категоризуюча, інформативна, узагальнююча та функція підсумовування (Petrenko, & Antonova, 2017, p. 45). Проте когнітивні функції перелічення у економічному дискурсі не були предметом окремого дослідження.

Передумови вивчення когнітивних властивостей перелічення було закладено ще у дописемні часи. Появу списків, що складались з послідовності знаків, Р. Белкнап датує 3200 роком до н.е., які в подальшому розвинулись у письмову мову. В давнину більшість списків слугували надійним засобом письмової фіксації торгівлі та права власності (Belknap, 2004, p. 8), а отже, були джерелом впорядкованої інформації. З розвитком цивілізації економічні процеси ставали дедалі складнішими і натеper інтерес викликає з'ясування ролі перелічення у межах сучасного економічного дискурсу.

Дослідження когнітивної природи мовних засобів репрезентації інформації на матеріалі економічного дискурсу є **актуальним** і сприяє отриманню фахових знань.

Об'єктом нашого дослідження є перелічення, а предметом – його здатність до реалізації когнітивних функцій у економічному дискурсі.

Перелічення нами досліджено з урахуванням його семантичних особливостей. Семантично перелічення в економічному дискурсі конститується гомогенними рядами, тобто такими, що представлені суто економічними поняттями та гетерогенними перелічувальними рядами, які пов'язані з проникненням в економіку інших сфер діяльності людини (Antonova, 2022).

Структурно перелічення в економічному дискурсі реалізуються лінійними та ієрархічними типами. Лінійні перелічення

мають у своїй структурі два і більше елементів. Тоді як ієрархічній структурі притаманне ускладнення лінійності за умови розгалуження основного ряду перелічення на підрядний ряд або підрядні ряди (Антонова, 2021, с. 5).

До того ж зауважимо, що рівень відокремлення елементів у тексті може бути різним. Елементи перелічення відокремлюються не лише пунктуаційно: комами у межах одного речення та крапками на рівні абзацу, але і самими абзацами.

Мета цієї розвідки полягає у дослідженні когнітивних функцій перелічення на матеріалі економічного дискурсу. **Завданням** є категоризація встановлених функцій перелічення.

Методи. Основними методами дослідження є дискурс-аналіз, описовий та контекстуальний аналіз. Додатково залучено прийоми синтаксично-семантичного аналізу для встановлення особливостей реалізації перелічення в економічному дискурсі.

Результати

Нинішнє дослідження перелічення на матеріалі економічного дискурсу дозволило розподілити когнітивні функції на змістові та структуруючі. До змістових функцій належать функції експлікування, називання, узагальнення, конкретизації, протиставлення, концептуалізації, розкриття сутності та опису ідей і понять. Тоді як структуруючі функції реалізуються впорядкуванням, систематизацією, фреймуванням та категоризацією інформації.

Почнемо з розгляду змістових функцій перелічення, що розкривають сутність стратегій, спрямованих на впровадження нових тенденцій і тактик у сфері бізнесу.

Проаналізуємо роль перелічення у експлікуванні екологічної ініціативи одного із супермаркетів, спрямованої на зміну купівельних звичок споживачів, які полягають у надмірному використанні пластику для пакування товарів.

1. *The Waitrose Unpacked initiative will be branded throughout its Oxford store to raise awareness and will run for an 11-week period ending on Sunday August 18. As the name suggests, the supermarket will quite literally strip back many of its products. Steps will include a borrow-a-box scheme for customers to obtain reusable tubs, package-free pick and mix to shop for frozen fruit, use of*

recyclable paper around flowers and 160 loose fruits and vegetables to choose from (Begum, 2019).

У цьому випадку перелічено заходи, націлені на зменшення кількості пакувальних матеріалів. Ідеться про упаковки багаторазового вжитку, купівлю заморожених фруктів без упаковок, використання паперу для квітів, придатного для багаторазового застосування та продаж заморожених фруктів та овочів без пакування. Елементи перелічення є семантично гомогенними, а структура ряду є лінійною.

2. *Other aspects of the launch include refills ranging from coffee, wine and beer to detergents and washing up liquid. Elsewhere, the supermarket will feature a devoted refillable zone that includes dispensers for 28 products such as pasta, lentils, cereals, dried fruit and seeds* (Begum, 2019).

Обидва перелічувальні ряди продовжують експлікацію екологічних заходів, орієнтованих на скорочення використання пластику при продажу товарів у супермаркеті. Перелічувальні ряди є семантично гетерогенними, адже для експлікації бізнес стратегії залучено елементи перелічення із побутової сфери. У першому ряді перелічено рідкі товари для продажу в контейнерах, які можна буде знову наповнювати. У другому перелічувальному ряді наведено товари, які продаватимуть у спеціально відведених зонах у диспансерах для повторного заповнення. Структура обох перелічувальних рядів є лінійною.

Надалі проаналізуємо два приклади перелічення, які розкривають сутність ініціативи втіленої у забезпеченні підтримки жінкам у сфері бізнесу.

1. *Women can also turn to each other for support and guidance. This Women in Business Expo will be held at the Farnborough Exhibition Centre from October 16 to 17, providing guidance, inspiration and business services to women at any stage of their career. The expo will host a panel of guest speakers delivering valuable tips and insights to help women climb the job ladder* (Yedroudj, 2019).

Перелічення узагальнює заходи по підтримці жінок-підприємців. У переліченні йдеться про консультації, мотивацію та бізнес-послуги, які надаються жінкам під час бізнес-виставки для сприяння просування по кар'єрних сходах. Структура

перелічення є лінійною та складається з трьох гомогенних елементів. Такий тип структури перелічення є базовим і слугує чіткій та однозначній передачі інформації.

Нижченаведене перелічення концептуалізує ідею ставлення до конкуренції на робочих місцях крізь призму жіночого погляду.

2. *In a set of studies with a total of 2,331 participants, Dr Lee and Dr Kesebir found that women attributed fewer positive outcomes to competition than men do. Particularly, women are less likely to believe that competition improves performance, builds character, and leads to creative problem solving – meaning women may be opting out of important career opportunities such as applying for grants, running for office or seeking coveted promotions (Yedroudj, 2019).*

Два перелічувальні ряди у межах одного речення протиставляють пріоритети жінок у досягненні кар'єрного зростання. Жінки не вважають конкуренцію рушійним фактором, який покращує результативність виконання завдань, формує характер або слугує креативному вирішенню проблем. Натомість важливим у реалізації кар'єрних можливостей жінки вважають участь у грантових програмах, висування своєї кандидатури на посаду та прагнення бажаного підвищення. Структура гомогенного перелічення є ієрархічною, а зміст основного ряду перелічення уточнюється підрядним рядом.

Ієрархічна структура нижченаведеного перелічення забезпечує поєднання його змістового та структуруючого потенціалу. Змістовно перелічення експлікує різноманітні процеси та функції, спрямовані на просування компаній в інтернеті, що надають аутсорсингові команди інтернет-маркетингу.

If you're a young company, requiring a steady stream of traffic to your site in order to make sales, an outsourced digital marketing team will offer you:

Clear Analysis. *Advice on which channels your clients are accessing, and how they're using them. This will probably include social media channels, but also search engine traffic, pay-per-click, and email marketing.*

Content Audit. *Digital marketing is utterly reliant on content in order to work effectively. It's likely that you'll need a variety of*

content types to cover the range of channels you decide to use. This may include podcasts, video, white papers, blogs, tweets and posts.

The User Journey. Advertising concentrates on selling, but digital marketing is about engaging. Every strategy needs to plot a customer journey from awareness, through evaluation, decision, retention and finally advocacy.

Strategy. Without a strategy it's difficult to know what the interim goals are that will lead you to sales. All too often digital channels are seen as 'failing' because they don't produce instant sales. Your specialist will be able to define goals, plot them on a timeline, and predict returns.

Strategy Execution. Once your strategy is defined, and signed off, a digital marketing team will be able to carry it out in order to ensure that your goals are met. They will define the input required for each channel and project manage them (Outsourcing digital marketing channels, 2019).

Структуруюча роль перелічення полягає у фреймуванні та впорядкуванні інформації, а елементи гомогенного перелічення забезпечують зв'язність і цілісність тексту. Структурна організація перелічення ілюструє найбільший ступінь ізоляції елементів перелічення, відокремлених один від одного абзацами. Елементи основного перелічення називають процеси бізнес-діяльності, деталізація яких здійснюється за рахунок перелічувальних рядів у межах кожного абзацу, за винятком останнього.

Елементи лінійного перелічення, представлені у першому абзаці, називають складові сутності аналізу цифрових маркетингових каналів. Ідеться про аналіз каналів соціальних мереж і переходів пошукових систем, оплат за кожний перехід на сайт рекламодавця, а також маркетинг за допомогою електронної пошти.

Другий абзац присвячено опису процесу контент-аналізу. Лінійне перелічення сприяє концептуалізації маркетингових послуг із відбору типів контенту, який би задовольняв різноманіття маркетингових каналів. Ідеться про подкасти, відео, інформаційні буклети, блоги, повідомлення в твітері та на сайтах у відкритому доступі.

Третій абзац описує процес забезпечення шляху споживача, який деталізується елементами перелічувального ряду на

позначення таких процесів, як: формування обізнаності споживачів, оцінка якості, забезпечення прийняття рішення, утримання та, зрештою, агітація. У цьому випадку спостерігаємо взаємодію перелічення та градації, адже елементи перелічення розміщено в порядку зростання смислового значення у контексті роботи зі споживачами.

У четвертому абзаці йдеться про визначення стратегії, реалізація якої уможливорює такі процеси, як: формулювання цілей у галузі продажів, встановлення термінів їхнього досягнення та прогнозування прибутків. Структура перелічувального ряду є лінійною.

Останнім елементом основного перелічення як засобу впорядкування інформації є реалізація визначеної стратегії.

Структурна організація наступного перелічення, як і в попередньому випадку, поєднує його змістовий та структуруючий потенціал і слугує концептуалізації та систематизації стратегій, спрямованих на покращення конкурентоспроможності бізнесу у сфері роздрібно́ї торгівлі.

The need for better customer experiences is one that requires agility and focus to meet. Retailers must operate in a smarter, more efficient way to stay competitive. Revamping the retail space alone is not enough. There are additional strategies to implement to be more competitive as a retailer (4 ways to be more competitive..., 2020).

Особливість гомогенного перелічення полягає в тому, що його елементи виступають окремими реченнями на позначення заходів, які дозволяють залишатись конкурентоспроможним у сфері роздрібно́ї торгівлі. Йдеться про необхідність забезпечення кращого клієнтського досвіду споживачів та надання послуг у більш ефективний спосіб. Водночас реорганізація роздрібно́го простору є недостатнім заходом, тож варто залучати інші стратегії для підтримки конкурентоспроможності.

Далі у статті йдеться про чотири стратегії підвищення конкурентоспроможності, а перелічення виступає засобом структурування цих стратегій:

We are going to discuss four of those strategies in this article.

Cover the Basics

Before you start improving the retail operation of your business, it is important that you improve the business itself. A holistic

approach towards boosting efficiency and achieving operational excellence is how you take the first step in becoming more competitive in the market [...].

Automate Processes

Automation is the way forward and it is now more accessible than ever. Automation lets you increase capacity without expanding your business operations. For example, a team of two purchase officers can handle hundreds – if not thousands – of POs when they are generated automatically by a system of inventory management.

Automation can only be effective when you know which tasks to automate. That is why the process of automating tasks within the business must always start with a thorough evaluation of the business itself. Find mundane and repetitive tasks to automate first, then start searching for more complex tasks to add to the list [...].

Understand (and Focus on) the Customers

One particular mistake you want to avoid when trying to be agile as a retailer is trying to serve many market segments at once. While this used to be a great approach for growing your market reach, it is no longer the right approach for retail businesses who want to stay lean and agile. Focus is what's needed here.

When you focus on a handful of market segments or customer groups, you gain some extra competitive advantages. For starters, you can learn more about the market segment down to the last detail without spending excessive resources on doing research. The more you know your customers, the more you can tailor your customer journey [...].

Evaluate and Refine

That brings us to our fourth strategy: refine. Improving agility in retail is a continuous process rather than a one-time transformation. You cannot expect to make these changes and lead the market afterward. You have to adapt and keep up with market changes to stay ahead of the competition; that is what being agile really means.

Constant evaluation should be a part of your business processes. Don't wait until one big cycle is completed before doing reviews of your internal workflows. Instead, integrate constant monitoring to give yourself an edge. When you monitor KPIs and performance

metrics continuously, you gain the ability to adapt to market changes at an incredible rate [...] (4 ways to be more competitive..., 2020).

У цьому випадку елементи перелічення є ізольованими, адже їх відокремлено на рівні абзаців. Перелічення є семантично гомогенним і називає такі стратегії, як: оптимізація бізнесу загалом, автоматизація процесу, розуміння та зосередження на споживачах, здійснення оцінки та вдосконалення.

Дискусія і висновки

Здійснене дослідження перелічення дозволило встановити його функції у економічному дискурсі. Визначені функції мають когнітивний потенціал. Аналіз когнітивних функцій перелічення уможливив виявлення їх змістових і структуруючих властивостей. Змістові функції перелічення реалізовано через експлікування, називання, узагальнення, конкретизацію, протиставлення, концептуалізацію, розкриття сутності та опису ідей і понять, тоді як структуруючі функції втілено у впорядкуванні, систематизації, фреймуванні та категоризації інформації.

Перспективою слугуватиме подальше дослідження функцій мовних засобів з позицій когнітивної лінгвістики у різних видах дискурсу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Антонова, М. (2022). Перелічення як засіб співвіднесення доменів економічної системи із реаліями у сфері бізнесу. *Lingua Montenegrina*, XV/1(29), 255–265. <https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000830231200013>

Антонова, М. (2021). Перелічення як засіб структурування домену "Процеси економічної системи". *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*, 2(30), 5–7. <https://doi.org/10.17721/1728-2659.2021.30.2>

Begum, F. (2019, June 4). Waitrose launches a trial to reduce unnecessary plastic packaging. *Elite business magazine*. <http://elitebusinessmagazine.co.uk/sales-marketing/item/waitrose-launches-a-trial-to-reduce-unnecessary-plastic-packaging>

Belknap, R. E. (2004). *The List: The Uses and Pleasures of Cataloguing*. Yale University Press.

Outsourcing digital marketing channels. (2019, December 18). *Business Matters* <https://www.bmmagazine.co.uk/marketing/outsourcing-digital-marketing-channels/>

Petrenko, S. Antonova, M. (2017). Linguistic Means of Knowledge Representation in Literary Criticism. *Lingua Montenegrina*, 19, 41–53. <https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000416468600003>

Siantova, G. (2013). The Effect of Enumeration in the Language of Fictional Prose Helen Fielding: Bridget Jones: The Edge of Reason. *International Journal of Arts and Commerce*, 2(7), 1–10.

Vergez-Couret, M., Bras, M., Prevot, L., Vieu, L. & Atallah, C. (2011). Discourse Contribution of Enumerative Structures involving "pour deux raisons". *Constraints in Discourse*. https://hal.archives-ouvertes.fr/file/index/docid/635319/filename/Vergez-Couret_et_al._2011_The_discourse_contribution_of_Enumerative_Structures_involving_pour_deux_raisons.pdf

Yedroudj, L. (2019, October 8). Why do women struggle to progress in their careers? They may be shying away from top roles, new study reveals. *Elite business magazine*. <http://elitebusinessmagazine.co.uk/people/item/why-do-women-struggle-to-progress-in-their-careers-they-may-be-shying-away-from-top-roles-new-study-reveals>

4 ways to be more competitive as a retailer. (2020, January 22). *Business Matters*. <https://www.bmmagazine.co.uk/in-business/4-ways-to-be-more-competitive-as-a-retailer/>

REFERENCES

Antonova, M. (2022). Enumeration as a Means to Correlate Economic System Domains with Business Realia. *Lingua Montenegrina*, XV/1(29), 255–265 [in Ukrainian]. <https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000830231200013>

Antonova, M. (2021). Enumeration as a Means to Structure the Processes Domain within Economic System. *Bulletin Taras Shevchenko National University of Kyiv. Study of Literature. Linguistics. Study of Folklore*, 2(30), 5–7 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.17721/1728-2659.2021.30.2>

Begum, F. (2019, June 4). Waitrose launches a trial to reduce unnecessary plastic packaging. *Elite business magazine*. <http://elitebusinessmagazine.co.uk/sales-marketing/item/waitrose-launches-a-trial-to-reduce-unnecessary-plastic-packaging>

Belknap, R. E. (2004). *The List: The Uses and Pleasures of Cataloguing*. Yale University Press.

Outsourcing digital marketing channels. (2019, December 18). *Business Matters* <https://www.bmmagazine.co.uk/marketing/outsourcing-digital-marketing-channels/>

Petrenko, S. Antonova, M. (2017). Linguistic Means of Knowledge Representation in Literary Criticism. *Lingua Montenegrina*, 19, 41–53. <https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000416468600003>

Siantova, G. (2013). The Effect of Enumeration in the Language of Fictional Prose Helen Fielding: Bridget Jones: The Edge of Reason. *International Journal of Arts and Commerce*, 2(7), 1–10.

Vergez-Couret, M., Bras, M., Prevot, L., Vieu, L. & Atallah, C. (2011). Discourse Contribution of Enumerative Structures involving "pour deux raisons". *Constraints in Discourse*. https://hal.archives-ouvertes.fr/file/index/docid/635319/filename/Vergez-Couret_et_al._2011_The_discourse_contribution_of_Enumerative_Structures_involving_pour_deux_raisons.pdf

Yedroudj, L. (2019, October 8). Why do women struggle to progress in their careers? They may be shying away from top roles, new study reveals. *Elite business magazine*. <http://elitebusinessmagazine.co.uk/people/item/why-do-women-struggle-to-progress-in-their-careers-they-may-be-shying-away-from-top-roles-new-study-reveals>

4 ways to be more competitive as a retailer. (2020, January 22). *Business Matters*. <https://www.bmmagazine.co.uk/in-business/4-ways-to-be-more-competitive-as-a-retailer/>

Отримано редакцією журналу / Received: 12.01.24

Прорецензовано / Revised: 26.01.24

Схвалено до друку / Accepted: 30.01.24

Maryna ANTONOVA, PhD (Philology), Assoc. Prof.

ORCID ID: 0000-0002-7585-7565

e-mail: antonovakyiv@gmail.com

Taras Shevchenko National University of Kyiv,

Kyiv, Ukraine

COGNITIVE FUNCTIONS OF ENUMERATION IN ECONOMIC DISCOURSE

Investigation of linguistic means representing knowledge within the framework of cognitive linguistics pertains its relevance. Our study of enumeration is carried on the material of economic discourse. The functions of enumeration are established. Semantically enumeration constitutes of homogeneous and heterogeneous enumerative series. Homogeneous enumerative series in economic discourse are represented by the economic spheres of human activity, while heterogeneous enumerative

series are characterised by penetration of other spheres of human activity to economy. Structurally enumeration in economic discourse consists of linear and hierarchical constituents. Linear enumerations have two or more elements in their structure. Hierarchical enumerative series comprise linear enumerations subdivided into subordinate enumerative series. The degree of isolation of the elements of enumerative series can vary. Thus, the elements can be separated by means of punctuation, namely by commas within sentences and dots in paragraphs, as well as by paragraphs themselves. The main research methods are discourse analysis, descriptive and contextual analysis. In addition, techniques of syntactic-semantic analysis are used to clarify the peculiarities of enumeration in economic discourse. This study explores functions of enumeration as a means to structure and represent conceptual information in economic discourse. As a result cognitive functions of enumeration characterised by content-related and structuring features were established. Content-related functions of enumeration in economic discourse serve to explain, name, generalise, specify, contrast, conceptualise, reveal and describe ideas and notions, as well as, structuring functions are implemented by sequencing, systematisation, framing and categorisation of information.

Keywords: economic discourse, cognitive linguistics, enumeration, homogeneous enumeration, heterogeneous enumeration, functions of enumeration.

Наукове видання

**МОВНІ
І КОНЦЕПТУАЛЬНІ
КАРТИНИ СВІТУ**

Науковий журнал

Випуск 2(76)

Редактор *Т. В. Мельник*
Технічний редактор *Ю. О. Куценко*

Оригінал-макет виготовлено ВПЦ "Київський університет"

Формат 60×84^{1/16}. Ум. друк. арк. 13,0. Наклад 100. Зам. № 224-10993.
Гарнітура Times New Roman. Папір офсетний. Друк офсетний. Вид. № Іф13.
Підписано до друку 28.06.24

Видавець і виготовлювач
ВПЦ "Київський університет"
Б-р Т. Шевченка, 14, м. Київ, 01601, Україна
☎ (38044) 239 32 22; (38044) 239 31 58; (38044) 239 31 28
e-mail: vpc@knu.ua; vpc_div.chief@univ.net.ua; redaktor@univ.net.ua
[http: vpc.knu.ua](http://vpc.knu.ua)

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1103 від 31.10.02